

97 **1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM**

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron Megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, NYESŐ IMRE

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses” (A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei)

**Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses”
(A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei)**

1. A soproni evangélikus gyülekezet az 1990. évben emlékezik alapításának 425. évfordulójára. E tanulmány azzal a céllal készült, hogy a csak a szakma szűk körei előtt ismert soproni evangélikus gyűjtemény létezésének, értékének, gazdagságának híre az érdeklődők szélesebb rétegéhez is eljusson. Ezért arra törekedtünk, hogy minél többet mondjunk el a gyűjtemény történetéről, s akár felsorolásszerűen is minél több példát említsünk a szerteágazó, gazdag gyűjteményi anyagból.

Sopron egyike azon városoknak Magyarországon, ahol a reformáció eszméi a legkorábban elterjedtek és nagy tömegeket meghódítottak. Gerengel Simon lelkész érdeme, hogy bár nem ő volt a város első evangélikus lelkésze, 1565-ben ő szervezte meg az evangélikusságot egységes gyülekezetté.

E szerveződés nyomán megkezdődik a mai gyűjtemények kialakulása. Megindul a gyülekezet levéltári anyagának gyűjtése; a külföldről, főleg, Németországból származó, vagy onnan tanulmányaik végzése után hazatért lelkészek, tanárok, diákok értékes könyvanyaggal megvetik egy későbbi időben megszerveződő könyvtár alapjait. Levéltár és könyvtár: ez a gyülekezet mai gyűjteményének kincsestára. Napjainkban még egy egység társult a gyűjteményhez: az előbbi kettő anyagából létrejött múzeum.

1728-ban Mittuch Ádám a soproni gyülekezet könyvtárát értékes adománnyal gazdagítja. Adománylevelében „Celeberrima Bibliotheca Soproniensis”-nek mondja az egyre gyarapodó gyűjteményt. E tanulmány arra törekszik, hogy ezt a kitüntető megállapítást igazolja, és – talán nem vagyunk túl

merészek –, azt kiterjessze a levéltárra és a múzeumra is. Ezért a cím: „Celeberrimae collectiones Sopronienses”.

2. A soproni evangélikus egyházközség levéltára nagyszámú iratot őriz.¹⁽¹⁾ A kezdeti idők irattári anyaga nincs a levéltár tulajdonában. A Gerengel Simon által 1565-ben megszervezett gyülekezet, létrejöttétől kezdve, különváltan működött a római katolikus gyülekezettől. De mindkét gyülekezet kegyúri joga a városi tanács körébe tartozott. A városi tanács választotta, alkalmazta a gyülekezetek lelkészeit, tanítóit, alkalmazottait. Így az ebből az időből származó, az evangélikus gyülekezetet illető iratok túlnyomó része a városi levéltárban található.

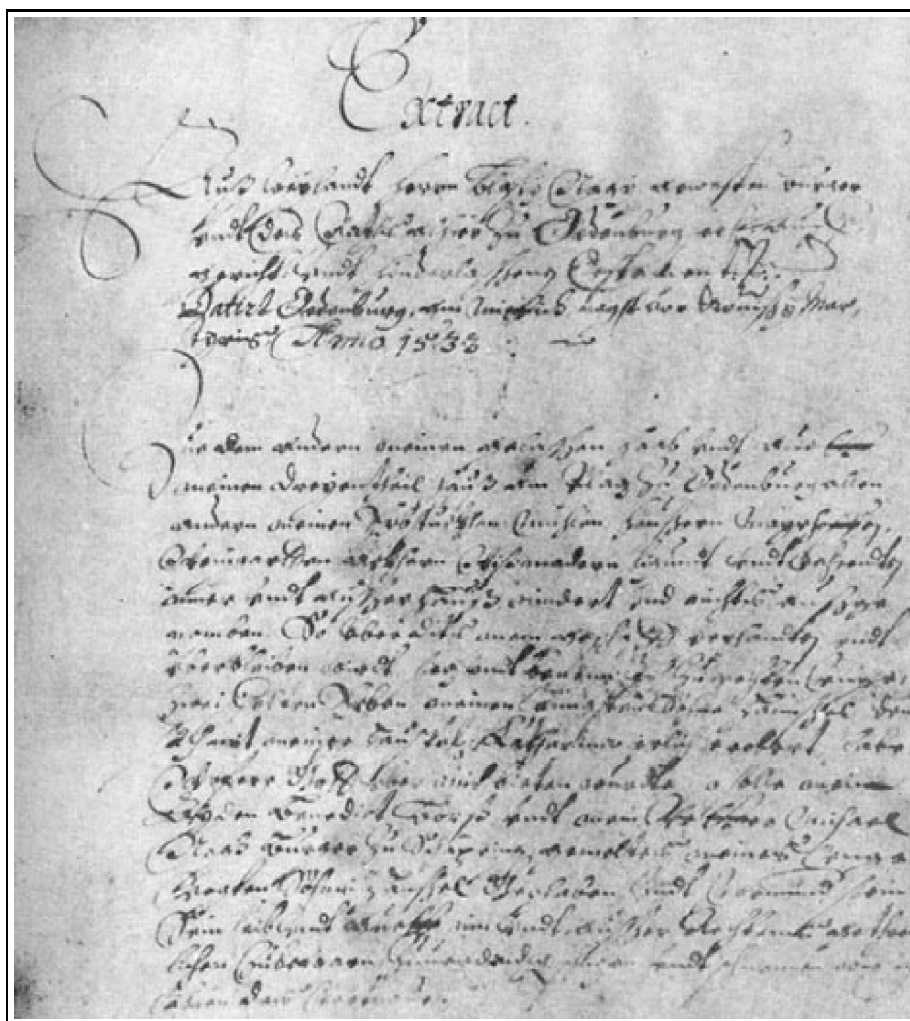
98 Bár a XVI. század vége felé már Sopron lakosságának többsége az evangélikus gyülekezethez tartozónak vallotta magát, és a városi tanács tagjai is mind evangélikusok voltak, mégis az ellenreformáció erős nyomást gyakorolt Luther híveire. Mintegy védekezésül, hogy soraikat szorosra zárják, frontot alkossanak a mindig megújuló támadások ellen, a gyülekezet 1667-ben megszervezte vezető, törvényhozó testületét, az egyháztanácsot, melyet eleinte konzisztóriumnak, majd konventnek neveztek. Az új egyháztanács jegyzőkönyvei 1667-től 1673-ig Lang Mátyás lelkész kezeírásával kevés kivétellel ma is megvannak. Belőlük megbízható képet kaphatunk a konvent szervezetéről és működéséről.

1674-ben a gyülekezet I. Lipót császár rendelete értelmében elveszítette templomait, iskoláit, paróchiáit, minden vagyonát, de vallásgyakorlatát – ha megszorításokkal is – megtarthatta. A soproni tűzvészben (1676. nov.) az evangélikusok fából épült imaháza is elpusztult, és vele együtt megsemmisült a templom sekrestyéjében őrzött iratanyag is.

II. József türelmi rendelete (1781) nyomán újonnan szerveződött az egyházi élet. Megépült az evangélikusok máig használatos temploma (a torony csak 1863-ban épült), később harangokat is öntettek. A gyülekezet nemcsak lélekszámban, de anyagilag is megerősödött. Egymás után alakultak a különböző jóléti intézmények: Testvéregyesület, Nőegylet és Leányegyesület, Diakonissza Intézet, Gusztáv Adolf Gyámintézet, Kisdédóvó, Evangélikus Olvasó és Ifjúsági Egyesület. Felépült az árvaház (1858), fejlődtek, gyarapodtak az iskolák (népiskolák, Líceum). Mindezen szervezetek irattermelése is tekintélyes volt. A gyülekezet a két világháború idején súlyos károkat szenvedett, de a levéltári anyagban nem jelentkezett nagyobb veszteség.

A levéltár legrégebbi irata 1533. október 1-jén kelt: nem egykorú kivonat Nagy Balázs soproni polgár és tanácsstag végrendeletéből.²⁽²⁾ (1. kép)

1802-től az iratokat, főleg a konventgyűlésekről készített jegyzőkönyveket, ezek határozatait sorszámokkal látták el a napirend pontjai szerint. 1806-ban került sor az első levéltárrendezésre. Ennek emlékét őrzi az ebben az évben keletkezett 2105 V.271 jelzetű „Elenchus Litteralium”. 1820-ban Török Lajos jegyző összeállította a „Thesaurus actorum”-ot (2728 1.496 jelzet), ebbe a fontosabb iratokat bemásolta, azzal eredeti iratokra pedig rávezette a Thesaurus lapszámát.

991. Nagy Balázs 1533. évi végrendeletének nem egykorú kivonata

1860-ban Ulber Mátyás jegyző kapott megbízást a levéltár rendezésére, míg önálló levéltárost nem alkalmaznak. Erre azonban nem került sor.³⁽³⁾ Ulber 100 az 1533–1872 közötti anyagot időrendbe rakta és folyamatos számokkal látta el. Ezután az iratokat hat tárgyi csoportba sorolta: I. Vallásgyakorlat, II. Tanügy, III. Alapítványok, IV. Árvaügyek, V. Gazdasági iratok, VI. Kerületi ügyek. A rendezett iratokról részletes tartalomjegyzéket készített: „Register der im Archive des Evangelischen Kirchenkonvent zu Oedenburg befindlichen schriftlichen Urkunden” címmel. Ez az Ulber Mátyás által végzett, a levéltár máig legjelentősebb rendezése 1875-ben fejeződött be. A levéltári kutatásnak máig is ez a legjobb segédesszköze.

A vallásgyakorlat körébe sorolt iratok (I. jelzetű csomó) tartalmazzák az istentiszteletekre, szertartásokra és a templomépítésre, valamint a Gusztáv Adolf Egyesületre, a gyermekvédelemre vonatkozó forrásanyagot (1575–1882).

A II. jelzetű csomóban, az iskolauigy csoportjában (1648–1872) az iskolák építésére, karbantartására, a felügyelők, papok, tanárok, tanítók alkalmazására, fizetésére, minősítésére vonatkozó iratokat találjuk. Ide

sorolták az iskolabizottságok, tanítógyűlések jegyzőkönyveit is.

Az alapítványi iratok évköre 1533–1872. Ez a III. jelzetű csomó. Itt található a levéltár fent említett legrégebbi irata (1533). Végrendeletek, alapítványok, ezek kezelésére vonatkozó iratok, alapítványi perek dokumentációi vannak e csomóban.

A IV. jelzetű csomóba az árvaügyeket, az árvaház alapításáról, berendezéséről, az árvák ellátásáról, árvaalapítványokról szóló iratokat gyűjtötték. Ezek évköre 1749–1872.

A levéltári anyagnak tetemes részét teszik ki a gyülekezet gazdasági ügyeivel kapcsolatos iratok (1601–1872. V. jelzetű csomó). Ide sorolták pl. a pénztári bevételekre, kiadásokra, kifizetésekre vonatkozó dokumentációt, valamint a szőlőművelésre, pincegazdaságra vonatkozó iratokat; itt találjuk a különböző építkezések, a temető létesítésének, kezelésének, fenntartásának költségeit nyilvántartó számadásokat is.

A kerületi ügyek VI. jelzetű csoportja a püspöki körleveleket, canonica visitatiokat, zsinati jegyzőkönyveket, a kerületi Nyugdíj Intézet (Gyámolda) iratait tartalmazza. Ezek évköre 1599–1872.

1872 után megszűnt az iratoknak tárgyi csoportok szerinti tagolása, helyette a régi rendhez tértek vissza. 1884-től a mai napig a jegyzőkönyveknek és mellékleteiknek őrzése változatlan rendben történik. A könyvanyagot az egységes rendből kiemelték, így mind az iratanyag, mind a könyvek könnyebben voltak kezelhetők.

Külön kell szólnunk a levéltárban őrzött számadáskönyvekről (Kirchenrechnung), az alapítványok szövegeit és adatait tartalmazó „Fondationsbuch, 1631–1899”-ről, a lelkeszi szolgálat során keletkezett anyagról (szolgálati naplók, hirdetőkönyvek, hitoktatási naplók stb.) és a különböző bizottságok, egyesületek iratanyagáról (Iskolaügyi, Szegényügyi, Pénzügyi, Építőbizottsági, szeretetintézményi iratok). De meg kell említeni az anyakönyveket is: keresztelési anyakönyvek (Taufbuch) 1624-től, házassági anyakönyvek (Traubuch) 1645-től, halotti anyakönyvek (Todtenbuch) 1676-tól.⁴⁽⁴⁾

101Értékes a levéltár kéziratos könyvanyaga is.

Ebből lássunk néhány példát.

1674-ből származik a „Register über die Stihel im Schubertischen Hauss” című, az új imaház üléseinek bérbeadásáról készült, díszes kötésbe foglalt kimutatás (1002 sz.).

1677-ben keletkezett a „Register über die Sessiones oder Stühle, welche nach beschehener grossen Feuers brunst in den durch Gottes Gnad wider Restaurirten evangelischen Bethhause von neuen aufgerichtet ...worden” című kötet. Ez a könyv azoknak az ülőhelyeknek kimutatását tartalmazza, melyeket az 1676 novemberi soproni tűzvész áldozatául esett imaház helyébe újonnan emelt gyülekezeti hely költségeinek fedezésére ismét bérbeadtak (207. sz. – 373 I.51 jelzet).

1775–1783 között önkéntes adományokat gyűjtöttek az új – máig fennálló – templom építésére: „Freywilliger Beytrag zu Erbauung des Ewang. Bethhauses in Oedenburg”. Ez az adományokat magábfoglaló könyv (217. sz. 1354 I.201 jelzet).

Az 1784–1861 közötti adatokat gyűjti össze a „Sessions-Buch”, az új templom üléseinek bérbeadásáról szóló kimutatás díszes kötésben (1003. sz.).

Chronik Oedenburgs (Russ János Kristóf 1744–45 között soproni polgármester eredeti krónikája az

1529–1720. évekről).⁵⁽⁵⁾

A gyülekezeti levéltár kiemelkedő értékei között kell számontartani néhány kéziratot, ill. kéziratot hagyatékat. Ezek közül első helyen kell említeni Lang Mátyás lelkész passióprédikációinak és halotti beszédeinek sorozatát (1340. sz. Évkör: 1651–1677).⁶⁽⁶⁾

Egyedülálló értéke levéltárunknak Gamauf Teofil (1772–1841) kézírata: „Ausführliche Geschichte der ev. Kirche zu Oedenburg von ihrer Entstehung bis 1840” I., II., III., IV. a, b, – összesen öt kötet (1517–1840).⁷⁽⁷⁾ Ehhez az aprólékos gyűjtőmunkán alapuló kötetsorhoz még tizenhét kötetet csatlakoztatott: „Dokumente zur Oedenburger Kirchengeschichte. 1841.” címmel található a levéltárban (1341–1357 sz. 1–17 jelzet). A huszonkét kötet hatalmas kéziratot forrásgyűjtemény minden e tárggyal foglalkozó kutató számára. E mű felhasználásával készült Payr Sándor gyülekezettörténete I. k. (Sopron, 1917.) is. A II. kötet kézírata elkészült, sorsáról azonban nem tudunk.

A levéltár becses kéziratot könyve a Serpilius Keresztély (lelkész 1708–1714) által megkezdett „Kirchenchronik”, gyülekezeti krónika, melyben a lelkészek (Pilgram Zs., Kastenholz A., Serpilius S., Oertel G., Torkos J.) 1708–1759 évek között a szolgálati idejük alatt az egyházban és a városban történeteket feljegyezték. Pontosan megemlékeztek arról is, hogy lelkészségük alatt mennyi volt a keresztelesek, a házasságkötések, a temetések száma, hányan vettek úrvacsorát, hányan és kik voltak a konventtagok. A krónika a várostörténetnek is becses forrása (2. kép).

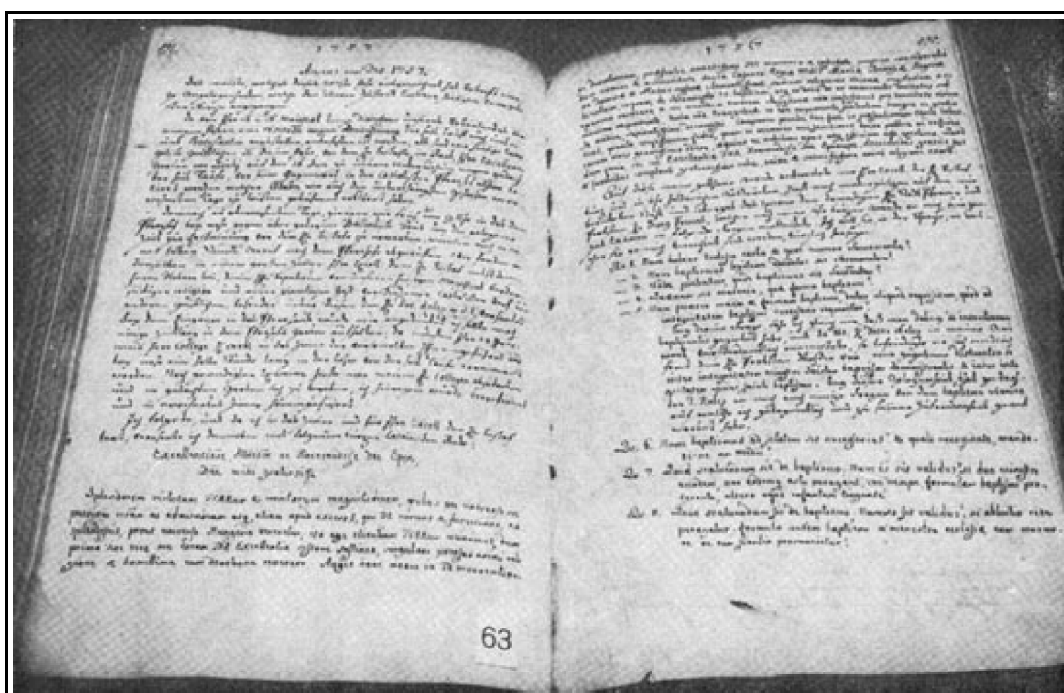
Az 1565–1814 között kelt oklevelek, levelek, különböző irodalmi és más tárgyú kéziratok gyűjtője, másolója és kötetekbe foglalója Hrabovszky György ev. esperes (1762–1825) volt. Tevékeny irodalmi munkásságot fejtett ki.⁸⁽⁸⁾ Kéziratot ¹⁰²gyűjteményét „Scrinium antiquarium ...” címmel sorolja kötetekbe.⁹⁽⁹⁾ A mű forrásértéke felbecsülhetetlen: 11 folio kötetből (eredetileg 20 kötetből: Kvtár Lc 7 sz.) és 9 kvart kötetből (Le 152) álló gyűjtemény. Eredetileg 36 vagy ennél is több kötetből állhatott. A kéziratot mű nagyobb része ügyiratok másolata: canonica visitatiók jegyzőkönyvei, helytartótanácsi rendeletek másolatai, lelkészi meghívólevelek, királyi rendeletek, egyházi ügyiratok. Értékes Oertel János Gottfried soproni lelkész és Ribini János soproni líceumi tanár levélváltása Ribini egy értekezését megvitató. „Némely ritka magyar könyveknek leírása. Kíssomlyón 1795” címmel olyan nagyszabású XVI. századi könyveket másol le Hrabovszky egyik kötetébe, mint Sylvester János: Újtestamentum magyar nyelven. Újsziget, 1541; Bejthe István: Vasárnapi item a szentek fő ünnepiről való evangéliumok ...Németújvár. 1584; Magyar István: Az országokban való romlásoknak okairól Sárvár, 1602; Kintsár György: Postilla, azaz Evangéliumoknak ...prédikáció szerint való magyarázatja. 1574; Bornemisza Péter prédikációs kötetének előljáró beszéde. 1584; stb. Értékes a gyűjtő, másoló Hrabovszky György Halleből való hazatérésekor írt útinaplója (1788. okt.–nov. 9), valamint a soproni evangélikus gimnázium vizsgarendjei a tanulók névsorával (1799–1801). Hrabovszky közli többek között a türelmi rendelet után 1786-ig megjelent vallásügyi rendeletek kivonatát, akár a győri evangélikus templom alapkövébe tett okirat szövegének másolatát (1786) is. Az oklevelek és egyéb ügyiratok, levelek és irodalmi művek közlései nagyszabású másolatok, kisebb részben eredeti kiadványok. Nyelvük latin, német, magyar.

Payr Sándor volt teológiai egyháztörténész professzor kéziratot hagyatékát is megtalálhatjuk a levéltárban. Payr Sándor (1861–1938) hallatlan szorgalmú adatgyűjtő egyháztörténész volt, számtalan könyve, tanulmánya, cikke, feljegyzése, glosszája őrizi nevét a tudományos körökben.¹⁰⁽¹⁰⁾ Sok saját verse, éneke is gyűjteményünk tulajdona.

A soproni evangélikus gyülekezet tehetősebb tagjai mindenkor bőkezűen adakoztak a legkülönbözőbb

jótekingy célokra. Alapítványokat, alapokat létesítettek, bíztak az egyházközség kezelésére. Ezek jegyzékét a század elején ki is adták: A Soproni Ág. Hitv. Evang. Egyházközség kezelésére bízott alapítványok és alapok kimutatása. Zusammenstellung sämmtlicher der Verwaltung des Oedenburger Evang. Kirchen-Conventes anvertrauten Stiftungen und Fonde. Sopron, 1902.” A róluk szóló okmányok a levéltárban megtalálhatók.

3. A soproni evangélikus gyülekezet könyvtára. Kezdetben a gyülekezet a lelkészek lakásán szervezett könyvtárat. Az evangélikus lelkészek, tanárok szoros kapcsolatban álltak a reformáció országával, Németországgal. Sokan látogatták közülük a wittenbergi, göttingai, hallei, lipcsei, jénai, erfurti egyetemeket. Egyesek ezeken az egyetemeken készítették doktori disszertációjukat. A külföldi tanulmányaikból hazatérve sok könyvvel gyarapították könyvtárukat, majd hagyományozás útján a kétségtelenül meglévő egyházi könyvgyűjteményt. Luther műveiből sok első kiadásban van meg könyvtárunkban, valószínűleg ebből a korból is származhattak, két könyvbe pedig Melanchthon sajátkezűleg írt ajánlást.

1032. Kéziratos gyülekezeti krónika (1708–1759)

A gyülekezeti könyvtár megszervezésére utaló első adat az 1666-ból való, Rothenburg ob der Tauber bajorországi kis városka számadáskönyvében található 104feljegyzés arról, hogy a városka 1666. július 9-én 10 rajnai tallért küldött, ...zu der neu aufrichtenden Evangelischen Bibliothek zu Oedenburg in Ungarn.’¹¹⁽¹¹⁾

Payr megemlíti, hogy „egyházi és iskolai könyvgyűjteménye Sopronnak már korábban is volt, de most nagyszabású könyvtárra gondoltak” (i.h.). Az említett rothenburgi számadáskönyv is „az újonnan felállítandó” könyvtárról tesz említést. A soproni lutheránusok valószínűleg azért fordultak segítségért Rothenburg városához, mert a város többségét alkotó evangélikusokat 1565-ben gyülekezetté szervező Gerengel Simon kilenc éven át rothenburgi lelkész volt (1556–1564), és még száz év múlva sem feledték el

áldásos soproni szolgálatát.¹²⁽¹²⁾

A könyvtár létrehozásában kezdeményező szerepet játszott Zuana Menyhért Péter († 1666), aki két szakaszban is Sopron polgármestere volt (1651–53, 1657–63)¹³⁽¹³⁾ és Lang Mátyás lelkész († 1682). Karner Károly szerint Zuana Péter második polgármestersége idején adta az indítást a könyvtár megszervezésére.¹⁴⁽¹⁴⁾ Zuana és Lang kiválóságát mutatja a gyülekezet tulajdonában lévő három régi olajfestmény. Az első Zuana Péter polgármestert ábrázolja „Inchoabat” (megkezdette) felirattal, Lang Mátyás arcképének megjegyzése „Amplificabat” (bővítette, fejlesztette) t.i. a könyvtárat, a harmadik képen I. Lipótot láttuk ezzel a magyarázattal „hoc imperante” (az ő uralkodása alatt). Ez utóbbi kép azonban a háborúban elkallódott. Gosztola László, a könyvtár volt vezetője egyetért Gamauf Teofil neves történész lelkésszel (szül. 1772-ben lelkész Sopronban 1803–1841 között), hogy „nem lehet tudni semmit sem Zuana a könyvtár alapítása körül szerzett érdeméről”.¹⁵⁽¹⁵⁾ Gosztola valószínűnek tartja, hogy Zuana inkább csak az anyagi és erkölcsi tekintélyt biztosította a könyvtár felállításához, különben is már 1666-ban meghalt. Payr szerint Zuana polgármester a könyvtárra hagyta saját gazdag könyvtárát, de ez a tény egyértelműen nem bizonyítható.¹⁶⁽¹⁶⁾

Az újonnan létesített gyülekezeti könyvtár alapítási idejével kapcsolatban meg kell említeni, hogy a nem sokkal azelőtt (1657–58) megnyitott magyar gimnáziumnak – az Evang. Líceum elődjének – volt már iskolai könyvtára, mely főleg tankönyveket, tanítási segédkönyveket tartalmazott. Pl. Melanchthonnak „Loci theologici” című 1659-ben megjelent kiadásában (*Ld 62*) már ott található a könyvtár pecsétje, jelezve, hogy az iskolai könyvtárat valószínűleg a gyülekezeteinek részlegeként kezelték.¹⁷⁽¹⁷⁾ Melanchthonnak e műve sokat használt, fontos tanítási eszköz volt. Bán János egyháztörténeti munkájában¹⁸⁽¹⁸⁾ említi Lichtenauer Lukács soproni polgár özvegyének, szül. Innerkaider Katalinnak 1663. február 20-án kelt végrendeletét, melyben az örökhatározó 500 birodalmi tallért hagyott a gyülekezeti könyvtárra, „amely már szép kezdeti eredményeket ért el”. A végrendelet szerint a hagyaték „a gyülekezet hasznát és lelki épülését” szolgáló könyvtár gyarapítását célozta. Joggal tehetjük a könyvtár Zuana Péter által „kezdeményezett” létesítését 1660 tájára.¹⁹⁽¹⁹⁾

105A könyvtár szervezésének, gyarapításának lelke a céltudatos gyűjtő, Lang Mátyás lelkész volt. Lang 1622-ben született Sopronban. Wittenbergben folytatott tanulmányai után ott szentelték lelkésszé. Onnan hívta meg a soproni tanács az evangélikus gyülekezet rangban első lelkészének.²⁰⁽²⁰⁾ 1650. június 24-én tartotta első prédikációját a Szt. Mihály templomban. Haláláig (1682) Sopronban szolgált. A templomok elvételétől, 1674-től Eggenberg hercegnő udvari papja lett, de az Eggenberg-ház udvari szószékéről (Szt. György utca 12. sz.) továbbra is tartott istentiszteleteket, prédikált az egész gyülekezet részére. Lang Mátyás már soproni lelkészkedése elején belesodródott az ellenreformáció harcaiba. A Sopronba betelepített jezsuiták 1636-ban megalapították a jezsuita kollégiumot, ezzel kezdetét vette és egyre jobban kiélesedett az ellenreformáció. Lang élen járt a jezsuiták, az ellenreformáció ellen folytatott harcban. Magas színvonalú felkészültséggel, tüzes evangélikus hittel alapos választ adott Kedd Jodokus, Bécsben működő, erőszakosan térítő jezsuita vitakérdéseire (Zwölff Schlus Reden, 1652). De az eredményes hitviták folytatásához az időszzerű vitairatokon kívül alapos, sokirányú szakismeretre, szakkönyvekkel jól felszerelt könyvtárra is szükség volt. Lang a szellem fegyvereivel kívánta önmagát, lelkésztársait, a gyülekezeteket felvértezni. Könyvtárat szervező munkájával, agitatív, mozgósító törekvéseivel adományok szerzésére törekedett, hogy ezek által minél gyorsabb ütemben, minél eredményesebben fejleszthesse a könyvtárat.²¹⁽²¹⁾

Egyik jeles adományozó a már említett özvegy Lichtenauerné Innerkaider Katalin volt, aki 500 aranyat hagyott a könyvtárra, hogy abból a Párizsban 1644-ben megjelentetett „Conciliorum omnium generalium et

provincialium collectio regia” című, 37 kötetes sorozatott beszerezzék. A terjedelmes mű a zsinatok történetét, a pápák életrajzát foglalja magában 1625-ig, sőt a zsinati határozatokat is tartalmazza eredeti latin és görög nyelven. Lang Mátyás megvásárolta ezt a 37 kötetet és az 1666-ban megjelent 38. kötetet is. [22\(22\)](#) Lichtenauerné arról is rendelkezett, hogy a „füzötten” érkezett köteteket tetszetős, jó kötéssel lássák el („fein wahrhaftig und doch auch zierlich einbinden”). [23\(23\)](#) A vásárlás, valamint a kötetés munkálatairól sokrétű dokumentáció (rendeletek, számlák) található a gyülekezet levéltárában. Érdekesek Lichtenauerné végrendeletének a hagyatékot indokló sorai: „A könyvtárnak szüksége van sok nagy és jelentős műre, melyet a lelkészek fizetésükből vagy saját vagyonukból megszerezni képtelenek, pedig az ilyen művekre a hit harcában az evangéliumi igazság védelmében és az ellenfél alaposabb megcáfolására sokszor szükség van.” [24\(24\)](#) – olvassuk a nyilván Lang Mátyás ihlette mondatot.

A könyvtár más hagyatékot is kapott. Lang Mátyás felesége, Paumgartner Rozina 1669-ben 30 fl-t hagyományozott a könyvtárra. Ebből 9 művet vásároltak 10 kötetben. E könyvek bejegyzésében találjuk meg a gyülekezeti könyvtár legrégebbi nevét: „Bibliotheca Evangelicae Sempronensium Ecclesiae.”

106 Endres János városi főkapitány (Házi i.m. 4347. sz.) halála (1669) után özvegye két művet vásárolt a könyvtár számára: Janus bibliai konkordanciáját (Frankfurt, 1650.) és Kempis Tamás Opera omnia című könyvét (Bécs, 1660). [25\(25\)](#) De sokan mások is adományoztak, vásároltak Lang Mátyás buzdító közbenjárására könyveket a könyvtár részére.

Különös értéket képvisel Szováty Mihály soproni borbélymester (Házi i.m. 10 898. sz.) adománya, aki 1672-ben megvette a könyvtár számára Pellicanus 7 kötetes bibliai kommentárját (Zürich, 1533–39; jelenlegi jelzete *Lb 37*) és Marlorus újtestamentumi kommentárját (Genf, 1564; *Lb 77*).

Lang Mátyás gazdag könyvgyűjteményét halála után a gyülekezet 400 császári aranyért vásárolta meg a könyvtár számára („Bestätigung über den Ankauf des seligen M. Math. Langens Bibliothek für den Kirchenkonvent um 400 f.” – GyLár 442 II. 11 jelzet).

A Lang Mátyás által szervezett s adományokkal, hagyatékokkal gazdagított könyvtárat a Szt. Mihály templom tornyában lévő ún. felső sekrestyében, a lelkészi dolgozószobában helyezték el (1667). Alig néhány évig volt itt a könyvtár. 1674 elején a Szt. Mihály templomot a többi templommal, parókiával, iskolákkal együtt császári parancsra vissza kellett adni a katolikusoknak. Gyülekezettörténeti múzeumunk becses darabja az I. Lipót császár aláírásával és pecsétjével ellátott, a gyülekezeti vagyon átadását elrendelő eredeti oklevél, melyért még külön 300 forintot kellett fizetnie a gyülekezetnek, vagyis száz ténár árát. [26\(26\)](#)

A császári rendeletet követő eseményekről és az 1675–77. évek történetéről egykorú feljegyzés is található könyvtárunkban egy bibliában, amelyet három soproni lelkész, Lang Mátyás, Barth János Konrád és Sowitsch Kristóf 1678. február 5-én ajándékozott Sowitsch Ábrahám templomatyának (Kirchenvater; Házi i.m. 10280. sz.) abból az alkalomból, hogy hivatalától megvált. A biblia folio nagyságú, 1662-ben Nürnbergben adták ki. A kötetet a levéltárból helyezték át a könyvtárba (Jelzete: GyLár 232a I. 27a; Gyapay jegyzék 205). [27\(27\)](#)

A templomok elvesztését követő években a gyülekezet magánházaknál, így Lackner Kristóf egykori polgármester (1571–1631) házában (Fő tér 7. sz.; ún. Tábornokház) és Eggenberg hercegnő házában gyűlt össze istentiszteleti és egyéb vallásos alkalmakra. De még 1674-ben megvásárolták Schubert János és Kramanfel Pál polgárok házáat, és itt fatemplomot építettek. Mint feljebb említettük, 1676. november 28-án a soproni tűzvész során a belvárossal együtt ez az imaház is leégett. [28\(28\)](#) Könyvtárunk *La 29* jelzettel őrzi

azt a bibliát, melyet korábban Löw Tamás²⁹⁽²⁹⁾ özvegye, Zsuzsanna asszony ajándékozott a soproni gyülekezetnek. E bibliában olvashatjuk, hogy Pichler András egyházi³⁰⁽³⁰⁾ mentette ki a tűzből. A biblia 207–220. lapjai tényleg megpörkölődtek, félig vagy egyharmad részben megsemmisültek, ezek az oldalak összefüggően nem olvashatók. A biblia egy 1610-i wittenbergi kiadású Luther-biblia folio nagyságban, bőrkötésben.

Nem tudjuk pontosan, hol tárolták a könyveket a templomok elvételeét követő időkben, azt sem, hogyan menekültek meg a tűzvészből. Feltehetően a hívek, ¹⁰⁷gazdagabb polgárok házába vitték, mentették, oltalmazták, gondjukat viselték, akár Pichler, az említett egyházi. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az evangélikus hívek hitükhöz, meggyőződésükhöz mindenkor hűségesen ragaszkodtak, az ellenreformáció és minden veszély, pusztulás idején is megszakítás nélkül folyt az igehirdetés, a gyülekezet – ha a körülmények kényszerítő ereje alatt korlátozottan is – élte, gyakorolta egyházi, vallásos életét.

Haubner Máté evangélikus szuperintendens 1861 szeptemberében tartott canonica visitatiójának jegyzőkönyve³¹⁽³¹⁾ tartalmazza, valószínűleg Müllner Mátyás líceumi és teológiai igazgató, könyvtáros jelentése alapján, hogy a konvent már 1708-ban külön helyiséget rendezett be a paplakban a könyvtár részére. Ennek felügyelője az idősebb lelkész volt. A könyvtár állománya folyamatosan gyarapodott. Leginkább lelkészek, tanárok, jötevő családok adakoztak a könyvtár javára. A gyülekezet könyvtára állományával nevezetes gyűjteménnyé vált. Azt „Celeberrima Bibliotheca Soproniensis”-nek mondja 1728-ban Mittuch Ádám, amikor egy arab kéziratot ajándékoz a könyvtárnak.³²⁽³²⁾

1782-ben a könyveket fel kellett vinni a padlásra, mert az új – ma is használatos – templom építése idején a könyvtárhelyiségben és a könyvtáros lelkésznek, Torkos Józsefnek lakásán tartották az istentiszteleteket. Torkos József lelkész szentelte fel az új templomot 1784. január 1-jén. A templom elkészülte után Gamauf Sámuel lelkész, Gamauf Teofil történész lelkész nagybátyja rakta ismét helyére a könyveket.³³⁽³³⁾ Az 1825. év végére elkészült az Evangélikus Líceum új épülete. Ekkor konventhatározattal a gyülekezeti könyvtárat áttelepítették a líceum épületébe, és az iskolai könyvtárral egyesítették. Az első közös könyvtáros Hetyésy László líceumi tanár volt. ³⁴⁽³⁴⁾ Ettől kezdve a könyvtáros a konvent által kinevezett líceumi professzor volt, aki könyvtárosi munkája fejében a líceum épületében ingyen lakást kapott. A század második felében Müllner Mátyás, az iskola igazgatója és történetírója fejlesztette a könyvtárat, neki köszönhető az elég gyér ún. RMK irodalom gyarapítása értékes művekkel. Haubner vizitációja idején a könyvállomány mintegy 18 000 volt, 1938-ban 27 916 kötet.

A XVIII. század végén, a XIX. század első felében néhány jelentékeny nagyobb hagyatékból származó adomány gyarapította a könyvtárat. Pl. Oertl Gottfried soproni evangélikus lelkész és Torkos Sámuel Sopron megye táblabírája és főpénztárosa, Glosius Dániel és Toepler Ede gimnáziumi tanár hagyatékai. Az 1840-ből származó, mintegy 4000 kötetet kitevő Glosius-féle hagyatékot a könyvtár mindmáig külön gyűjteményben kezeli. Teológiai könyvek is szép számmal vannak a hagyatékban. A könyvtár nemcsak teológiai, egyházi jellegű, hanem egyéb tudományos, ismeretterjesztő könyveket, műveket is gyűjtött. Sőt ez utóbbi anyag gyarapodott nagyobb mértékben.

1094. A. „Veronai biblia” első lapja

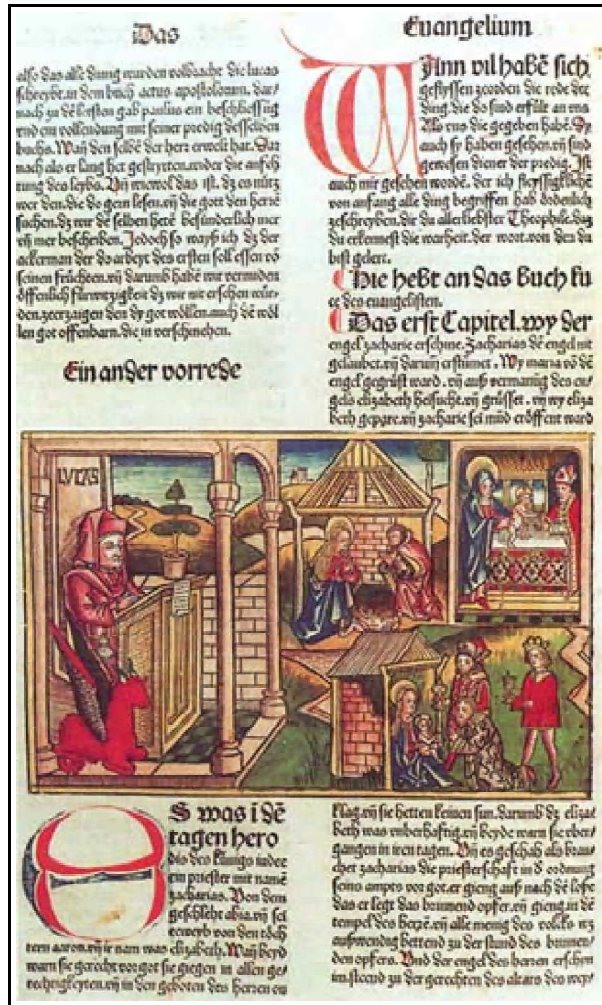
A líceum államosításakor a régi gyülekezeti könyvtárát ismét leválasztották, a teológiai tárgyú műveket visszaadták az egyháznak. A könyvvállománynak az egyház, a gyülekezet tulajdonába való visszaadásánál felbecsülhetetlen értékű, szakszerű munkát végzett Pröhle Jenő (1909–1986), a líceum akkori igazgatója, a könyvtár vezetője,³⁵⁽³⁵⁾ aki a hitoktató lelkészekkel és néhány diák segítségével ¹¹⁰szállította át a gyülekezet által biztosított szobába a konventkönyvtár megőrzendő anyagát. A könyvek aztán változatos raktározási helyek után (sekrestye, egyházi lakása, toronyszoba, templomi karzat) végre 1974-ben kerültek végleges, mai rendezett helyükre. E hely biztosítását (Templom u. 10. sz. I. em.) a gyülekezet, a külföldre távozott, vagy kitelepített hittestvérek áldozata, jelentős anyagi támogatása tette lehetővé. A gyülekezeti tagok, fiatalok, idősek egyaránt sok önkéntes munkát végeztek a könyvtár méltó elhelyezéséért. A munkálatokat Rusznyák Ferenc igazgató lelkész irányította. A rendezési munkákat a könyvek feltáráásával, leírásával, rendszerezésével továbbfolytatta Gosztola László lelkész, könyvtáros, aki nehéz körülmények között példás szorgalommal, szakértelemmel és áldozatkészséggel szolgálta a gyülekezeti könyvtár ügyét,

és tudományos munkája delén, telve tervekkel 1980. november 28-án elhunyt.

1974. november 11-én kelt leiratával a Kulturális Minisztérium az Országos Széchényi Könyvtár javaslatára a gyülekezeti könyvtárat muzeális értékű, védett gyűjteménnyé nyilvánította. Hasonló védetté nyilvánítást nyert a gyülekezeti levéltár is.

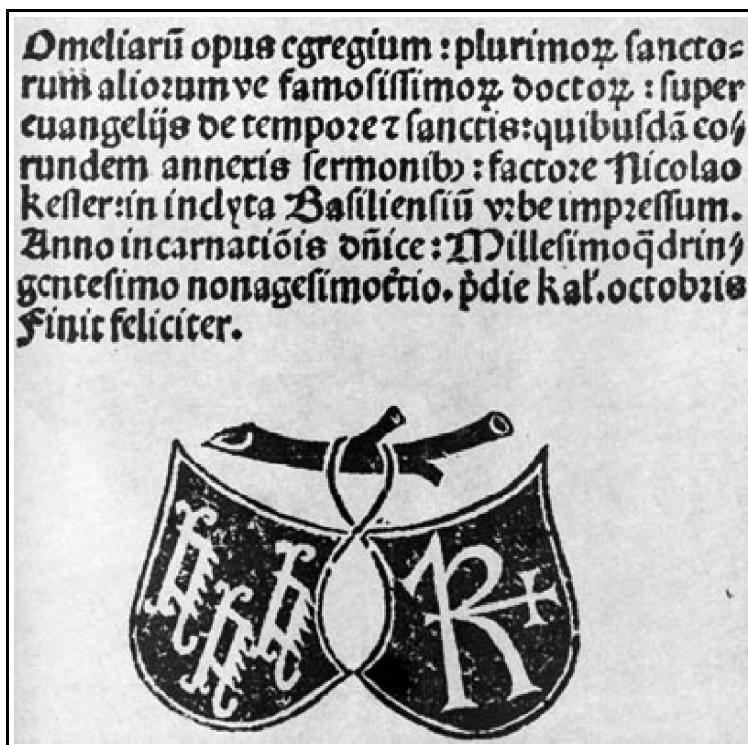
4. A könyvtár történetének vázlatos ismertetése után szólnunk kell értékes állományáról is. A gyülekezeti könyvtárban hozzávetőlegesen hatezer kötetet őrzünk: az 1896-ban összeállított nyomtatott könyvjegyzék és ennek 1907-ben megjelent pótfüzete alapján tájékozódhatunk.³⁶⁽³⁶⁾ A jegyzék a teológiai tárgyú műveket hat csoportba sorolja: *La*: Bibliák; *Lb*: Bibliai tudományok; *Lc*: Történeti geológia; *Ld*: Rendszeres teológia; *Le*: Gyakorlati teológia; *Lf*: Teológiai enciklopédia, vegyes munkák, folyóiratok.

Mindenekelőtt a könyvtár kéziratgyűjteményéből kell megemlítenünk két bibliát. *La 1* jelzettel a legrégebb az ún. veronai biblia (Biblia Latina: 3. és 4. kép) 1394-ben másolta egy Benes nevű ferences szerzetes, befejezte Parwiny Mátyás. Az ívrét nagyságú, 481 kecskebőr hárttyából álló biblia ma is ragyogó színekkel, ékes iniciálékkal díszített, kötését mélynyomású mintákkal ékesített fatáblák alkotják.³⁷⁽³⁷⁾ Az *La 2* jelzetű német biblia ún. Biblia Compendiata, német nyelvű, ívrét papíron írt, gyönyörű iniciálékkal és lapszéli indás festéssel díszített kötet.³⁸⁽³⁸⁾ A Magyar Történelmi Társulat könyvtári bizottsága külön is megemlékezik a két értékes kéziratokról.³⁹⁽³⁹⁾

5. Ősnyomtatvány: A „Nürnbergi biblia” (1483)

A könyvtár nagy értékei az ún. ősnyomtatványok, inkunabulák (1500 előtt megjelent nyomtatványok). Huszonhét ősnyomtatványa van a gyűjteménynek. A legrégebbi a „Biblia aurea. Ulm, 1476” (*La 61*).⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Neves inkunabula az ún. „Nürnbergi ¹¹¹Biblia”. Luther születési évében, 1483-ban nyomtatta Coburger Antonius (Biblia deutsch mit illum. Holzschnitten. Nurnb. bei Ant. Coburger 1483; *La 5a*). Kiemelkedő remekművé teszik a gondosan kézzel festett fametszetek, 109 van belőlük (5. kép). E metszetek a Quendel-család kliséiről készültek. A Quendel-család később Serpiliusra változtatta nevét, közülük két soproni evangélikus lelkész származott: Serpilius Keresztély (1672–1714) és Serpilius Sámuel (1677–1749).⁴¹⁽⁴¹⁾ Színes fametszeteiről nevezetes még az *Ld 82* jelzetű „Der teutsch Belial, Augsburg, 1494” című könyv, Hanns Schöspenger nyomdászmaster műve. Az *Ld 81* jelzetű „Malleus maleficarum, 1487” című, a boszorkányperek inkvizíciós eljárásánál szolgált iránymutatóul. Könyvművészeti remeknek mondható az *La 101* jelzetű „Biblia latina. Bas lileae, 1495” című, nyolcadrét alakú könyv: gyönyörű, szabályos, apró betűi, színes, ma is ragyogó piros, ¹¹²kék, zöld iniciáléi szövegeközi betűi csodálatba ejtenek. Immár csak felsorolásszerűen megemlítünk még néhány nevezetes példát:⁴²⁽⁴²⁾

6. A „Homeliarius doctorum” c. ősnymtatvány (1493) kolofonja

La 6 Biblia latina. Basileae, 1487. Nikolai Kessler szépen díszített nyomdászati terméke.

La 7 Biblia latina. Basileae, 1491. Szintén N. Kessler műve.

Lc 9 Historiae Lombardicae opus cum legendis. Norinbergae, 1478.[43\(43\)](#)

Lc 238 Jacobus de Voragine: Legenda aurea (Ulm) 1480.

Le 4 Sermones Dormi Secure (Reutlingen, 1484.)[44\(44\)](#)

Le 6 Sermones Thesauri novi ... Argentinae, 1493.

Le 7 Homeliarius doctorum. Basileae, 1493. Nikolai Kessler nyomdász neve a kolophonban (6. kép).

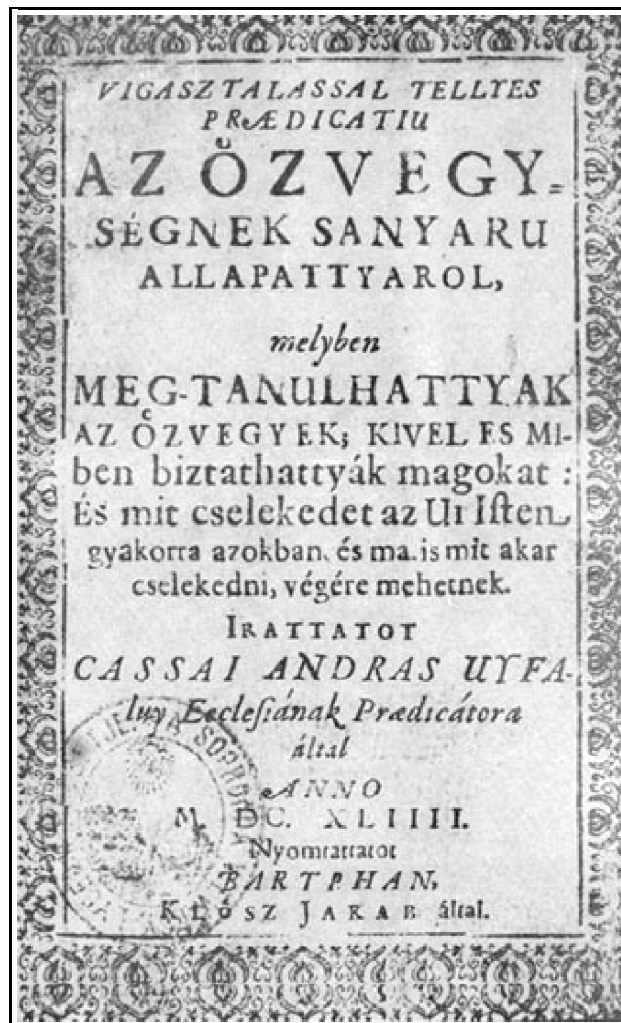
A könyvtár értékei közé tartoznak az unikumok, könyvritkaságok, egyetlen példányok is. Ilyen unikumok a gyűjteményben:

Le 287 Ez Evangéliumok és az Epistolák. Mellyeket esztendőök által szoktak az Keresztyéneknek Gyülekezeteibe olvasni és hirdetni. Nyomtatatot Kereszturat Farkas Imre által anno MDCXIII.

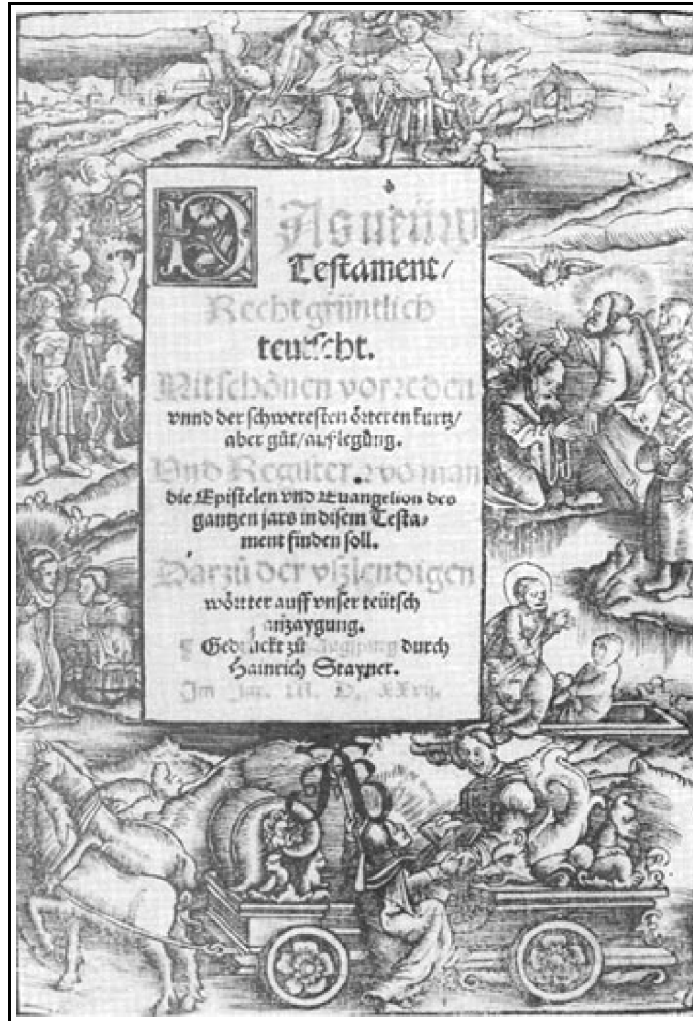
Le 495 Vigasztalással teljes praedicatio az özvegységnek sanyarú állapotjáról. Irattatot Cassai András újfalusi ecclesiának praedicatora által. Anno MDCXLIII.[45\(45\)](#) (7. kép).

Le 643 Evagyéliomos könyv. Csepregen 1631. Farkas Imre által. – Evangéliumi részleteket tartalmaz a hozzátartozó imádságokkal. Szép metszetekkel díszített könyv.

Az *La*-csoport foglalja magában a könyvtár értékes bibliagyűjteményét. Háromszáznál több bibliánk van. Az említett kéziratok és ősnyomtatvány bibliákon kívül sok neves szentíráskiadás érdemelne említést. Különösen a XVI. és XVII. századi, részben művészi fametszetekkel, grafikákkal, színes metszetekkel díszített bibliák emelendők ki (zárójelben a jelzetük). Ilyenek pl. *Novum testamentum latinum*. Erasmus. Basileae, 1521 (180) és *Novum test. Erasmus. Basileae, 1523 (181)*; *Das Neue Testament mit Holzschnitten*. Augsburg, 1527. Ívrét nagyságú szépen illusztrált biblia (48) (8. kép); Emser Jeromos Újtestamentum fordítása (Köln, 1529), melyben a fordító „kijavítja” a „Lutheri eretnkségeket” (50); *Biblia, d.i. die ganze H. Schrift, deutsch v. Mart. Luther, Wittenberg, 1541*. A teljes Luther-biblia 2. kiadása (20), *Die Propheten* (9. kép), *Apocrypho und das Neue Test.* (10. kép) v. M. Luther. Wittemb. 1540. Egy kötetben 3 rész 3 címlappal (44); *Neues Test. M. Luthers mit den Summarien M. V. Ditrichs. Wittemb. 1575*, az egyik legrégebb „magyarázatos” Luther-biblia kiadás (85).

1137. Unikum: Cassai András hitbuzgalmi műve (1643)

1148. Az Újtestamentum német fordítása (1527)

1159. Luther Márton bibliafordítása (1540)

Magyar bibliafordítások példjaként álljon itt Káldi György műve (Bécs, 1626; 41, 41a), Torkos András győri lelkész Újtestamentum fordítása (Wittenberg 1736; 210). Torkos András fia, Torkos József neves soproni lelképásztor idején épült a soproni evangélikus templom. Édesapja fordításához irodalomtörténeti [116](#)érdekességű és értékű előszót írt, melyben először vázolja fel, értékeli az addig megjelent magyar bibliafordításokat ill. azok történetét. Sajnos az 1590-es „Vizsolyi Biblia”, Károli Gáspár műve, a könyvtár pánccs szekrényében más értékekkel együtt a második világháború idején elpusztult.

Lb-jelzettel a bibliai tudományok tárgykörét jelölték. Sokszáz tudós kötetből példaképp emelünk csak ki néhányat. Aquinoi Tamás Pál apostol leveleinek kommentárjai (92). A neves reformátorok közül elsősorban Luther műveit említjük: Epistel s. Petri. Wittenb. 1523; Evang. Johannis. Wittenberg, 1539 (189). Der 110-te Psalm Wittenb. 1539 (188); Auslegung der Episteln u. Evang. von Advent bis Ostern. 1544 (32). Más reformátorok könyveiből is néhányat mutatóba: Bugenhagen J.: Psalter verdeutscht. Basel. 1526 (57); Bugenhagen: Comment. in Jeremiam. Witteb. 1546 (221) és Jonas propheta expositus. Vitteb. 1550 (634); Calvin J.: Comment, in evang Joannis et acta apost. 1553–60 (35); Melanchthon Ph.:

Comment. in Daniele. 1543 (679) és Adnotationes in epist. ad Romanos et Corinthios. 1524 (680); Oecolampadii Epist. Joannis. Norimb. 1524 (622); Zwingli H.: Annotationes in historiam evangelicam et in aliquot epistolas Pauli. Tiguri. 1539 (34). És számos, a biblia szinte minden könyvét felölelő írásmagyarázat, kommentár, bibliai szótárak, a bibliai nyelvek szótárai, nyelvtanai stb. találhatóak ebben a csoportban. A XVII–XIX. századig növekvő számban találunk könyveket a bibliai tudományok tárgykörében.

Az *Lc* a történelmi teológiai művek csoportjele. Itt hitvallási iratokat: Az Ágostai hitvallás és apológiája első és későbbi kiadásait, azok magyarázatait, a Schmalkaldeni cikkeket és más hitvallási iratokat, neves egyházatyák könyveit találjuk, pl. Ambrosius milánói püspök és Augustinus műveit több kötetben, Beda Venerabilis írásait, Bonaventura Szt. Ferenc legendáját stb. valamint a magyar Temesvári Pelbárt „Pomerium sermonum. 1516.” c. művét (26). A reformáció ismert képviselőinek munkái közül Justus Jonas: Welche die rechte und falsche Kirche sei c. művét említjük meg. Melancthon munkáinak gyűjteményes kiadása négy kötetben is itt található (68). A hitviták iratai is idetartoznak. Pl. „Bulla contra errores M. Lutheri. Romae, 1520 (66); Baronius Caesar „Annales ecclesiastici” c. egyháztörténelmi kötetei (72) és Flacius „Centuriae Magdeburgicae” (71, 71a). Megvan a tridenti zsinat kánonjainak első hivatalos kiadása, e zsinat a katolikus egyház újkori történelmének alapjait rakta le (Concilii tridentini canones et decreta. Romae, 1564; 51). Vele kapcsolatos a híres protestáns vitairat: Chemnitz, Martin: Examen, d.i. Erörterung des Tridentischen Concilii. Frankf. 1576 (*Ld* 6), ill. Examen concilii tridentini. Frankof. 1747 (*Ld* 7). Neves korábbi kiadvány Erasmus, R. „De libero arbitrio. Viennae, 1525.” című műve. A későbbi vitairatok közül egy Pázmány Péter ellenes irat érdemel említést: Zvonarits Péter és Sármelléki Nagy Benedek „Pázmány Péter pírónságai. Keresztur, 1615” (285). Érdekességként kell idéznünk Blondell Dávid református teológus művét „De Joanna papissa anacrisis. Amstelod. 1657” címmel (480), melyben a szerző meggyőző történelmi érveléssel cáfolja meg a középkorban elterjedt legendát egy állítólagos női pápáról.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ A történelmi teológiai művek tárgykörébe tartoznak a német pietizmus alapművei, valamint szép számmal egyház- és vallástörténelmi munkák, egyháztörténelmi lexikonok stb. A XVII–XIX. századból pl. Ribini János „Memorabilis ecclesiae A. C. in Hungaria. Posonii, 1787, 1–2. k.” (660) vagy Zsilinszky Mihály egyháztörténelmi munkái az 1890-es évekből említhetők meg. Súlyos vesztesége a könyvtárnak, hogy Sopron város követének ¹¹⁷az 1681-i országgyűlésen készített kéziratnaplója (Diarium diaetae anni 1681; *Lc* 1 jelzettel) 1945-ben elveszett.⁴⁷⁽⁴⁷⁾

A rendszeres teológia tárgykörébe tartozó könyveket az *Ld* jelzet alatt találjuk. A köteteknek mindenkor nagy szerepük volt a Líceum keretében folyó lelkésznevelés segítésében. Itt sorakoznak Luther és Melancthon teológiai elméleti művei, Calvin alapvető hittani és hitvitázó iratai, Erasmus teológiai értekezései. Több kiadásban szerepelnek Beza, Th. (1554, 1586, 1588) és Kempis T. (1660–1818) művei. A pietizmus jeles képviselője, a hallei Franke könyveiből is található itt. Értékes darabja a gyűjteménynek Pázmány Péter Hodegus. Posonii, 1637. című teológiai műve, valamint Faludi Ferenc írásai („Nemes ember”, „Nemes asszony”, „Nemes úrfi” Nagyszombat 1748–1771 között; 316, 317). Külön említést érdemel Ribini János tudós líceumi tanár könyve: „Compendium theologiae dogm. et theologia revelata dogmatica. Sopronii 1754, 1–2. k. (233). A líceumi teológiai fakultáson tankönyvként használták az evangélikus lelkészjelöltek. Múzeumi gyűjteményünkben is kiállítottuk a művet.

Az *Le*-jelzet alatt a gyakorlati teológiai könyveket őrizzük. Rendkívül kiterjedt csoport: ágendák (szertatáskönyvek), imádságos könyvek, breviáriumok (1515–1735 között), prédikációs kötetek, énekeskönyvek tekintélyes sorozata, ún. hiteősítő irodalom és egyházi rendtartások (Kirchenordnung) találhatóak itt. A pietizmus korára jellemző címet viselő magyar könyveket említhetünk példának

szemléltetésül: Aách Mihály: Boldog halál szekere. Lőcse, 1708 (289); Aách Mihály: Lelki aranylánc. Pest. 1759 (290); Szőnyi Benjamin: Szentek hegedűje. Idvességes új énekek. Buda, 1785 (656); Torkos András: Engesztelő áldozat. Lipsiae, 1764 (646); Gradual, Új zengedező mennyei kar. Sopron, 1784 (655). Ebbe a csoportba gyűjtötték egybe a keresztyén nevelés kérdéseivel foglalkozó műveket is.

Az *Lf*-jelzetű csoport a legvegyesebb. Ide az ún. teológiai enciklopédia tárgyában megjelent köteteket sorolták. De a fenti tárgykörökbe be nem osztható vegyes tartalmú vallásos tárgyú, egyházi kiadású könyvek is itt találhatók. Itt helyezték el végül a legnevesebb, forrásértékű folyóiratokat is, gyakran évfolyamonként egybekötve.

Bár a jelzetek alatt tárgyalt csoportokban felemlgettük, külön hangsúlyt kell helyoznünk Luther Márton műveire. Gazdag, kiterjedt gyűjteményünk van belőlük. Itt a fentebb már említettek kiegészítéseképpen csak két megállapítást kell tennünk. Külön kiemelendő, hogy Luther összes műveinek korai kiadásai az érdeklődők rendelkezésére állnak könyvtárunkban:

- a wittenbergi latin kiadás 7 kötetben 1545-től;
- a német nyelvű kiadás 12 kötetben 1567-től;
- a jénai latin kiadás 4 kötetben 1564-től;
- a jénai német kiadás 9 kötetben 1564-től.

A második megjegyzésünk: az emlegetett katalógus *Lc 164–183* jelzete alatt szerepel Luther kisebb írásainak sorozata (Luthers kleinere Schriften) 20 kötetben. Ezekben a kötetekben dr. Karner Károly professzor sok korai vagy éppen első nyomtatásban megjelent Luther művet tudott azonosítani. Összesen 114 címet, több mint 200 példányt. Rendkívüli értékek Luther egyes iratainak egykorú, több esetben első kiadásai. Karner két unikumot is talált köztük.[48\(48\)](#)

1185. Még egy kiadványról kell megemlékeznünk. Egy soproni orvos, Szigeti Frankovith Gergely 1585-ben nyomtatott könyvéről: „Hasznos és fölötte ziksegös könyv, amelyben sok rendbeli betegségek ellen való orvosságok vannak.” Időrendben ez a második magyar orvosi könyv.[49\(49\)](#) A könyvtár tulajdonában volt egy kevésbé jelentős teológiai könyv, melynek viszont nagyon szép kötése volt. Borsa Gedeon, az OSZK tudományos főmunkatársa 1956-ban megállapította, hogy a kötés a neves németújtvári (ma: Güssing Burgenlandban) nyomdász és könyvkötőmester, Manlius János munkája. Borsa Gedeon a helyi gyülekezeti vezetőség hozzájárulásával megvizsgálta, az OSZK restaurátorműhelyében felbontatta a kötést, és belőle Manlius egy korábbi nyomtatványának ívei kerültek elő. Ez a nyomtatvány Frankovith Gergely műve volt. Az 1588. évi 2. kiadás ismeretes volt, most az 1. kiadás néhány lapja is előkerült, a könyvtár pedig egy különlegesen értékes nyomtatvánnyal lett gazdagabb.[50\(50\)](#)

Nem lenne teljes a gyülekezeti könyvtár állományának ismertetése, ha nem szólnánk néhány mondatot a kottatárról. A könyvtári hangjegytár gazdag gyűjteménye az elmúlt két-harmadfél évszázad zenéjének. Az első templomtól kezdve a gyülekezetnek mindig volt orgonája, azt időről időre fejlesztette, átépíttette vagy újat építtetett. A templomi muzsikálás (orgonaművek, psalmusok, kantáták stb.) már a korai időktől szokásos volt az egyházközségekben. Neves kántorok, orgonisták, mint Rauch András (1592–1656), az első soproni zeneszerző, Wohlmuth János (1686–1720), az első magyar zongoraiskola (Virginálkönyv) összeállítója, szerzője, maguk is alkottak zenét, s igyekeztek színvonalas zenei életet teremteni a gyülekezetben. Az 1700-as évek második felében tovább gazdagodott a zenei gyakorlat, mikor megszólaltak és gyakori előadásra kerültek a német Stolzenberg művei. Christoph Stolzenberg 1714–1764-ig a regensburgi evangélikus gimnázium tanára és a gyülekezet zeneigazgatója volt. Bachhoz

hasonlóan ő is kantátsorozatot komponált. A sok Stolzenberg-műből 114, nagyrészt kantáta, másolatban, – talán eredetiben – máig is megvan az evangélikus gyülekezeti könyvtárban. Knogler Dániel⁵¹⁽⁵¹⁾ a gyülekezet 52 éven át volt orgonistája és kántora Regensburgban végzett zenei tanulmányokat, és Sopronba kerülvén Stolzenberg műveit repertoár-darabjai közé vette fel. A gyülekezet kottatárában még vagy száz névtelen, kantáta jellegű mű található, ezek Knogler kántorsága alatt előadásra kerültek és erősen mutatják Regensburg, de elsősorban Stolzenberg hatását.⁵²⁽⁵²⁾

11910. Luther Márton bibliafordítása (1540)

A könyvtárnak gazdagnak mondható folyóiratgyűjteménye is van. Folyóiratokat mind a könyvtárban, mind a levéltárban őrzünk. A folyóiratok túlnyomó része magyar, ill. német nyelvű és teológiai tárgyú, vagy legalábbis egyházi kiadású. Tekintélyes részük kemény kötésbe kötve áll a polcokon, de sok a kötetlen, csomókba összefűzött, összekötözött, nagyrészt nem teljes sorozat is. A folyóiratok kisebb részben kerültek megrendelés, előfizetés útján a ¹²⁰könyvtárba. Állományuk többségében a lelkészek, egyházi emberek, tanárok által adott, hagyományozott, vagy a régi iskolák hajdani tulajdonát képező anyagból gyűlt össze. Tartalmi szempontból a folyóiratok megoszlanak a maguk elé tűzött cél és az olvasók különböző körei

szerint.

A teológiai szaklapokból a lelkészek gyarapíthatták hittudományi felkészültségüket, megismerkedhettek a szakirodalom kiadványaival. Ilyen folyóiratok pl. a Lelkipásztor, a Teológiai Szaklap, Teológiai Szemle, Diakónia, Evangélikus Teológia, vagy német folyóiratok, mint a Deutsches Pfarrerblatt, Lutherische Kirche in der Welt, Lutherische Monatshefte, Pastoralblätter, Theologische Literaturzeitung, Theologische Zeitschrift stb. A folyóiratok mind e századbeliek, tekintélyes részük az utóbbi 30–40 év terméke.

A vallásos szemlék elsősorban a népszerű teológiai kérdések, az egyházi ismeretterjesztő és szépirodalom iránt érdeklődő olvasók igényeit szolgálják. Ilyenek pl. a Keresztyén Igazság, a Magyar Protestánsok Lapja, Protestáns Szemle, Der Christenbote, Allgemeine Evangelische Lutherische Kirchenzeitung stb.

Az egyházi munka különböző területein dolgozók részére is rendelkezésre állnak folyóiratok. Pl. Missziói Lapok, Belmisszió, Élő Víz, Gyámintézet, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, Protestáns Tanügyi Szemle, Evangélikus Egyház és Iskola, Evangélikus Népiskola, – Herrnhuter Arbeit, Ökonomische Morgenfeier stb.

Külön csoportba sorolhatók az egyházi híradó szerepét betöltő, népszerű vallásos lapok, kalendáriumok, mint pl. az Új Harangszó, Evangélikus Családi Lap, Evangélikus Egyházi Élet, Evangélikusok Lapja, Evangélikus Élet; Lutherische Rundschau, Glaube und Heimat, Oedenburger Christliches Tagblatt; Luther-naptárak, Evangélikus Naptárak, Christliches Hauskalender stb. De napilapok, szaklapok, szemlék is találhatóak a folyóiratgyűjteményben, mint pl. Magyar Szemle, Soproni Szemle, Tudományos Gyűjtemény régi számai; soproni politikai napilapok, a Soproni Vörös Újság számai is (1919. ápr.–augusztus) stb.

A magyar és német egyházi folyóiratokon kívül más nyelvű irodalom is került az őrzött anyagba, pl. The Bible Translator és Teologinen Aikakarskirja.

6. A múzeum a gyülekezet gyűjteményének harmadik része. 1981-ben szervezték. A múzeum kialakításának előzményeként meg kell emlékeznünk két nagyszerű kiállításról.

Az egyik, a Rusznyák Ferenc igazgató lelkész vezetésével szervezett, rendezett jubileumi kiállítás a gyülekezet fennállásának 400. évfordulója emlékére 1965-ben: ez a könyvtár és levéltár, valamint a gyülekezeti kincstár legszebb, legértékesebb darabjait mutatta be. A Szt. György utcai gyülekezeti termet jól kihasználva gyönyörű illusztrált könyvanyag (a kéziratos Veronai biblia, ősnymtatványok színes iniciálékkal, metszetekkel, a könyvtár legszebb kötetei, Luther és a reformátorok művei, más, későbbi nyomtatványok), kegyszerek, díszes oltárterítők, kézimunkák, festmények, minden, mintegy keresztmetszetben mutatta a gyülekezet történetét, életét.

A másik kiállítást Gosztola László könyvtáros-lelkész rendezte 1980-ban az Ágostai Hitvallás 450. évfordulójára. Néhány művészeti alkotás (kép, metszet, érem) mellett zömmel a könyvtár értékes anyagára támaszkodva mutatta be a kiállítás a kort, a Hitvallás kiadását kísérő pro és kontra irodalmat. A kiállítás a Templom utca 10. sz. alatti gyülekezeti teremben volt látható.

A múzeum szervezésének elgondolása tulajdonképpen úgy született, hogy 1979-ben dr. Fabinyi Tibor teológiai egyháztörténész professzor és Péter Márta [121](#)művészettörténész rendezésében Budapesten a Deák-téri templom mellett megnyílt az Evangélikus Országos Múzeum (EOM). A kiállítás országos szinten mutatja be a magyar evangélikusság öt évszázadát, felhívva a látogatók figyelmét, hogy a magyar lutheránusok élete az egész ország életének is része volt, a gyülekezetek kimagasló egyéniségeket adtak

mindenkor az ország kulturális, művészeti, politikai életének. A múzeum szűk keretei fölé növe tartalmas áttekintést ad az evangélikus egyházművészet gazdagságáról, magas színvonaláról.

Az EOM létrejötte, megnyitása megindította a nagy és értékes könyv- és levéltári anyagban bővelkedő soproni gyülekezet törekvését, hogy múzeum szervezésével gyűjteménye állományát változó összeállításban bemutathassa. Kapóra jött, hogy az 1975–81. években az Országos Műemléki Felügyelőség közreműködésével teljesen felújították a Templom u. 12. sz. egyházi épületet. E ház utcai első emeletén, a lelkészlakás mellett három szobát egyházi múzeum céljára adtak át. Az EOM szívesen fogadta el vidéki részlegének a városunkban megalakuló új múzeumot, így létrejött az EOM Soproni Gyűjteménye, a soproni gyülekezeti gyűjtemény harmadik tagja, a múzeum (11. kép).

1981. június 14-én volt a felújított épület átadása. Másnap, június 15-én ünnepelte a gyülekezet a soproni országgyűlés (1681) 300. évfordulóját. Az ünnepi istentisztelet után dr. Fabinyi Tibor teológiai professzor, az Evangélikus Közgyűjtemények országos felügyelője megnyitotta az irányításával és a városi Liszt Ferenc Múzeum munkatársainak közreműködésével rendezett első kiállítást. A kiállítás három gyülekezettörténeti eseményről emlékezett meg: Lackner Kristóf, Sopron tudós polgármestere halálának (1631) 350., a soproni országgyűlés (1681) 300. és a Türelmi rendelet kiadásának (1781) 200. évfordulójáról. A gyülekezet tulajdonában lévő gazdag tárgyi, művészeti és könyv-, levéltári anyagot a városi Múzeum saját értékes hozzájárulásával kiegészítette. A nagyszerű kiállítás két évig volt megtekinthető.

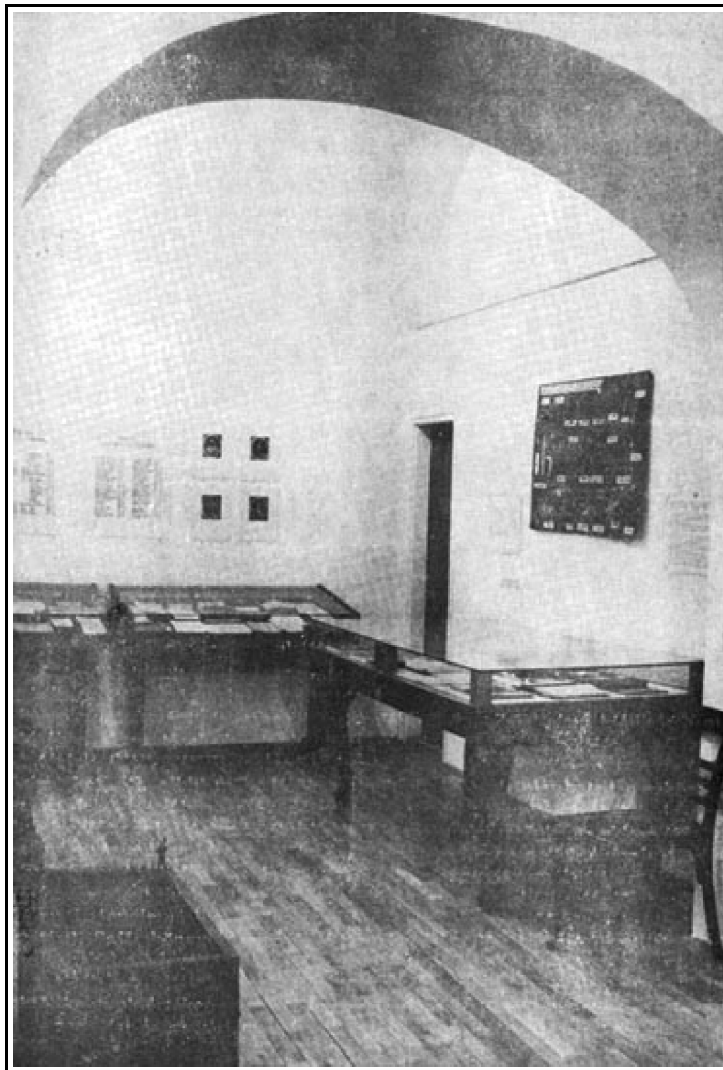
Még lebontása előtt megkezdődött a következő téma előkészítése, kutatása, a tárgyi és írásos anyag gyűjtése. E sorok írója akkor kezdte meg múzeumi szervező, gyűjtő, rendező munkáját.

Második kiállításunk 1983. május 15-én nyílt meg. A felújított boltíves szobák, a XVII. század hangulatát idéző környezet különösen illett a „Fejezetek a nyugat-dunántúli evangélikus iskolák történetéből” című kiállítás bemutatásához. Arra törekedtünk, hogy az elemi népiskolák múltját a látogatók elé tárjuk (XVI–XVIII. század): a kezdeteket, az iskolák viharos történetét, virágkorukat, a későbbi működésük során használt tankönyveket, taneszközöket. Az alapfokú iskolákban működő rektorok, tanítók munkásságából is igyekeztünk ízelítőt adni. Három középiskoláról is megemlékeztünk: az akkor 426 éves soproni Evangélikus Líceumról (csak vázlatosan, hiszen a 425. évforduló alkalmából nagy kiállításon mutattuk be az iskola gazdag múltját), az 1983-ban 125 éves soproni Evangélikus Tanítóképzőről és a kőszegi Gyurácz Ferenc Evangélikus Leánygimnáziumról (itt vezették be országosan először a kabinetszerű oktatást). Saját könyvtárunk és levéltárunk a tárgyhoz tartozó darabjain kívül a soproni városi levéltárból, a Berzsenyi Dániel Gimnázium (volt Ev. Líceum) könyvtárából, a Liszt Ferenc Múzeumból, soproni magánszemélyektől, volt diákoktól kaptunk értékes anyagot, de szeretettel siettek segítségünkre a győri, kőszegi, vadosfai és sárvári gyülekezeti gyűjtemények, levéltárak, könyvtárak is. Régi, reformációkori, XVII–XVIII. századi könyvek, művek, tankönyvek, kéziratok, térképek, képek, fényképek, régi iskolai tanszerek, oktatási segédesszközök, kimutatások, osztálynaplók, anyakönyvek, szemléltető táblázatok voltak [122](#)láthatók. A kiállításról az iskolák történetével általánosan foglalkozó, majd a korai iskolaalapításokról, a latinus népiskolákról, az elemi népiskolákról egyébként is megemlékező, az Evangélikus Líceum, a Tanítóképző, valamint a kőszegi leánygimnázium történetéről, munkájáról szóló katalógus is készült. A kiállítást 1984 júniusában zártuk be.

E kiállítás idejére esett nagy reformátorunk, Luther Márton (1483–1546) születésének 500. évfordulója. A neves évfordulóról – a múzeum helyiségei foglaltak lévén – a gyülekezeti nagyteremben (Templom u. 10. sz. I. em.) rendezett kiállítással emlékeztünk meg. Mint erről tanulmányunk megfelelő helyén szoltunk,

gyülekezeti könyvtárunk gazdag tárháza a Luther műveknek, a róla szóló irodalomnak. Nem volt nehéz tehát anyagot találnunk. Luther műveinek többször első és későbbi kiadásai, reformátor társainak könyvei, a hitvallások és a hitvitázó irodalom kiadványai, régi és újabb, részben metszetekkel ékesen illusztrált bibliák, képek Luther és körének, kortársainak életéről, munkásságáról, a tárgyban készült metszetek, érmek – ezek alkották a Luther-kiállítás anyagát.

1984 nyarán és koraőszén ismét új kiállítás szervezése, rendezése folyt. 1984 őszén ünnepelte a soproni evangélikus gyülekezet templomának 200. évfordulóját. Az iskolatörténeti kiállítás folytatása helyett újak rendezésével emlékeztünk meg a 200 éves templomról. Az ünnepélyes megnyitás 1984. szeptember 30-án volt. Emléket kívántunk állítani a gyülekezet építőinek, vezetőinek. Hitük, e hitből merített erejük és reménységük, fáradhatatlan munkálkodásuk, gyakran hősiességük, harcos kiállásuk nélkül nemigen maradhatott volna fenn a gyülekezet, nem építhetett volna imaházat, templomot, nem szentelt volna oltárt, orgonát, harangokat, megújult, szent falakat. A kiállítás három részből állt:

12311. A gyűjteményi múzeum középső szobája

Istentiszteleti helyek, a mai templom előtt; mai templomunk, a torony, a templom berendezése; kiemelkedő lelkészgyűjtemények a gyülekezet életében. Az anyagot a könyvtárunkban és levéltárunkban található eredeti könyvekből, nyomtatványokból, kéziratokból, az 1965-ben rendezett jubileumi kiállítás fényképeiből válogattuk, igénybe véve a mindig készséges soproni Liszt Ferenc Múzeum segítségét. Szükség szerint magunk készítettünk fényképeket. A tárgy nem ölelt fel oly nagy területet, mint az előbbi két kiállítás, így ennek kibontása részletesebb, szélesebb lehetett. A gazdag, látványos anyagból kiragyogott – színeivel is – a Gerengel műve alapján mindig újból lemásolt három kéziratok ágenda (1678., 1689., 1765. évekből), akárcsak az I. Lipót által kiadott eredeti oklevél a lutheránusok ellen fogatosított megtorló rendelkezésekről. Érdekes ritkaság az az egyházi ének, melyet a templomaiktól megfosztott hívek az általuk emelt egyszerű fatemplomról írtak (1674) és énekeltek. Egy nagyértékű kegyesszergyűjtemény Gálffy Ádám gazdag soproni polgár, földbirtokos, kereskedő ajándéka. Bemutattuk az 1782–83-ban torony nélkül épült új (mai) templom különböző terveit, majd a XIX. század második felében emelt toronyról készült tervrajzokat. A templomépítő és az azt felszentelő Torkos József emlékének is érdekesség. A torony és tartozékainak felavatásával kapcsolatban részletes képet adunk Kolbenheyer Mór (1810–1884) lelkész, költő-műfordító munkásságáról.⁵³⁽⁵³⁾ Változatos írásos, nyomtatvány- és könyvanyag állított emléket Wagner János Frigyes és Menyháti Frigyes lelkészeknek. Részletes képet adhattunk Ziermann Lajos esperes és lelkészársai lelképásztori ¹²⁴tevékenységéről. A jubileumi kiállítást 1985. október 31-én zártuk.

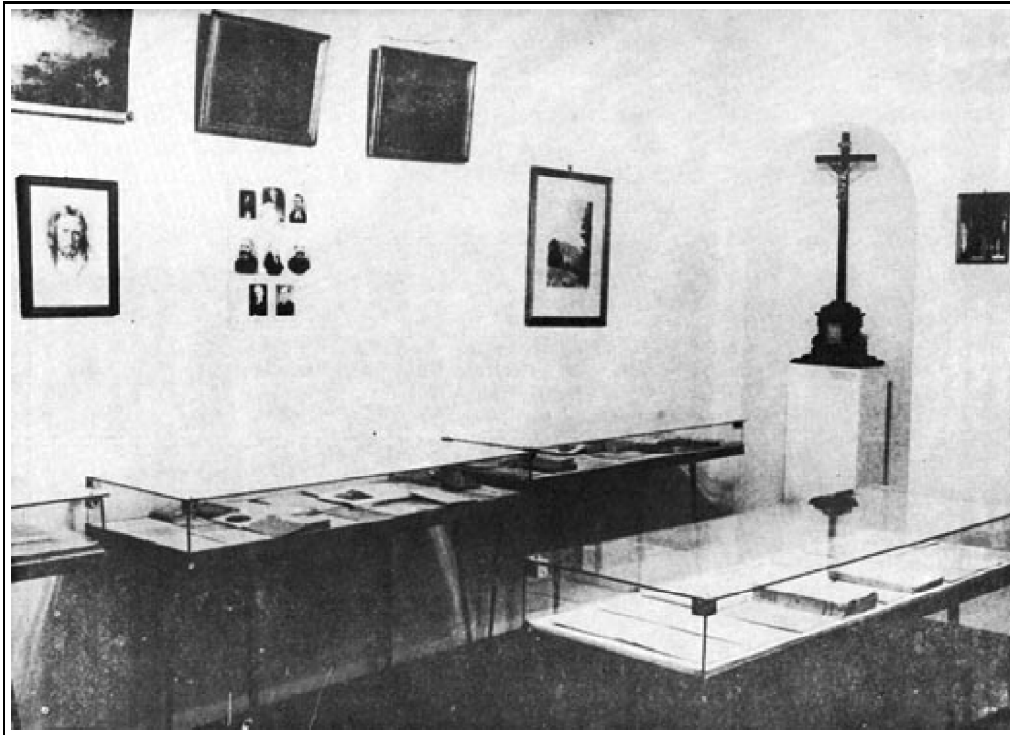
A kiállítás látogatottsága is megmutatta, hogy az emberek érdeklődéssel fordulnak az evangélikus egyház történeti művelődési kérdései felé. Eleinte csodálkoztunk, később megszoktuk, hogy mennyien, mily nagy számban látogatják a külföldiek kis múzeumunkat. Nemcsak a szomszédos Ausztriából és a kialakult kapcsolatokat tekintve, közelebb álló Németországból, hanem Olaszországból, Svájcban, Franciaországból, a skandináv országokból, a szomszéd államokból, sőt Ausztráliából, az USA-ból, Japánból is voltak vendégek. Sok kötet vendégkönyv betelt már az elismerést, köszönetet kifejező sorokkal, idegen és magyar nyelvű méltató szövegekkel. Az elmondottak indítottak bennünket arra, hogy az eddigi anyagot lecserélve, ill. felújítva új szempontok, új rendszer szerint általános összképet adjunk gyülekezetünk történetéről, múltjáról, intézményeink működéséről, s mindez legyen immár egy állandó kiállítás. Adjuk meg a lehetőség a látogatóknak, hogy egyidejűleg ismerkedjenek meg a templommal és az azt működtető, sokoldalú tevékenységet kifejtő evangélikus gyülekezettel. Az EOM és személy szerint dr. Fabinyi Tibor professzor, közgyűjteményi felügyelő egyetértését, eszmei támogatását elnyerve hozzáfoghattunk az állandó gyülekeztörténeti kiállítás megszervezéséhez. A gyülekezet vezetősége és az EOM nagylelkű anyagi támogatásával sikerült a kiállítást létrehozni. 1986 júniusában megnyithattuk azt, s azóta – téli szünetet tartva – folyamatosan, túlnyomórészt azonos tartalommal várja a múzeum a látogatókat.

A kiállítás három részre oszlik. Foglalkozunk a templom történetével, felszerelésével (harangok, orgona, kegyesszerek), berendezésével, az előbbi kiállítás legértékesebb anyagát egy szobába sűrítve össze. Majd válogatást adunk a gyülekezet lelkészeinek munkásságából (bibliafordítás, énekeskönyvek, imádságos könyvek, bibliai szótár szerkesztése, katekizmus írása, más irodalmi, műgyűjtő, műfordító, oktató, nevelő tevékenység). Szólunk a soproni evangélikus tanintézetek munkájáról, majd bemutatjuk a gyülekezet szereteágazó, sokirányú szeretetszolgálatát, az 1949–51 között működésüket beszüntetni kénytelen szeretetintézményeink volt munkáját (Testvéregyesület, Nőegylet, Leányegyesület, Árvaház, helyi Gyámintézet, Diakonissza Intézet, Olvasó és Ifjúsági Egyesület). Kiállításunkat a soproni evangélikus szellem néhány kiemelkedő képviselőjének bemutatásával zárjuk (12. kép).

A kiállításról minden kiállított tárgy, irat stb. részletes megjelölését a lelkészek, tanítók, teológiai professzorok, kiemelkedő személyiségek nevét legfontosabb adatait tartalmazó magyar-német kétnyelvű

katalógus készült. Segítségével a tárlókban, a falakon elhelyezett anyag alaposan, az érdeklődésnek megfelelően tanulmányozható. Ebből néhány részlet:

I. Lipót 1674. február 23-án kiadott eredeti okirata, mely szerint az összes templom, iskola, paplak felszereléseikkel együtt visszaadandó a katolikusoknak. Viszont két evangélikus lelkész választható a gyülekezetben (Sowitsch Kristóf és Barth János Konrád) és egy udvari lelkész az Eggenberg-házban való szolgálatra (Lang Mátyás).

12512. A gyűjteményi múzeum utcai szobája

12613. Emléklap a soproni lelkészéről (1773). A felvételeket Tschürtz Nándor készítette

Keresztelőtál. Gálffy Ádám ajándéka. I. B. augsburgi mester műve. A tál súlya 2,87 kg. Készítési ideje: 1670–76. Belső domborműve Jézus megkeresztelésének jelenetét ábrázolja. Karimáján négy reliefben a gyermekek megáldásának, valamint az Apostolok cselekedeteinek könyve három keresztelési jelenetének ábrázolását látjuk. A tálhoz tartozó keresztelő kancsó a múlt század második felében ma már nem felderíthető módon eltűnt inventáriumunkból, és előbb 127a Nemzeti Múzeum, majd az Iparművészeti Múzeum leltárában volt megtalálható. Jelenleg is ez utóbbi múzeum kiállításának értékes darabja.

Ciborium (ostyatartó). Gálffy Ádám ajándéka. J. A. Thelot műve. 1674–76 között készült. Fedelének boltozatos részén ékkövekkel övezett ovális mezőben passió-jelenetek láthatók. Az alkotó Augsburgban I. B. mester tanítványa lehetett.

Ékköves kehely. Gálffy Ádám adománya. 1685-ben készült rubin, zafír és ametiszt kövekkel kirakva. Talpának minden mezején, valamint a kosár három mezőjében emailra festett passiójelenetek teszik még ékeesebbé a kelyhet. Magyar mester műve lehet, aki augsburgi minták után dolgozott.

Oltári feszület. Gálffy Ádám ajándéka. Ezüst corpus, ébenfa kereszten ezüst domborművek (utolsó vacsora). 1600–1620 között készült magyar munka.

Gerengel Simon katekizmusa, 1569 (első kiadás).

Schubert Pál (1623–1649 közt soproni lelkész, püspökhelyettes) „Granarium Biblicum” című bibliai szótára. 1665.

Barth János Konrád lelkész „Buda recepta” c. művéhez mellékelt rézmetszetek nyomatai.[54\(54\)](#)

Színes, díszes emléklap Sopron neves evangélikus lelkészeiről. 1773[55\(55\)](#) (13. kép)

Kolbenheyer Mór „Das freie Wort” c. forradalmi hangú prédikációja 1848. március 26-án.

Major Sámuel volt szakonyi evangélikus tanító játékos olvasás-tanítási módszere. Iskoláinkban (népiskola, gyakorló iskola) is használták, sokfelé elterjedt.[56\(56\)](#)

Az Evangélikus Líceum törvényei (1620–1718).

Ribini János: Theologia revelata dogmatica ...1754.

A soproni evangélikus árvaház terve (1858). Handler József alkotása.

Rauch András: Musikalisches Stammbüchlein (szólamkönyv) 1627.

Wohlmuth János eredeti kézírata: 50. zsoltár (zenei vezérkönyv).

Altdörfer Keresztély korálkönyve. Sopron, 1897. Az első korálkönyv.

Arany János Toldija Kolbenheyer Mór német fordításában, Pest, 1855.

Petz Lipót lelkész Fáy András-fordításai.

Sopron látképe Bredeczky Sámuel Reisebemerkungen c. művében (Wien, 1809).

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

128 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Sarkady Sándor: Szabó Jenő 80 éves

Sarkady Sándor: Szabó Jenő 80 éves

Március első napjaiban levelet kaptam Mollay Károly professzor úrtól: „Kedves Sándor, most döbbenek rá, hogy Szabó Jenő február 25-én lett 80 éves. Illett volna köszöntenünk őt a Soproni Szemlében. Persze még nem késő.”

Az, amire Mollay Károly rádöbbsent, engem az első pillanatban megdöbbsentett. Mintha még csak tegnap lett volna, hogy hetvenedik születésnapjára pályaképet rajzoltam Szabó Jenőről. Valóban egy újabb évtized röppent volna el azóta?! – „Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül ...” sóhajtom magam elé a búsongó Berzsenyi verssort, de aztán sietve hozzágondolom: Elrepül – de nem mindig haszontalanul. Az idő hál’

Istennek nemcsak új barázdákat vés a munkájának élő ember arcára, hanem új műveket is érlel a keze alatt.

Szívesen írok Szabó Jenőről, mert szeretem és becsülöm, azonkívül könnyen is írok róla, mert művek sorával gondoskodott arról, hogy bőven legyen írnivalóm a 80. születésnapjára.

Az elmúlt évtized Szabó munkás életének egyik legtermékenyebb, leggazdagabb évtizede volt. Tovább folytatta helytörténeti kutatásainak publikálását, lankadatlan kedvvel művelte a szépprózát, s egyre gyakrabban jelentkezett mint műfordító. Az osztrák költők tolmácsának álarcában megismerkedhettünk a sokáig személyesen rejtőzködő lírikus Szabó Jenővel is.

Mindez önmagában is elegendő volna a koszorúhoz, ő azonban ennél többet is művelt. Hosszú évek (ha ugyan nem évtizedek) kutatómunkájának eredményeként két új könyvet is letett az asztalra. Megírta *A Soproni Városszépítő Egyesület történeté-t* (1984) és *Öt évszázad fekete krónikája* címen a soproni pitavalt (1987). – Úgy vélem, 80. születésnapján nem ő kapott ajándékot a várostól, hanem ő ajándékozta meg – fiúi tisztelettel és szeretettel – a szülővárosát.

Az elmúlt tíz évben Szabó Jenő értékes életműve szembeszökően meggazdagodott. Érdekesnél érdekesebb helytörténeti írásokat tett közzé a Soproni Szemle hasábjain (pl. *A harmadik Fiedler-krónika*, 1980/4., *A háború és a felszabadulás krónikája*, 1981/1., *Pellican Ignác városi fegyvertáros számadása az 1692. évről*, 1981/4., *A régi Lövér*, 1986/1–2., s tette mindezt úgy, hogy közben nem feledkezett meg a város művész fiairól sem, az írókról és a festőkről, az élő vagy elköltözött kortársakról. (*A költő, drámaíró és műfordító Kerpely Jenő*, 1982/3., *Tíz éve halt meg Becht Rezső*, 1986/4., *Mühl Aladár emlékezetére*, 1982/3., *Sterbenz Károly kiállítása*, 1986/4.).

Az utóbbi öt évben Szabó Jenő nevével egyre gyakrabban találkozhattunk a megye folyóiratában, a Műhelyben is. Szerepelt ott novellával (*Katri*, 1980/1.), helytörténeti és irodalomtörténeti dokumentumokkal (*Házasságtörők, paráználkodók*, 1985/4., *A magyar költészet európai szöszolója* [Kerpely Jenő levelezéséből. Thomas Mann, Katia Mann, Stefan Zweig, Franz Theodor Csokor levelei]. 1985/6.), emlékezetes esszével (*A városi jegyző magyar poézise*. 1986/6.), széles érdeklődési körét reprezentáló könyvbírálatokkal (*A huszonkettedik fordítás. Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról*, 1986/4., *Szaxis szövegek*, 1987/3., *Burgenland a mondókák tükrében*, 1987/4., *A mindennapiság költészete* [Fred Hergovich: Porszívás. Költemények német és horvát nyelven], 1989/5.), és főleg sok-sok szép osztrák műfordítással (*Ernst Schönweise: Feleletek madárnyelven*, 1987/1., *Mara Köttner-Benigni versei*, 1987/2., *Gertrud Zelger-Alten versei*, 1987/5., *Georg Trakl: Álomország, Josef Dirnbeck: Hová és kihez*, 1989/2., valamint *Katia Schmidt-Piller: Magyar impressziók*, 1989/4.),

¹²⁹Szabó Jenő városunk két évenként megjelenő periodikáját, a Soproni Füzeteket is mindig megtisztelte írói jelenlétével. A szerkesztő kapott tőle lebilincselően izgalmas novellákat (*Disputa*, '80, *Linzi*, '82, *Fráter Domonkos*, '84, *Ács Lajos éjszakája*, '86.); elmélyült, igényes könyvismertetések (Házi Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1535–1948.*, *Czellár Katalin: Sopron*, '82, *Mollay Károly új könyve: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*, '84); a hajdani festőjelölt testvéri beleérzésével megrajzolt művészportrét (*Szarka Árpád életműkiállítása*, '86), s nem utolsósorban kiváló szabadvers-fordításokat, ízelítőt a kortárs osztrák költők, *Doris Mühringer*, *Ernst Schönweise* és *Ernst Jandl* műveiből, '88.

Az elmúlt tíz esztendő legnagyobb teljesítménye azonban kétségkívül a Városszépítő Egyesület történetének

és Sopron bűnügyi krónikájának a megírása volt.

Az első feladatnak Szabó Jenő nem kisebb elődök, mint Csatkai Endre és Heimler Károly nyomán vágott neki. Aki elolvassa a Soproni Szemle kiadványainak (Új sorozat) 13. kötetét, megállapíthatja, hogy Szabó az illusztris elődökhöz méltóan dolgozta fel és tette teljessé a nagy múltú egyesület történetét.

Igaza van Bognár Dezsőnek, amikor „a gondos kutatás alapján megírt tanulmány” imponálóan gazdag és avatottan ötvözött tényanyaga mögött – éppen Szabó megelevenítő erejű tolla nyomán – észreveszi a névtelen munkásokat is: az egykori franciskánus templom gótikus ablakkövét faragó, Prágából ideszármazott kőműveseket csakúgy, mint az építkezésekhez Fertőrákosról ökrösszekereikkel követ hordó poncichter legényeket (v. ö. Bognár Dezső: Előszó).

A könyvnek nagy előnyére szolgált, hogy Szabó Jenő nemcsak alapos tudós, hanem kiváló írástudó is. A Soproni Füzetek szemleírója találóan jegyzi meg: „Az ilyenfajta monográfiák jószerével száraz beszámolók, statisztikai adatok halmaza, – s noha a maguk helyén hasznosak – a szakembereken és az érdekelteken kívül a nagyközönséget nem igen érintik. Szabó Jenő könyve merőben elüt a szabványtól; nem száraz adathalmaz, hanem jól megírt, színes, érdekes olvasmány, amely nemcsak a soproni embernek, de az ország egész lakosságának érdeklődésére számot tarthat. A könyv szerzőjén meglátszik a kitűnő tollú író.” (Borbély László: Egy egyesület regényes története, Soproni Füzetek '86., 170. l.)

Engem egy személyes, kedves emlék is fűz ehhez a könyvhöz. A fiam is kapott belőle dedikált példányt. Azért említem ezt meg, mert Szabó Jenő egy-mondatos ajánlását a jövőhöz címzett, jelképes üzeneteknek éreztem; olyan buzdításnak, amely könyvének végső értelmét és célját is kifejezi: „Ifj. Sarkady Sándornak, hogy szeresse és szépítse ő is Sopront.”

A nyolcvanéves író másik könyve, az *Öt évszázad fekete krónikája* 1987 könyvhetére jelent meg a Műhely könyvek sorozatában. A soproni pitaval a szabad királyi városi rangot adó IV. László uralkodásától Mária Terézia koráig, 1277 és 1780 között ad táblaképet a város és a városkörnyék válogatott bűnügyeiről és bűnpereiről. „Tolvajlás, lopás”. „Gyermekgyilkosság”, „Paráználkodás”, „Boszorkányság, varázslás”, „Becsületsértés, rágalmazás” – ilyen és ehhez hasonló hátborzongató címek tudósítanak az eredendő bűn hatalmának kobzódásáról – s szól fejezet a torokszorító következményekről is: „Hóhér, bitó, pellengér.”

A Soproni Füzetek költő-recenzense így méltatja Szabó Jenő könyvét: „A bűnügyi és tanácsi jegyzőkönyveken alapuló Soproni pitaval válogatás: az érdekes és jellegzetes bűnügyeket tárgyalja. Közben bepillantást nyerünk a korabeli közállapotokba, erkölcsi felfogásba, a város határszéli jellegéből adódó specialitásokba, az ítélkezés módjába. Ráébredünk, hogy Sopront irányítani azidőtájt sem volt könnyű, nem kevés diplomáciai érzékre volt szükség.” (Böröndi Lajos: Soproni pitaval, Soproni Füzetek '88., 256. l.)

A félévezred bűnpereiben tallózó, nem egyszer korrajzzá is színesedő könyv adatait sok száz, fáradtságos munkával eltöltött levéltári óra hitelesíti. A szépíró azonban itt is feledtetni tudja a krónikaíró szükségképpen izzadságos erőfeszítéseit: „Szabó Jenő munkája az egyes esetek sikeres összefűzése és kommentálása révén formálódik izgalmas cselekménnyé. Kerüli az esszéista stílust lehúzó utalásokat és [130](#)hivatkozásokat, tudatosan ismeretterjesztésre törekvő könyv az *Öt évszázad fekete krónikája*.” (Böröndi: i.m. 258. l.)

Valóban ismeretterjesztő, sőt önvizsgálatra ösztönző mű ez a pitaval. Okulhat belőle a történész és a kriminálpszichológus, az ügyész és a vádlott, a bíró és a tanú, a rágalmazó és a sikkasztó, a pap és az

istengyalázó, a szűz és a céda, a hóhér és a ... nyájas olvasó.

Csak az emberi lélek legmélyebb örvényeibe is bepillantani vágyó jogász-író kíváncsisága és olthatatlan titokszomja búvárolhatta össze ezt a kis remekművet.

Szabó Jenő szerényen, csöndesen, szinte észrevétlenül él a szülővárosában. Napi sétájának útvonalát a napi munka szabja meg. „Ingázik” a Levéltár és a Madách utca 11. között.

A sűrke kalap, a zöld ballonkabát, a nagy barna aktatáska mindig a régi, a megszokott. Csak a táskájában van mindig valami új, friss, izgalmas adat a városról.

Ha hébe-hóba összefutunk az utcán, leginkább valami közérdekű dolog felől érdeklődik. Engem többnyire az anyagban duskáló, de az anyagiakban végleg koldusbotra jutott Soproni Füzetek sorsáról faggat. (A kéziratban porosodó új számban tőle két írás is várakozik: egy 1944-et idéző visszaemlékezés: *Katonáskodásom első napja* és egy könyvismertetés: *Albert Tibor: Soproni látogató.*)

Legutóbbi találkozásunkkor nem az író, hanem a városszépítő szólalt meg benne.

– Nem ismersz valami jó fafaragó művészt? – kérdezte váratlanul.

– Miért? – kérdeztem vissza és kissé meglepődve.

– Van nekem egy hatalmas, gyönyörű diófarönköm. Az Attila-szobrot, már ha kiásnák se lehetne rendbehozni. Ki kellene faragni legalább a fejét diófából ...

Megígértem Szabó Jenőnek, hogy szólok Örsi Andrásnak. Ő biztosan megcsinálja. (Közben azt gondoltam magamban: Ingyen diófából ingyen Isten ostora. Így folyik a városszépítés Sopronban. De talán ez az igazi ...)

A múlt héten, a Széchenyi téren, újra láttam Szabó Jenőt. Mikor észrevettem, a nyomába eredtem, azt hittem, utolérem. De ő a sarkon váratlanul megállt és benyitott a Domonkosok templomának nehéz faajtáján. Mikor szikár alakja eltűnt előlem hirtelen ez a mondat jutott eszembe: Szabó író-deák, városi krónikás, magánkihallgatásra járult az Úr elé.

Nem tudom, miről folytatott a szó, de szívből remélem, hogy az audiencia ezzel a fordulattal ért véget: „Járj fiam békével, és legyen a te hited szerint.”

Tíz évvel ezelőtt, a hetvenedik születésnap táján, emlékszem, minden másként történt. Akkor összefutottunk a várkerületi Berzsenyi könyvesboltban, s ő kihívóan és kiszolgáltatottan, enyhén raccsolva, azt kérdezte:

– Te írod a pre-nekrológot?

Évődött és vergődött egyszerre. Félszegen toporogtam magam is; zavart félmondatokban szabadkoztam.

Jó, hogy most nem találkoztunk, s jó, hogy ez az írás is megkésve és „titokban” készül. Most nem kell szabadkoznom, nyugodtan válaszolhatok:

– Nem pre-nekrológot készítettem, Jenő bátyám, köszöntőt írtam a nyolcvanadik születésnapodra. – Isten éltesen sokáig!

131 Hárs József: Utcáink nevei az utóbbi százhusz évben

1. Az eligazodást segítő első – 78 tételes – utcanévjegyzék 1869-ben jelent meg Sopronban (német és magyar megnevezésekkel), a legutóbbi 1988-ban. Ez 455 önálló tételt sorol fel, a hivatkozások nélkül, követve a számítógépes nyilvántartást. Ezért utca nélküli házakat is felvesz (örházak, majorok stb.) és olyan átjárókat, amelyekre nem nyílnak épületek.¹⁽⁵⁷⁾ A közeli hetek, hónapok várospolitikai eseményei azonban szükségessé teszik a meglévő elnevezések megtartásának, megváltoztathatóságának, sőt: megváltoztató voltának részletes indoklását. Ennek megfogalmazásában főként a Soproni Városszépítő Egyesület javaslataira támaszkodhattunk. (A történelmi – 1869 előtti – utcanevekkel azonban csak érintőlegesen foglalkozunk; ezekről külön tanulmány készül.)²⁽⁵⁸⁾

Nem mellőzhetjük a névadás indítékainak és technikájának összefoglalását sem, éppen a közelmúlt egy-két jó szándékú, de nem nagyon szerencsés akciójának ismeretében (a Múzeum utca és a Gesztenyés út eltűnése).³⁽⁵⁹⁾

Ennek megfelelően az alábbiakban először nagyjából időrendben tárgyaljuk a sok tanulságot rejtő utcanévadásokat 1869-től máig, a végén pedig megindokoljuk a városszépítők javaslatait, amelyek – főként a Soproni Hírlap hiányos közlése következtében – olyan nagy vihart kavartak.⁴⁽⁶⁰⁾

2. Az első lista készítői a magyarításra helyezték a fő hangsúlyt, s eszük ágában sem volt a szokásjog által szentesített neveken változtatni. A 78 név közül kettőre mondhatjuk, hogy aránylag új keletűek. Az egyik a Promenádból 1861-ben Kania Ferdinand javaslatára lett Széchenyi tér,⁵⁽⁶¹⁾ a másik a sétálók kedvelt céljához, a Nándor-magaslathoz vezető fasor.

A legnagyobb magyar soproni kapcsolatairól nem kell sokat szólnunk, a térre néző palotája (a névadáskor már egységes homlokzattal) önmagában is indokolja, hogy a város első díszpolgárának miért éppen ezt a térséget szentelték. A fasor elnevezésének pontos ideje egyelőre ismeretlen. Lehet, hogy a sétálók körében fokozatosan alakult ki. Braun Nándor mindenestre még tetterős ember volt, amikor az említett jegyzék már így örökíti meg a nevét. Érthető: a dombra vezető gyalogutat saját pénzén építette (1856), az „allé” fáira a „Soproni Városi Szépítő Egylet” egyik vezetőjeként nyilván neki is gondja volt. Ha meggondoljuk, hogy kor- és egylettársa, Romwalter Károly maga vállalta a Károly-magaslat keresztapaságát, valami ilyesmi képzelhető el a Nádor-magaslat és az oda vezető fasor vonatkozásában is.⁶⁽⁶²⁾

1323. A kiegyezés utáni önkormányzat érdeke úgy kívánta, hogy rend legyen a közterületek fajtaiban, elnevezései terén és a házsámok körül is. Megfigyelhető, hogy a legtöbb zárt sorú beépítésű közlekedési útvonal *utca* (Gasse); *útnak* azt hívják, amelyik a városból kifelé halad, valamelyik közeli községbe, távoli városba, állomáshoz vagy éppen a löverekbe. Itt ugyan van ellentmondás, de csak átmenetileg. Az 1886. évi jegyzékben ugyanis az Unter-Löwer Gasset Alsó-Löwer útnak magyarítják, később mégiscsak utca lesz belőle. A *sor* olyan utca, amelyiknek csak egyik oldala van (lehet) beépítve. Itt is akad kivétel: 1886-ban a Grabenzeile Árok utcaként szerepel, a Ferdinand-Allee Nándor sor. A *köz* (Gäßchen; a soproniul: Gassl) rövidke utca. A történelmi nevek között számos kivételt találunk (Előkapu, Várkerület, Ikvahíd stb.). A város terei eléggé egyedi esetek.

A mai értelemben vett házsámozás az 1868. évhez kötődik. Nemcsak az államszervezetnek, hanem az egyéneknek is fontos volt, hogy szerződéseikben, üzleti levelezésükben, a választási névjegyzékek, az adózók listáinak összeállításában stb. félreérthetetlen jellemzőket adjanak meg. A ma is érvényes – csak nem mindenütt betartott – elvek a következők: az utcát a város középpontja, tehát a városháza felől kell számozni, baloldalt a páratlan számokkal, jobboldalt a párosokkal. A terek számozása viszont folytatólagos. Folyamatos továbbá az olyan útvonalszámozás, amelynek csak egyik oldala van beépítve (mert a másikon vasútvonal fut vagy patak folyik).⁷⁽⁶³⁾

A szám a ház bejárata fölött (később mellette) jelenik meg. Ezek a számok nagyjából a telekkönyvi parcellák szerint alakultak. Ezért volt a külvárosi, hosszúudvaros házakon több számtábla is, hiszen ezek egymás mögötti több önálló telket jelöltek. Egy nagyobb telek fölparcellázása esetén találunk egyetlen szám alatt betűkkel megkülönböztetett házakat. Zavar mindig is volt.⁸⁽⁶⁴⁾

1881. március 31-én Hasenauer Ágostonnak, a frissen megválasztott városi mérnöknek a javaslatára határozatot hoz a törvényhatóság közgyűlése. Idén ugyan nincs pénz rá – állapítják meg –, de jövőre kijavítják a rongált táblákat és utasítják a tanácsot: „az új utcafelirat-táblák megrendelése alkalmával pedig a netán fennforgó téves utcaelnevezéseket javítsa ki, valamint a magyar és német elnevezés közt az azonosságot állítsa helyre.”⁹⁽⁶⁵⁾ De már 1909-ben Scheffer Oszkár orvos szóvá teszi a törvényhatósági bizottság közgyűlésén: „Az utak, utcák és házsámok megjelölése nagyon bizonytalan, a gyors orvosi segély gyakran lehetetlen, mert nemcsak a régi, hanem az újabb utcákban is a házsámot jelző tábla vagy nagyon rossz, olvashatatlan, vagy egyáltalán nincs.” Indítványozza: „Sopronban ház számjelző tábla nélkül ne legyen, továbbá új házsámokra vonatkozó lakhatási engedély se adassék ki addig, míg az házsám táblával ellátva nincs.”¹⁰⁽⁶⁶⁾

Az utcanévtáblákat (és házsám táblákat) öntöttvasból készítették. Egy 1887-beli akta tanúsítja, hogy 30 db új öntöttvas utcanévtábláért 156 forintot utalványoztak Winkler Alajos bécsi cégének.¹¹⁽⁶⁷⁾ A Kossuth, Rákóczi utcák és a Petőfi tér „háztáblái” 1907-ben 297,50 K-ba kerültek.¹²⁽⁶⁸⁾

Később a Soproni Vasöntöde vállalta az elkészítésüket, mintáik állítólag még ma is megvannak. Az azóta felszerelt táblákra sok jót nem mondhatunk, ha csak azt nem, hogy a negyvenes évek végén, az ötvenesek elején sok elhamarkodott utcanévadás ¹³³azért nem vált határozatból valósággá, mert nem volt kívül elkészítetve a táblákat.¹³⁽⁶⁹⁾ Több esetben 1959-ig húzódott az ügy. Nem kizárt, hogy tudatos ellenállásról is szó volt. A későbbi évtizedek címfestője, akire végül rábízták a munkát, nagy leleménnyel rövidítette a legrövidebb neveket (pl. Adyét így: „Ady E. u.”), vagy legalább helyesírásiag tette változatossá. Erre a legjobb példa a Mikoviny út az összes lehetséges formában. Súlyosabb hiba a Wittnyédy Istvánról elnevezett Vitnyédi utca (sic!), mert mindenki a megyebeli falura gondol, nem pedig Zrínyi ügyvédjére. Erre amúgy is hajlamosak az emberek, bizonyítva idegenkedésüket a személynevektől: példa a „Frankenburg” út.¹⁴⁽⁷⁰⁾

A belváros mai táblái Pápán készültek és másolják a fővárosiakat. Csakhogy ott sokemeletes házakon szinte elvesznek, s a különböző színekben pompázó kereteken belüli fehér mezőn, a néven kívül, a kerület és a házsámok is rajta vannak, nálunk pedig a túlnyomóan egyemeletes házak falán virítanak a tolakodóan fehér felületek, s elnyomják a szépen helyreállított homlokzatok díszeit. (Ehhez a hely kiválasztásának és a felszerelésnek a lélektelensége is hozzájárul.)¹⁵⁽⁷¹⁾ A kijebb legutóbb felszereltek valamivel jobbak, mert kisebbek. Követendő példák lettek volna a Széchenyi-palotán lévő barna betűs műkölapok és hasonló házsámok itt-ott a műemlékházakon.

4. A kiegyezés utáni fejlődés új utcák nyitásával is járt. Ezek többségénél érvényesült az a hallgatóságos közmegegyezés, hogy először alakuljon ki az útvonal, épüljön néhány ház, kérvényezzék az ott lakók az utca elnevezését, aztán lehet szó az útépítésről, közvilágításról, egyebekről. A város szinte sohasem volt olyan anyagi helyzetben, hogy ezt a folyamatot elsiesse.

A déli irányban való terjeszkedés első példája az Erzsébet utca kialakulása. 1874-ben tették szabaddá az utat a Széchenyi tér felől az akkor még használatban volt evangélikus temető fala mellett (ma Erzsébet utca 7., ill. 9. sz.), az épülő GYSEV-állomás felé. „Az ujdon nyitott utcának színvonala, tekintettel a Hosszúsorbeli ároknak történt áthidalására és az azontúl létrejövendő indóházra, már megállapított és kiszövegeztetett”, ezért megengedik Markl József építómesternek, hogy egyemeletes házait sorban felépíthesse.¹⁶⁽⁷²⁾ Kivételesen nem az építkezési és szépítési bizottság (Bau- und Verschönerungscommission) adja meg az építési engedélyt, hanem maga a közgyűlés, mert „az ujonnan nyitandó utcában emelendő házak, különösen azok homlokzatának megbírállását magának fenntartotta”.¹⁷⁽⁷³⁾ Így azonban parancsoló szükségesség az utcának nevet adni. 1875. március 9-én a bizottság („szakosztály”) hosszabb megbeszélés után elvetette az egyesek által javasolt Raaberbahnstrasse elnevezést (mert már van egy Bahnhofstrasse és egy Raaberstrasse, s ez kellemetlen keveredéseket okozhat), és megállapodott az *Erzsébet utca* névben, ez – a magyar szöveg indokolása szerint – „Őfelségének magyar királyasszonynak neve iránti kegyeletből is mélyen pártoltatván”.¹⁸⁽⁷⁴⁾ Az 1875. április 14-én tartott közgyűlés ezt fogadta el, s a május 1-jei tanácsülés már rendelkezett, hogy a „megnevezési táblákat” készítsék el és függesszék ki.¹⁹⁽⁷⁵⁾

¹³⁴Thirring Gusztáv 1933-ban már úgy tudja, hogy „Szent Erzsébet királynőről” nevezték el az utcát.²⁰⁽⁷⁶⁾ Ez a felemás fogalmazás azt sejteti, hogy elődeink Árpádházi Szent Erzsébetre gondoltak. Bár így lett volna! A határozatból egyértelműen kiderül, hogy Ferenc József feleségéről van szó, mégpedig abból az alkalomból, hogy az uralkodópár házassági évfordulóját ünnepelte. Nem ez az egyetlen eset, mikor előről neveznek el utcát.

5. A Deák térre büszkék voltak a soproniak, „a haza bölcséről elnevezett pompás térséget gyönyörű bokraival s ritkán szökellő ugrókútjával” elismeri az idegen is.²¹⁽⁷⁷⁾ A hosszában végig folydogáló Rák-patak beboltozásával évtizedekig bajlódtak, egyes szakaszai csak a második világháborút közvetlenül megelőző években kerültek zárt mederbe.

Amikor Deák Ferenc örökre lehunyta szemét, országos gyűjtés indult, hogy méltó szobrot állítsanak neki. Megemlékezések voltak mindenfelé. Sopron se maradhatott le. Nagy Sándor törvényhatósági bizottsági tag már az 1876. február 1-jei közgyűlésen javasolta, hogy a területet nevezzék el Deák útnak vagy utcának. Akkor azonban még egyetlenegy építkezés sem volt ott, mégcsak kilátásban sem.²²⁽⁷⁸⁾ Több mint két év telt el, mire az ügyet ismét elővehették. Finck János – akkor még csak tanácsos, egyben a bizottság elnöke – előterjesztette, hogy „Kliegl Máriának a hosszúsorárok melletti építkezése nemsokára befejezteni fog, s annak folytán ...házzámmal ellátandó lesz”, ezért legyen a térség Deák út, utca vagy tér. Az utóbbit választották, „tekintettel az illető terület nagyságára”.²³⁽⁷⁹⁾

Ezzel fokozatosan megszűnt a nyugat felé mutató Árokszer önálló léte (1906-ban boltozták be) és a keleti rész, a hajdani Szedres is.

A Rákosi-korszaknak Sopronban nem tetszett a haza bölcse (Szombathelyen vagy Budapesten megmaradhatott), inkább Sztálinról nevezte el a teret (1949).²⁴⁽⁸⁰⁾ 1956 őszének szenvedélyes napjaiban már-már úgy látszott, hogy visszanyeri eredeti nevét, de aztán maradt minden a régiiben. Sőt éppen a

forradalomtól való félelem fagyasztotta be az ilyen változásokat. 1960. december 15-én is még csak ott tartunk, hogy „a közönség részéről szóbeli javaslatok és észrevételek érkeztek az ipari és műszaki osztályhoz, hogy a VB változtassa meg ...”. Marx sétány, út, tér az elképzelés.²⁵⁽⁸¹⁾ Végre 1962. január 26-án, Erdély Sándor tanácselnök javaslatára, egyhangúlag „Május 1. tér” elnevezésben állapodtak meg.²⁶⁽⁸²⁾

6. A mai Mátyás király utcának a múlt század végén még csak a Deák tértől a GYSEV-állomásig terjedő szakasza volt kiépítve, s neve is mindössze Király utca. (1893-ban, Ullein építőmester és társai javaslatára rendelik el megnyitását.)²⁷⁽⁸³⁾ Még 1910-ben is csak odáig jutnak, hogy kísérleti céllal átjárót nyitnak (ez a Tschurl-átjáró, a Széchenyi tér felőli végén álló ház tulajdonosáról) a Széchenyi tér és a Deák tér között, s ha ez beválik, akkor építik ki utcává.²⁸⁽⁸⁴⁾

Közben – az első világháború hatására – a ködös értelmű Király utca Vilmos császár úttá lépett elő (ugyanaz a határozat változtatta át a Városház teret Ferenc József térré). Tette ezt a vezetőség „őfelségeik iránti hűségének és hódoló tiszteletének kifejezéséül”.²⁹⁽⁸⁵⁾ Csak 1927-ben jutottak jobb belátásra (bár ellenzője akkor is **135**akadt dr. Laehne Vilmos személyében), s adták Hunyadi Mátyásnak, elfogadva a polgármester indoklását, hogy ugyanis Mátyás „jóakarója volt a városnak”.³⁰⁽⁸⁶⁾ Ezt a nevet vitték át aztán a fokozatosan kiépülő átjáróra is 1939-ben, a Domonkos-templom melletti Tschurl-ház lebontásával kb. egyidőben.³¹⁽⁸⁷⁾

A Király utca és az ún. külső Erzsébet utca összekötése hosszú ideig a GYSEV-é volt, csak 1900-ban – a vasúttársaság kérésére – veszi át a város, mert északi oldalán már egész házsor épült, ezért utcának nevezhető. Mi más is lehetne, mint Győri indóház utca?³²⁽⁸⁸⁾ Csak 1927-ben jut László király ahhoz a megtiszteltetéshez, hogy *itt* kerülhet fel a táblákra.³³⁽⁸⁹⁾ 1950-ben viszont megint csak a vasút jut szerephez: Állomás utca lesz.³⁴⁽⁹⁰⁾ 1974-ig kell várnia a királynak arra, hogy újfent utcával ismerjék el érdemeit, most a Jerevánra keresztelt északnyugati városrészen. Mindenképpen a királyi várat várossá emelő uralkodót akarják megtisztelni ezzel, csak a neve körül van némi bizonytalanság. Amikor a levéltár tisztázza, IV. László szerepét Sopron történetében, tudomásul veszik, hogy a 'király' szó is benn van a jelentésben. A vb az előterjesztésből megállapítja, hogy „a város függetlenségének, önkormányzatának elnyerése IV. László nevéhez fűződik”.³⁵⁽⁹¹⁾

7. Az eredeti Indóház (mai szóval: állomás) utca a Déli vasúti pályaudvarhoz vezetett. 1885-ben szerény észrevételek címen szidják a gyalogösvény állapotát, szemben a kikövezett úttesttel.³⁶⁽⁹²⁾ Alig egy évtizeddel később már a nevével is baj van.

Kossuth Lajos 1894. március 20-án meghalt. Az országos gyászban mi sem természetesebb, mint hogy Sopron is megemlékezzék a haza nagy fiáról. Hiszen már 1883-ban azon kevés törvényhatóság egyike volt, amely születésnapjára üdvözlőt küldött a turini remetének. A tanács 1894. április 26-án előterjeszti a közgyűlésnek „több polgár beadványát, melyben az új lóvertelepet Kossuth-ligetnek elneveztetni kéri”.³⁷⁽⁹³⁾ A tanács véleménye, hogy méltóbb lenne, ha utcát neveznének el róla. Mégpedig nem akármilyent. A közgyűlés vezéregyéniségei nincsenek egy véleményen. Kania Ferdinand a Várkerületet, Szilvásy Márton a Színház utcát, Fried Adolf ellenben az Indóház utcát javasolja. A Színház utcára tizenketten adják le voksukat. A megmaradt két jelöltre viszont egyformán 26 szavazat jut. A polgármester (Finck János) állásfoglalása dönt: az Indóház utca fogja ezentúl Kossuth nevet viselni.³⁸⁽⁹⁴⁾ 1906-ban visszatérnek még rá. Kováts István ügyvéd szóvateszi, hogy a jelenleg használt és rosszul hangzó 'Kossuth út' név helyett a 'Kossuth Lajos út' kerüljön a táblákra. Töpler (akkori polgármester) válaszában megígéri, hogy ha a régi határozat úgyis így rendel, kijavítják, ha nem, ilyen előterjesztést tesz majd. Rövid úton

kijavították.[39\(95\)](#)

8. 1906-ban más is történt. Ez az az év, amikor a király felmenti a darabontkormányt, képviselőválasztásokat tartanak, s a kibékülés jeléül Ferenc József szentesíti a II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak hazaszállításáról szóló törvénycikket. November 5-én helyezik el a nagyságos fejedelmét a kassai székesegyházban, 6-án Thökölyét a késmárki evangélikus templomban. Az országos ünnepek és az elmúlt időszak nagy nemzeti ellenállásának hatására a törvényhatóság közgyűlése elhatározza, hogy Rákóczi emléket utcaelnevezéssel örökíti meg. A végső határozatot [136](#) november 29-én, ugyanakkor hozzák, amikor a Kossuth Lajos út rövidített köznapi formája (Kossuth út) szóba kerül. Az egyszerűsödési folyamat természetességét nem érzékelve, megint Kováts javasolja, hogy „az Újteleki kaputól a Széchenyi térig terjedő utcák (Élesszög és Hosszú-sor) II. Rákóczi Ferenc utca névre nevezessék el”.[40\(96\)](#) A határozat ugyan egyhangú, de eltér a tanács eredeti javaslatától. Ezért érdekesek az előzmények.

Kováts István ügyvéd, törvényhatósági tag indítványára már október 25-én (a szentesítés másnapján) egyhangúlag kimondja a közgyűlés, hogy „A nagy fejedelem iránti hálából és tiszteletből, annak emlékére, hogy hamvai hazaszállítatnak” a város egyik utcáját róla nevezik el.[41\(97\)](#) Csak negyedszázaddal később jut eszébe valakinek, hogy megvizsgálja, járt-e Rákóczi Sopronban. Az eredmény pozitív.[42\(98\)](#)

A feladat tehát adva volt: méltó utcát kell találni. Kugler Alajos levéltáros a középítési bizottság november 16-i ülésén „felsorolja azon utcákat, melyek nevei történelmileg vagy topografikailag [!] indokolva vannak s így azok átkeresztelését nem tartaná helyesnek ...Ezen utcák: a Várkerület, Hosszú-sor, Halász u., Wieden, Fövényverem, Végfordulat stb.”[43\(99\)](#) A bizottság javasolja, hogy a Templom utcát válasszák ki. Indokuk: teljesen ki van építve, hosszú, szép utca, melynek egyik házában (a Schreiner-félén) a Rákóczi-szabadságharcból származó történelmi maradványok vannak megörökítve.[44\(100\)](#)

A közgyűlést előkészítő tanácsülés elé a középítési bizottság javaslata kerül: legyen a Templom utca a fejedelemé. Hivatkoznak a két kuruc ágyúgolyóra is, amely a Schreiner-féle ház falát díszíti, de „a tanács több tagja a Hosszú sor és Élesszög elnevezését Rákóczi utcájává tartaná helyesebbnek”. Végül is ebből lett az egyhangú határozat.[45\(101\)](#) A források nem szólnak róla, hogy Kugler Alajos tett-e valami megjegyzést. Ha nem ott, legalább a Gambinusban, ahol szeretett elüldögni ...

Senki sem veti föl emléktábla vagy szobor létesítését, valószínűleg azért, mert ezek megvalósítása több fáradságba és pénzbe került volna.

9. Szerencsés névadományozásnak mondható a Baross út elkeresztelése. A nagy vasútépítő miniszter fiatalon, 1892-ben halt meg. Akkor csak részvétáviratra és az országos gyűjtéshez való hozzájárulásra futotta.[46\(102\)](#) Csak 1901-ben rendelik el, hogy az utat a sörgyárig – annak kérésére – meg kell hosszabbítani. A telektulajdonosok túl magas árat kértek, ezért a szükséges terület közérdekből kisajátították.[47\(103\)](#) Az Építőbank bukása miatt azonban 1903-ig nem foglalkoznak az ügyel. Akkor a Déli vasút átadja az utat a Kossuth Lajos utcától az állomásig a városnak. Az állomás előtti terület azonban a társaság kezén marad. Szeptember 24-én ennek mint előfeltételnek a megvalósulása esetén meghosszabbítják az utat a sörgyárig. 65-en szavaznak rá, senki ellene. Nevet azonban csak 1909. december 30-án kap.[48\(104\)](#)

A Kossuth Lajosé mellett jelentőségben eltörpül a mai Jókai utca, amely régi nevét (Neuhofgasse) onnan kapta, hogy ezen át sétáltak ki a polgárok a Neuhofba (Újkertbe). Jókairól, a város díszpolgáráról, 1904-ben nevezték el. Berényi Pál indítványozta, részvétávirat küldésével együtt, május 26-án. A

középítési bizottság javaslatát október 27-én fogadta el a közgyűlés.[49\(105\)](#)

137Az Újkert (Neuhof) ekkor már Erzsébet kert. 1899. április 27-én határoz így a közgyűlés az 1898. szeptember 10-én, merénylet következtében elhunyt királynő emlékére. A tanácshoz beadott jelentésből „kitűnt, hogy a város tulajdonát képező és Neuhofnak nevezett díszkert nem Neuhof tábornok ajándéka, amint azt eddig a közhiedelem tartotta, hanem a levéltári adatok szerint Preising tábornok tulajdona volt, ennek hagyatékából a város 1763. szeptember 3-án vásárolta meg”, tehát „kegyeletet nem sért”, ha a királynőről nevezik el.[50\(106\)](#)

Névváltoztatása már 1882-ben javasol a Sopron c. újság cikkírója (január 18.), aki „Az Újkertbe vagy méltóbb elnevezéssel Városligetbe vezető” útról beszél. Ez a szó: 'méltóbb' jelzi, hogy a csak tájékozódásra szolgáló nevek a cím- és rangkorságtól többé-kevésbé megmérgezett közvélemény szemében túl közönségesek. Erre nagyszerű példa a Képezde utca nevének a sorsa. Az evangélikusok 1858. október 4. óta működő és tanítókat képző intézetéről elnevezett útvonallal évtizedekig nem sok történt. 1892-ben hoznak határozatot arról, hogy összekötik a Csengery utcával, mert mindkét utcában „az új épületek mindinkább szaporodnak, és így a fent jelzett két utcának összekötése már el nem halasztható szükség”.[51\(107\)](#) 1912. május 30-án tesz jelentést a tanács a közgyűlésnek VIII. Frigyes dán király elhalálzásakor tett intézkedéseiről és javasolja, hogy a Képezde utca Frigyes dán király utcának neveztesse el. Töpler polgármester nagy beszédet mond. A király halálának híre május 15-én este jutott el hozzá. Még az éj folyamán táviratilag fejezte ki részvétét, s koszorút rendelt, amelyet a főudvarmester tett a ravatalra. Frigyes király mint trónörökös gyakran fordult meg Sopronban, ahol lánya, Schaumburg-Lippe Lujza dán királyi hercegnő lakott a volt Lenck-villában (ma a múzeum „anyaháza”).[52\(108\)](#) Erről különben a korabeli újságok mindig hírt adtak. Például az Oedenburger Zeitung 1905-ben a trónörökös tiszteletére rendezett diner-ről, ahol – többek közt – Töpler is megjelent. A trónörökös ezen a fogadáson, amely este fél kilencig tartott, több ízben is kegyesen elbeszélgetett a soproni városvezetőkkel.[53\(109\)](#) Leánya pedig valami alapítvánnyal bizonyította Sopron iránti jóindulatát.[54\(110\)](#)

Ezt a semmivel se magyarázható vagy menthető döntést egyedül Schreiner Károly nem fogadta akkor el, de a közvélemény se tudta bevenni: mára már az emléke is kiveszett a legtöbb emberből. Hivatalosan 1927. december 29-én tették jóvá az elődök hibáját, visszaállítva az eredeti nevet.[55\(111\)](#) Ebből 1948-ban lett Múzeum utca, miután az 1944-45-ben bombáktól megrongált Képezde, nem várva be a rendbehozására hozandó határozatot, szakvélemény ellenére, 1946 tavaszán összeomlott.[56\(112\)](#) 1987-ben újabb változás: elsietetten, nagy vihart kavarva, Csatkai Endre utca lett a hajdani Képezde utcából.[57\(113\)](#)

Ha már azon a környéken járunk, meg kell emlékeznünk a Frankenburg út ugyancsak nem sima keresztelőjéről is. A Soproni Irodalmi és Művészeti Kör kérelmet adott be a városhoz, hogy nevezzék el valamelyik utcát alapítójáról, Frankenburg Adolfról. Az alkalom: a Kör akkor vette föl az író nevét. Történt ez 1912-ben. Schwarz Sándor ezzel kapcsolatban javasolja, hogy a Sopronban élt más kimagasló **138**egyénéről is nevezzenek el utcákat. A polgármester a levéltárost utasította, hogy erről javaslatot tegyen. A konkrét ügyben pozitív határozat született: a közgyűlés elfogadta a tanács javaslatát és az Árokszernek a Deák tértől a győri vasút akkori átjárójáig terjedő részét Frankenburg Adolf utcának keresztelte el. A Jókai utca meghosszabbított vonalában lévő részét viszont a Jókai utcához csatolta (ez ma a Frankenburg út páros oldala a Vörösmarty u. és Fasor u. között). Ugyanakkor elrendelte, hogy az „Alsó-Löwerben” levő Frankenburg utat másképp nevezzék el.[58\(114\)](#) (Ez ma a Lánzséri útnak az a része, amely az akkori Szegély, ma Mikoviny úttól ágazik el dél felé.)[59\(115\)](#)

10. Helyi nagyságokról akkor már más utcát is elneveztek. Az épülő törvényszék kedvéért az Ógabona tér

felől laktanyabontással megnyitott új utca 1896 végén lett Lackner Kristóf utcává.⁶⁰⁽¹¹⁶⁾

A Hátsókapunak is volt egy időszaka, amikor soproni potentát nevét viselte. Müller Paulin kereskedőnek jutott ez a megtiszteltetés 1897-től 1947-ig, mert a várost segítő alapítványt tett. A helytörténetbe azzal vonult be az utca (mindenki Pémmüller utcának hívta), hogy a sarkán álldogáló hordárok voltak az ún. pémmüller-huszárok.⁶¹⁽¹¹⁷⁾

Ekkor már létezik a vármegye bármelyik örökös főispánjáról elkeresztelt herceg Esterházy utca; ma szellemesen a család ellenlábásának, az összeesküvő Wesselényinek nevét viseli.⁶²⁽¹¹⁸⁾

Az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesnők Társulatának (népszerű nevükön szürkéknek) háza és temploma mellett Somfalva (Schattendorf) felé vezető útnak az ezen irányt jelölőn kívül nem volt más neve. 1886. augusztus 12-én tárgyalta a közgyűlés a városi szegényápoló bizottság indítványát, hogy elnökének hetvenedik születésnapja alkalmából, a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséül, a Somfalvi utat Flandorffer utcára változtassák át. Rövid eszmecsere után, Dörfler György lakatos mester ellenindítványának elvetésével, hozták meg a határozatot. Ebben elfogadták az alafások bizottságának javaslatát.⁶³⁽¹¹⁹⁾

A „csakazértis” ellene szavazó Dörfler nem értékelhető eléggé pozitívan. Ma úgy mondanánk: kissé deviáns magatartású egyén. Egyszer például a városháza folyosóján kutyakorbáccsal „illette” Marbach Ernőt, az Oedenburger Zeitung főszerkesztőjét. (Ez is van olyan eszköze az önbíráskodásnak, mint a humorista kezében az a bizonyos seprűnyél.)⁶⁴⁽¹²⁰⁾

Lovag Kómáli Flandorffer Ignác, a Városszépítő Egylet egyik alapítója, akinek szerénységéről szokás beszélni, nem tiltakozott a határozat ellen, sőt már szeptember 1392-án megköszönte azt. Nemcsak a háza állt az utcában, hanem a nagy pincészet is. Képzeljük el (ma már könnyebben megy) ezt az ingyen reklámot a pincészet üzleti levelezésén!⁶⁵⁽¹²¹⁾

11. A löverek útjainak elnevezése évtizedes vitatéma a századforduló körül. A város húzódozik tőle: fizessék meg a költségeket a löverlakók. A löverbizottság 1900. júniusi ülésén alaposan megvitatták a Muck Endre által előterjesztett elnevezéseket, „amelyek helyrajzi érdekűek”. Ezek közül azokat, amelyeket a nép úgyszólván „teljesen ajkára vett, meg fogják tartani, de mivel a többire nézve, s általában az összes utcák elkeresztelését illetőleg végleges megállapodás nem történt”, külön bizottság elé utalták. Néhány nap múlva előterjesztik a tanácsnak – ígérik.⁶⁶⁽¹²²⁾

Két évvel később olvashatjuk, hogy a Löver-utak jelzése és számozása már régi óhaja a tulajdonosoknak, kérték, de a költségeken elbukott a javaslatuk. A mérnöki hivatal szerint ugyanis ez 800 K-ba kerülne, ami sok a városnak, s nem is olyan sürgős. Most talán – reménykednek az ottaniak –, azzal, hogy vállalják a költségeket, sikerül megszerezniük az engedélyt.⁶⁷⁽¹²³⁾ A megoldáshoz új polgármester kellett. 1902. augusztus 3-án közlik a hírt, hogy Töpler Kálmán elnökletével a közgyűlés elhatározta: felállítják a löveri utcanevtáblákat, teljesítve ezzel a tulajdonosok kérésének nagyrészét.⁶⁸⁽¹²⁴⁾

A löverek (1933 óta Lövér)⁶⁹⁽¹²⁵⁾ fő útvonala a körút. A Soproni Vörös Újság 1919. május 15-én ad hírt. Kiepitik a Löver körutat címmel arról, hogy a munkát elkezdték és aluljáró is lesz majd. A terv jóval korábbi. Wälder József már 1905-ben kijelölte a nyomvonalát. 1919. április 4-én a mérnöki hivatal előterjesztésére elhatározzák a nagy körút Löver-uszoda felőli részének megépítését és a szükséges magántulajdont birtokba veszik. Nem sokat törődve a proletárdiktatúrával, teszik ezt azok, akik előtte is, utána is illetékesek voltak.⁷⁰⁽¹²⁶⁾ 1920. április 23-án arra hivatkoznak, hogy a tanácskormány idejében a

körút kiépítése az egész nyomvonalon elrendeltetett, s a szükséges terület a Felsőlővereknél azzal vétetett akkor igénybe, hogy az esetleges kártalanítás majd később fog megtörténni. Egy ilyen jegyzőkönyv dátuma 1919. július 7., egy másik július 25-ről az igénybevett területek gyümölcsfáinak és függő termésének „megbecsülése” tárgyában született. Ez utóbbi tárgyalást, Zsigmond Lajos távollétében, Heimler Károly vezette, jelen van Frank Imre a műszaki hivataltól, Dahner Samu városi kertész mint szakértő, s az érdekeltek.⁷¹⁽¹²⁷⁾ Az építkezés lassan halad, csak 1927-ben jutnak annyira, hogy nevet, illetve neveket adjanak neki. A Felkelő (ma József Attila) úttól a Várisi útig Károly körút, a Deákkúti útig Horthy Miklós körút, onnan Szent István körút.⁷²⁽¹²⁸⁾ Mai nyomvonala 1969-ből való. A három szakasz egységesen 1946 óta Szabadság körút. Helyesebb lenne – ahogy azt ma sokan javasolják – a tulajdonképpen hivatalosan soha nem volt Lőver körút elnevezés. ¹⁴⁰(Bár a részekre tagoltságnak sok példája van, akár Budapestre, akár Szegedre vagy Bécsre gondolunk.)⁷³⁽¹²⁹⁾

Sopron egyik jellegzetessége a sok rövid utca.⁷⁴⁽¹³⁰⁾ Ennek egyik oka Wälder József munkásságában keresendő. Az volt az elve ugyanis – túl a hosszat megkötő általános szabályokon –, hogy a városunkra jellemző szél útját meg kell törni. Fel is szólaltak ez ellen annakidején, látván az újonnan kiépülő Alsólőver utca mellékutcainak vonalvezetését.⁷⁵⁽¹³¹⁾

12. Az első világháború előtti névadások néhány példáját láttuk az előbbieken. Általában az történt (pl. az Ősz utca és környéke esetében is), hogy a lakosok kérték a tanácsot, nevezzék már el az utcájukat.⁷⁶⁽¹³²⁾ A javaslattal rendszerint a középítési bizottság foglalkozott először, onnan a tanácshoz került, amely megfelelő formában tárta azt a törvényhatóság közgyűlése elé; ez csak akkor dönthetett, ha a tagok kellő számban voltak jelen. Ez a körülmény, meg a nem túl gyors ügyintézés, meglehetősen jó folyamatnak látszik a nagyobb hibák kiküszöbölésére. Mégsem váltott ki minden esetben osztatlan helyeslést az illető utcában lakók részéről. Mert nem mindegy, ki javasol. Erre jó példa a Nyúl utcaiak esete.

Az ott lakók, élükön Meyne Jánossal, 1902. október 14-i beadványukban más nevet kérnek az utcájuknak. A mérnöki hivatal eredetileg Vörösmartyról akarta elnevezni, ezzel mindenki meg is lett volna elégedve, de – tűnődtek – talán még jobb lenne Töpler utca, hiszen Töpler Károly lövere egyenest oda nyílik. Ám a jelenleginek, a Nyúlnak (Hasengasse) abszolút semmi értelme sincs. Csak nem fogjuk felmagasztalni ezt a kártékony állatot, amely a mi gyümölcsfáinkat és földjeink termését gyakran nagy mértékben pusztítja! Meyne javaslatai (német nyelven): legyen Déli utca, mert délre megy, Hofackergasse, mert ezen a területen megy keresztül, Csalogány utca, mert a Meyne-telepen csattog a csalogány, Viola utca, Faiskola utca, Lőverkút utca, mert oda vezet, Cottage utca, mert kis villák állnak majd ott, „oder nach irgend einem ungarischen Dichter oder sonstigen verdienstvollen Manne” (vagy valamelyik magyar költőről, vagy más hasonló érdemdús férfiúról).⁷⁷⁽¹³³⁾ Az utca ma Hunyadi János nevét viseli, ám erre a beadványt író Meynének és társainak sokáig kellett várnia: a határozat 1927. december 29-én született meg.⁷⁸⁽¹³⁴⁾

13. Igaz, 1902-től 1927-ig sokminden történt a világban, ami nem kedvezett a névadás körüli elmélyült vitáknak. Ezekre viszont a húszas évek második felében már kénytelenek voltak sort keríteni. Meglehetősen berzenkedve kezdtek neki. Annyi volt a felgyülemlett adósság, hogy megriadtak: ki fogja itt kiismerni magát? Még a postás se a sok új név között. Mindenesetre elismerik Házi Jenő főlevéltáron igyekezetét, hogy a számos új utcának megfelelő neveket találjon. Az első tárgyalási napon, november 30-án, a polgármester nyomatékosan figyelmezteti a törvényhatósági bizottságot, hogy már kb. harminc éve szerepel ez a kérdés a tárgysorozaton, ám mindig visszaadták. „Az építkezés az elmúlt esztendőben oly erővel indult meg, hogy ¹⁴¹már a rend kedvéért is és az eligazodás okából kénytelenek vagyunk ilyen javaslattal előállni.” A lista több mint hatvan nevelt tartalmaz. Nagyobbrészt névtelen utcákról van szó, csak tíz réginek az átkeresztelését javasolják. „Ha később akadnánk megörökítésre méltó nevekre, még mindig fog

akadni utca, mely elnevezésre vár.” Egyszerre úgyse akarja végrehajtani, csak szép lassan. A közigazgatás menetének egyszerűsítése érdekében kéri a javaslat elfogadását.

Pálovich István kifogásolja, hogy egyes utcák osztrák megszállás alatt lévő községek magyar neveiről neveztesse el. Ő bízik abban, hogy ezek pár év alatt visszakerülnek, akkor meg mire jó az elnevezés. A hivatalos felfogáshoz nem méltó, hogy Trianon elismeréseképpen sírköveket állít. De azt is kifogásolja, hogy Kottanner Ilonáról (helyesen Kottanner Jánosné Wolfram Ilona, Székeles Péter soproni polgármester özvegye) akarnak utcát. „Kérde, hogy mi szerepe volt ennek a nőnek a szentkorona ellopásán kívül a történelemben.” (Visszavonták.)

Pinezich István szerint az utca elnevezése az eligazodásra szolgál, hetven utca egyszerre sok, még tizenöt év múlva is lesz, aki nem tudja egyikről-másikról, hogy hol található. A Löver körút maradjon meg körútnak, nem híve az utcák felaprózódásának. Ő viszont – Pálovichcsal szemben – helyesli a burgenlandi helységneveknek legalább ilyen formában való megörökítését, de vigyázzunk, hogy (földrajzilag) jó irányban legyenek. Lényeg, hogy olyan neveket válasszanak, amiket a nép is meg fog szokni, mert ellenesetben nem érünk célt. Házi védekezik: tíz év óta fekszik a javaslat az íróasztalán, azóta volt lehetősége a közönségnek, hogy hozzászóljon, egyébként a bizottság, amelyik megszerkesztette a javaslatot, a legnagyobb körültekintéssel végezte munkáját.⁷⁹⁽¹³⁵⁾

Hiába volt az érvelés, a javaslatot ekkor még visszaadták a tanácsnak, s csak a december 29-i ülésükön vették elő újra. A vélemények ugyan az év végére se változtak meg alapvetően, de – értékelve a javaslaton tett változtatásokat – találtak megfelelő formulát arra, hogy elfogadhassák. A jövőben az utca építésvonalának kitűzésével egyidőben terjessze elő a tanács az elnevezés iránti javaslatát. Egyúttal leszögeznek bizonyos irányelveket is. A tanács „1. élő emberekről utcákat nem keresztel el; 2. régiségüknél fogva várostörténeti szempontból jelentősek semmi körülmények közt sem változtathatók meg; 3. minden utcát, melynek neve a város múltjával bármilyen kapcsolatba hozható, egy vagy két helyen magyar és német nyelvű magyarozó táblával látja el és e végett az évi költségvetésben a határozat teljes keresztülviteléig bizonyos összeg felveendő.”⁸⁰⁽¹³⁶⁾

Az általános rendezés miatt régebbi közgyűlési határozatok végrehajtása késett, most megismélik ezeket (8 utca). Az újak listája 65 nevet tartalmaz. Elsősorban az Alsó-Löver és a Kurucdomb kis utcáiról volt szó, ahol számos családi ház épült az évek során.⁸¹⁽¹³⁷⁾

[Az elfogadott utcanévek csoportosítása: a. személynevek: Bercsényi Miklós, Berzsényi Dániel, Dobner Nándor (ma: Városház u.), Dóczy Lajos, Dorfmaister, Felsőbüki Nagy Pál, Gebhardt József (ma: Lejtő), Gensel Ádám (ma: Lenkey), Hunyadi János, Szent István (ma: Szabadság krt.), István bíró, IV. Károly (ma: Szabadság krt.), Kis János, László király (ma: Állomás), Liszt Ferenc, Madách, Mátyás király, Mikes Kelemen, Paur Iván, Póda Endre (ma: Okai), Gróf Tisza István (ma: Béke), ezt már 1925. febr. 27-én elfogadták, most csak megerősítették, Tóth Antal, ¹⁴²Vak Bottyán, Vittnyédi (sic!), Wälder József (ma: Batsányi), Zrínyi, összesen 26 név, ebből 17 ma is megvan; – b. gyűjtőnevek: Felkelő (ma: József Attila), Kuruc összesen 2, ebből 1 maradt; – c. helynevek: Borisfalva, Borsmonostori (ma: Entzbruder), Csávai, Csóronfalvi, Doborjáni, Fraknói, Füles, Gyiróti, Harkai, Höflányi, Kaboldi, Keresztúri, Kertesi, Kismartoni, Küllői, Lánzséri, Lépesfalvi, Locsmándi, Malomházi, Márc(z)falvi, Margitbányai, Meggyesi, Nádasdi, Nagymartoni, Nyéki, Pulyai, Rákosi, Répcefői, Ruszti, Sarudi, Szarvkői, Szentmártoni (ma: Kórház), Udvarnoki, Újlaki, Zarányi, összesen: 35, ebből 2 változott mára; – d. földrajzi nevek: Ikva, Lajta, Rozália, Várisi, összesen: 4, valamennyi megmaradt; – e. topográfiai elnevezések: Háromházter (ma: Városház u.), Képezde (ma: Csatkai Endre u.), Színház, összesen: 3, csak 1 maradt meg mára; – f. egyéb

elnevezések: Téglá, Ravazd, összesen: 2, mindkettő maradt. Összesen 73 név.]

Itt említjük meg a Winkler és a Wallner Ignác utat. Az utóbbi 1930-ban kapta nevét Wallner Ignácra (1847–1929), aki 1897–1914 között a főreáliskola igazgatója volt. Német név, akkoriban tehát el kellett tűnnie. Szerencsés választással a korábbi elnevezés került vissza lett tehát ismét Villa sor.[82\(138\)](#)

A szerpentin első ötlete 1891. november 26-ról származik. A városi főmérnök javasolta, de 17:9 arányban leszavazták a kisgyűlésben. Winkler Adolf ügyvéd (sz. Győr 1850, megh. Bécs 1925), a kongr. izr. hitközség 25 éven át volt elnöke, a mai út helyén bírt lóverét a városra hagyta, azzal a kikötéssel, hogy fiatalon elhunyt fiának, Winkler Ernőnek emlékét megörökítsék.[83\(139\)](#)

14. Az utcaelnevezések elvei továbbra is foglalkoztatták a város tollforgatóit. Thirring Gusztáv szerint az a legfontosabb, hogy a régi utcaneveket nyomós ok nélkül megváltoztatni nem szabad. Sajnos már úgymint eltűnt több. A Hosszúsor a Széchenyi térrel elvesztette létjogosultságát. Túlzott lojalitásból neveztek el utcát Ferenc Ferdinándról (a Színház utca szerepelt ezen a néven egy ideig) és a dán királyról (tévesen X. Keresztélyt ír, aki a „névadó” VIII. Frigyes utódja volt), de ezeket a hatóság igen helyesen hamarosan meg is szüntette. Más kérdés az új utcák elkeresztelése. Ennek egész irodalma van – állapítja meg. Szerinte nem „badar dolog” helyi vagy országos nagy emberekről elnevezni. Ha nem ismerik őket, annál inkább, nehogy elenyésszen a nevük. Az is megoldás lenne, ha a városháza előcsarnokában vagy más alkalmas helyen 40–50 emléktábla hirdetné nagyjaink nevét. „Követendő példa, amely elismerést érdemel”, hogy a környék helyneveit megörökítették.[84\(140\)](#)

Thirring Borsitzky Oszkár kanonokkal vitázik, aki néhány nappal előbb Utcák elkeresztelése címen azt hangoztatta, hogy a név tájékozódásra való, a nagyságok ilyen megörökítése helytelen és félszeg dolog. Milyen badarság pl., hogy a Zrínyi Ilona intézet (ma Ruhagyár) a Rákóczi utcában van, a Rákóczi katonai nevelőintézethez a Zrínyi utca vezet (nem egészen igaz, de jól hangzik). A régieket Pantheon-szerűen kis emléktáblákon kellene megörökíteni. Azt ő is helyesli, hogy a Színház utca visszakapta a nevét, de ő Wallner Ignác utca helyett Villa sort mondana és a Liszt Ferenc utcát is inkább Kaszinó utcának hívná.[85\(141\)](#)

Éppen ellenkező véleményen van Kárpáti Zoltán, s javasolja, hogy örökítsük meg városunkban Kitaibel Pál emlékét (azóta megtörtént).[86\(142\)](#)

A vitának volt vadhajtása is. A Soproni Hírlap egyik következő számában, 1933. július 28-án, Deák Albert újságíró örömmel üdvözlö a Sopronvármegye egy nappal korábbi javaslatát, hogy nevezzék el a Tómalom Sopronfürednek. Mintegy két hónappal azelőtt, Nagy Ernő városi tisztviselő és Thalabér Lajos tanár kérésére ő – Deák Albert – vetette fel. A Tómalom elavult, Kovács Vince bérlő most újjáteremtette, [143](#) most kellene változtatnia a nevén. Ők az újság, ezentúl Sopronfürednek fogják hívni. A bérlő megfogadta a tanácsot, s már a közeli napokban „Sopronfüredi (Tómalom) strandpensióként” hirdeti vállalkozását.[87\(143\)](#)

Séták a soproni Kolumbussal a város környékén címmel írnak arról 1934-ben – Sopronfüred (Tómalom) és Csalánkert alcímmel –, hogy a Tómalom szó egyszerű nyelvtani félreértésből ered. Teucht-, Deuchtmühle vagyis Gáti malom volt, s a múlt századi nem túl sikeres magyarítások egyike. Akkor lett – írják – pl. a Betegház utca is. Egyébként, ha nincs is értelme, kedvesen hangzik (a Miskolc melletti Hámor-tónak sincs, mégse akarják megváltoztatni). Az újság más helyén olvasható, hogy a Városszépítő Egyesület felavatja a sopronfüredi kilátót, továbbá: rendet kérnek a sopronfüredi autóbusznál stb.[88\(144\)](#)

Egy Szegedről jött nyaraló ötlete, legyen Malmos tó (biztos több vízimalom állt itt), Malmi tó vagy egyszerűen Soproni tó. A Sopronfüredet viszont helyteleníti.⁸⁹⁽¹⁴⁵⁾ Egy „Bevándorolt” levelét közlik. Látott a vármegyei levéltár folyosóján egy százéves térképet, amelyen két vízimalom is kivehető: a Nagy tói malom és a Kis tói malom. Ez egyszerűsödött Tómalommá. Vannak mindenhol furcsa nevek. Ha mindenáron helyesbíteni akarunk – írja –, térjünk vissza a Nagy tó, Kis tó elnevezésre. Kérdés, hogy átmenne-e a közhasználatba.⁹⁰⁽¹⁴⁶⁾

A Soproni Hirlap 1935. augusztus 25-i száma közli, hogy Kovács Vince a város közgyűlésétől a Tómalomnak Soproni tóra való nevezését fogja kérni. Soproni tószálló lesz pensiójából. Nyaralóvendégei emellett voksolnak.

A délibábos nyelvészkedés végére Bakonyi László tesz pontot augusztus 28-án. Megállapítja, hogy a Sopronfüred elnevezés megbukott. Nem javasolja a Soproni tó nevet, hiszen van nagyobb tavunk is, a Fertő. De minek megváltoztatni? A Papréten nincs rét, a Nyíresen nyírfa ...„A neveket nem szabad ötletszerűen eldobni, mert a nevekben a múlt emléke van elraktározva. A posztóskok kallómalma most is áll. Ha van tóvíz, tópart, tóvölgy, lehet tómalom is. És a döntő érv: benn van a Czuczor–Fogarassy-szótárban. „A Tómalom elnevezést tehát szerencsésnek, megváltoztatását bűnnek tartom” – fejezi be cikkét Bakonyi (Rábel) László. A téma le is került a napirendről.

15. Az 1927. év végihez hasonló nagy utcaelkeresztelési láz 1934-ben tört ki a törvényhatóság berkeiben. Ismét Házi Jenő az előterjesztő, persze a tanács megbízása alapján. Harmincegy új nevet vagy névváltoztatást fogadtak el. Az újság szerint nagy vita volt, s már-már úgy látszott, hogy leveszik a napirendről. Póda Endréről most a Híd utca végét nevezték el, a régi Okai utcává alakult. A Betegház utcából Kazinczy utca lett, a Kórház utca pedig Szedres. A többi mind névtelen volt addig.⁹¹⁽¹⁴⁷⁾

A vita már egy hónappal korábban kezdődött (április 12-én). Völker József indítványozza a kisgyűlésnek, hogy az utcakeresztelésekre vonatkozó javaslatot „kiegészítés és bizonyos szempontok figyelembe vétele végett” vegyék le a tárgysorozatáról. A Városi Egységes Párt úgy határozott, hogy „Sopron utcái a közéletben működött nagy emberek nevével neveztesse el s lehetőleg magyar nevet kapjanak”.¹⁴⁴ Weiler Béla szerint ez a jövőben ne történjék tömegesen, mert még a régi utcákat sem tudják megemésztetni (ez célzás 1927-re). Két változtatást fogadnak most el a kisgyűlésben. A polgármester javaslatára a Fürdőház utca új nevet kap (bár a szürkék fürdőháza, ma sporthivatal, továbbra is működik). „Ezt az elnevezést kedves meglepetésként tartogatom valaki számára, aki megérdemli ezt a figyelmet.” Gróf Klebelsberg Kunó, volt kultuszminiszter, Sopron díszpolgára és egykori képviselője lehetne ez a személy. Az idézet mondat úgy hangzik, mintha a gróf még élne, holott már 1932-ben meghalt.⁹²⁽¹⁴⁸⁾

A Betegház utcát valaki – az ott álló Zita otthon okán – a volt királynéről szeretné elkeresztelni. Thurner polgármester szerint: „Nem alkalmas arra, hogy egy királynénak pótolja a koronát.” Így lesz Kazinczy utca ...”⁹³⁽¹⁴⁹⁾

Az utcaelnevezési bizottságot most több taggal kiegészítik. „Csak olyan utcákra tettünk javaslatot – mondják –, melyekben már több ház van.”⁹⁴⁽¹⁵⁰⁾

A május 9-i kisgyűlésen nehezményezi Pinezich, hogy „nem respektálták az Egységes Párt elveit”. Először félre akarja tétetni az egészet és arra gondol, hogy sajtó útján kellene kérni a polgárság véleményét, aztán mégis megszavazza. Pröhle Károly nem látja értelmét, hogy „ásatag” neveket vegyenek elő (valószínűleg a két egykori polgármesterre, Prisoman Egyed Lajosra és báró Natl Lipótra gondolt). Inkább helyrajzi

vonatkozásúakat látna szívesen.”[95\(151\)](#)

[Az elfogadott utcanevek csoportosítása: a. személynevek: Apponyi (ma: Barátság) Arany János, Artner (ma: Damjanich), Fodor János (ma: Hajnóczy), Kanizsai (Orsolya), Kazinczy (ma: kb. uo. tér), gróf Klebelsberg Kunó (ma: Ferenczy János), Kölcsey, báró Nátl Lipót (ma: Martinovics), Póda Endre (ma: Híd), Prisoman Egyed Lajos (ma: Dózsa György), Prohászka Ottokár (ma: Bartók Béla), Tallián (T. Péter polgármesterről), Trefort, Vághy Ferenc, Vörösmarty, összesen: 16 név, ebből 7 ma is megvan; – b. gyűjtőnevek: Besenyő, Jezsuita (ma: Virágoskert), összesen: 2, egyik ma is megvan; – c. helynevek: Boldogasszonyi, Fehéregyházi, Feketevárosi, Macskakői, Nezsideri, Okai, Rodostói, Széleskúti, összesen 8 név, mind megmaradt; – d. földrajzi nevek: Erdély(i), Ojtózi utca (és fasor), összesen: 2, mindkettő (sőt a külön intézett fasor is) maradt; – e. topográfiai nevek: Káposztás, Menedékház (ma: Botond), Mészverem, Szedres (megszűnt), összesen: 4, ebből 2 maradt meg. Összesen: 32 név, a fasor nélkül.]

16. Nagyobb változásoknak most már csak a háború után lehetünk tanúi. Az Új Sopron 1945. augusztus 1-jén helyeslően veszi tudomásul, hogy megváltoztatják a „fasiszta utcaneveket” Sopronban. Az egyik legelső dolga volt a városnak, hogy a Gömbös Gyula utcát Bajcsy-Zsilinszky Endréről nevezze el. A városházán már készítik a többi változtatást is tartalmazó javaslatot. Csatka augusztus 5-én (uo.) figyelmeztet: „gondolni kell rá, hogy az új névhez ne tapadjon semmi szégyennel teljes. Ilyen megfontolás akadályozta meg p. o. annak idején, hogy IV. László, aki várossá emelte Sopront, utcanevet kapjon.” Legyen soproni vonatkozása, de dicsőséget jelent akkor is, ha ez nincs. Ady, Erkel, Eötvös Loránd, Munkácsy jól hangzanának a meglevő Vörösmarty, Kazinczy stb. mellett. De érthetetlen, mit keres nálunk Csengery Antal neve? Hasonlóan sorra veszi a kurucokat is. Az írásnak volt bizonyos hatása a későbbiekre, de nagyon erősnek nem mondható, hiszen az általa kifogásolt Bezerédj ma is megvan, s végül IV. László sem maradt utca nélkül. Igaz, hogy Ady és Erkel kapott utcát, s Munkácsy is szóba került.[96\(152\)](#)

Nincs többé Balogh-Kovács Sándor utca – írják ugyanott augusztus 15-én. „Aki három szép fasiszta szót kimondott, az Sopron városában nyomban utcát kapott” – fröcsköli a tájékozatlan újságíró. A volt műszaki főtanácsos neve azért került szemétdombra, [145](#) mert a fia nyilassá vált. Annyira viszont nem tartjuk nagy embernek, hogy érdemes lenne Mikoviny helyébe visszaállítani. A német neveknek akkoriban eleve porba kellett hullniok. Kivétel csak Knapp és Kellner, vagy ez talán fel sem tűnt az akkori nyelvészeknek?

A kitelepítésen kívül a klerikális reakció elleni harc volt még a változtatások mozgatórugója. A szentek mindenütt veszélyben forogtak. Jellemző, hogy a Sankt Martin burgenlandi falu magyar nevét őrizni hivatott Szentmártoni utcát Kórház utcává alakították, de a többi burgenlandi név megváltoztatásáról, akár a kárhóztatott irredentizmusra hivatkozva, szó sem esett.[97\(153\)](#)

Nagyobb számú utcanév megváltoztatására került sor akkor, mikor Sopronbáncfalvát a városhoz csatolták (1950). Mindent egybevetve 1945–50 között 49, 1950–59 között újabb 27 változtatás történt.

Az újabb időkben az Észak-nyugati városrész felépülése, a Kőfaragó téri és a József Attila-lakótelep új utcái, a Tóalmi üdülőtelep, Kőhíd-telep, Brennberg és Balf közigazgatási változásai következtében nagy tömegű névadásra volt szükség, csak a szorosán vett városon belül is.[98\(154\)](#)

17. A névadási eljárás az évtizedek során nem sokat változott. A rendszerint valahonnan kintről érkező ötletet az építési osztály illetékesje terjesztette elő a vb ülésén, esetleg megkérdezve a Városszépítők Egyesületét, ha éppen működött, s a levéltárt. A vb határozata a tanácstagok körében már nem váltott ki vitát. Egy példa: a Hazafias Népfrent városi bizottsága bejelenti, hogy az 1962. október 28-án megtartott kubai tiltakozó nagygyűlésen határozat született arról, hogy Sopron város területén egy utcát nevezzenek el,

amely hirdeti a kubai forradalom győzelmét. A november 16-i ülésen a vb-titkár a Pázmány Péter utcát javasolja. Szerencsére az elnöklő tanácselnök azzal odázta el a határozatot, hogyha majd új utca elnevezésére kerül sor, akkor vegyék figyelembe a javaslatot.[99\(155\)](#)

Volt olyan eset is, amikor az építési és közlekedési osztály 'kovács' és 'bognár' foglalkozásneveket javasol, s mikor rákérdeznek, hogy ugyan már, mi vezette erre az ötletre az osztályt, a válasz: különösebb elgondolás nem vezérelte őket.[100\(156\)](#) Az azonban mégis kivehető, hogy azonos fajtájú neveket lehetőleg egy bokorba gyűjtenek. Mivel a Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából Kellner Sándor hamvait és szobrát a Kőfaragó téri leendő lakótelep közelében helyezték el, javasolják, hogy a Gyóni Géza utca és a Csengery utca közötti útvonalat Kellner Sándorról nevezzék el, ugyanakkor állítsák vissza a Szent Mihály utca évszázados nevét, amelyet a nagyközönség ma is így hív. Az illetékes válasza: a Kellner Sándor utca jó, de „nem tudja, helyes-e, ha éppen egy szentről neveznek el egy utcát”. Odébb: „a tulajdonnév utcanevekben eléggé zavaró”.[101\(157\)](#)

Amilyen könnyen született a határozat, hogy a Szentháromság tér Beloianisz dicsőségét hirdesse ezentúl, olyan nehezen szabadultak meg ettől a névtől (illetve meg se szabadultak, mert ma is van – igaz, eldugott helyen – Beloianisz utca). Volt olyan a bizottságban, aki szerint a Fő tér elnevezés nagyon furcsa lenne. Városház tér, Tanácsok tere is felmerült. Volt olyan szempont is, hogy a név legyen minél rövidebb, mert a hosszú neveknel, távirat küldésekor, sokat kell fizetni.[102\(158\)](#)

146Az elnök véleménye: „Ügyelni kell arra is, nehogy azzal vádolhassák a VB-t, hogy a forradalmi munkásmozgalom vezetőinek nevével igyekszik megszabadulni.” 1977-ig kellett várni a cserére.[103\(159\)](#)

Ezeknek a határozatoknak láthatólag közös vonásuk, hogy a nagyobb nyilvánosság kizárásával születtek és érződik rajtuk valami félelem egy pontosan meg nem fogalmazott felsőbbstől.

A közvélemény szava csak az első fordulóig jut el. Megállapítják, hogy a paragrafusok dzsungelében nincs jogszabály arra, hogy milyen szempontok szerint kell a közterületeknek nevet adni. Máig sem kötelessége a tanácsnak az, hogy meghallgassa a polgárok vagy a különböző szervezetek véleményét. Örülhetünk neki, ha mégis megteszi.[104\(160\)](#)

18. Az utóbbi időben, a demokratizálódás jegyében, már egyenesen igénylik mások véleményét. Így került sor arra, hogy a Városszépítő Egyesület művészeti és helytörténeti szakbizottsága összeállítson egy listát az általa javasolt változtatásokról, megjelölve benne azokat, amelyeket meghagyandónak tart, de azokat is amelyek esetleges változtatása – a bizottság szerint – nem jelentene különösebb problémát. Ez a lista az egyesület elnökségének változtatásai után került a város vezetőinek kezébe. Kiegészítve egy olyan összeállítással, amely felsorolja Sopron azon nagyjait, akiknek emléktáblát, szobrot vagy utcát javasolunk.

A szobrokat a Deák tér hosszában gondoljuk elhelyezni, valahogy úgy, ahogy az egyetem tette a tanáraitól készült alkotásokkal a botanikus kertben. A felkérésből is következett, de magától értetődő, hogy javaslatunkban nem azonnali lépéseket követelünk, hanem sok évtizedre előre igyekszünk legalább irányelveket meghatározni. Ebből eddig a széles közvélemény csak azt érzékelhette, ami belőle töredékesen a Soproni Hírlap 1989. szeptember 15-i és 22-i számában megjelent, s amelyre indulatos válaszokat olvashattunk a Soproni Hírlap és a Kisalföld hasábjain.[105\(161\)](#)

Elvünk, hogy az utcákat, tereket lehetőleg ne nevezzük el személyekről, védjük a régi neveket, s ha mégis személyek mellett döntünk, azok feltétlenül kötődjenek a városhoz. Bár véleményem szerint valakinek az emléket jobban megőrzi egy emléktábla, amely ráadásul olyan helyre kerülhet, amely ugyancsak

kapcsolatos az illetővel.

Legújabbán Péter László Az utcanévadás tízparancsolata c. cikke érdemes az idézésre (Népszabadság, 1989. szept. 24.). A megszívlelendő parancsolatok: „1. Az utcanév nem egyetlen módja a nagy történelmi, politikai, művészeti személyiségek iránti tiszteletadásnak. 2. Régi ...utcanévet ne változtassunk meg. 3. A város, a falu történetét... őrző utcanévek ugyanúgy védendők és őrzendők, mint a műemlékek. 4. Új nevet lehetőleg új utcák kapjanak. 5. Személyről csak halála után tíz évvel lehet utcát elnevezni. 6. Külföldi vagy idegen nevű személyiségekről csak kivételesen nevezzünk el utcát. 7. Az új nevek lehetőleg helyi vonatkozásúak legyenek. 8. Az utcanéveknek... rövidegére kell törekednünk. 9. ...tömör magyarázó tábla ismertesse a névadó munkásságát... 10. Ne csak személynevekből, hanem szép természeti nevekből is alkossunk új utcanéveket.”

147A Hítel II. évf. 22. számában (1989. november 1.) megjelent egy szombathelyi munkacsoport közleménye utcanévek felülvizsgálatáról. A Magyar Demokrata Fórum kebelében működő gárda a bevezetés után leszögezi, hogy a pártmonopólium évtizedei után megérett a helyzet a három szakaszban elképzelt változtatásokra. Irányzatukra jellemző, hogy javaslataikban nincs helye Kun Bélának, Engelsnek sem, a Lenin útból Nagy Imre utat látnának szívesebben, s el tudják képzelni utcanévtáblás Mindszenty nevét. Az első szakaszban 68 nevet, összesen 118-at változtatnának meg a 430-ból. Nincsen szó viszont sem új topográfiai, sem földrajzi vagy egyéb elnevezésekről. Magunk részéről nem szívesen követnénk ezt a személyiségekre összpontosító gyakorlatot, egyéb túlzásokról nem beszélve.

Visszatérve a mi javaslatunkhoz, abban felsorolunk 15 olyan nevet, amelyek viselői szerintünk nem kötődnek közvetlenül Sopronhoz. Ezek a következők: Alpár Ignác, Arany János, Árpád, Beloiannis, Bem, Bolyai (egyik sem), Botond, Csányi, Damjanich, Dimitrov, Dózsa, Faludi, Hámán Kató, Kőrösi Csoma Sándor, Vásárhelyi Pál. Elnökünk a felháborodás hatására visszavonta ebből Csányit, amennyiben a soproni krónikásról lenne szó és Faludi Ferencet, aki soproni diák volt. Viszont az egyesület elnöksége vette be a listába a Makó utcát, holott ez a város (és nem személynév, ahogy többen hiszik) megállapodást kötött Sopronnal, s ennek emlékére egyik utcáját Sopronról nevezte el.[106\(162\)](#)

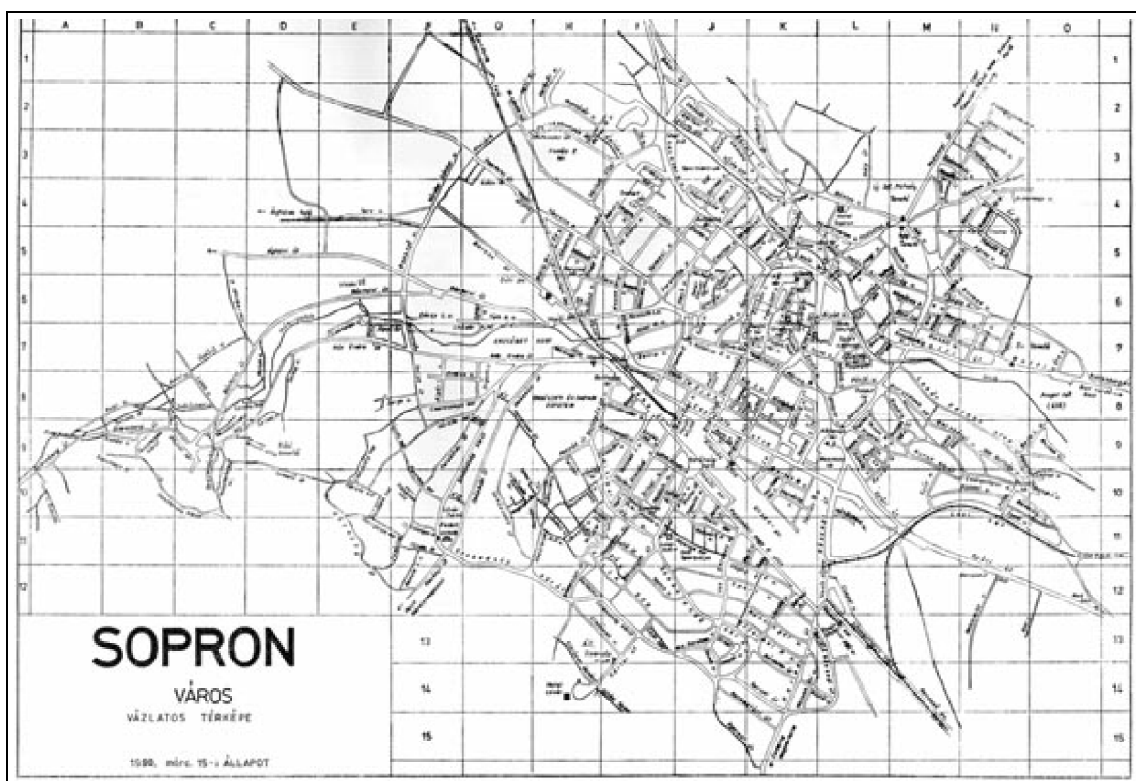
Hiba volt, hogy a javaslatból kihagytuk az indokolást, ezt most pótolom, ugyanis nemcsak arról van szó, hogy e személyek kötődnek-e a városhoz vagy sem. Az Alpár Ignác utca idegenül hat a Cseresznye sor, Ibolya út, Erdész út, Orgona út között. A környéken csak az Ady Endre út visel személynevet, amíg javaslatunk szerint, ismét a másodlagos személynévnek minősülő Nándor fasor nem lesz belőle. Az Arany János utca a legutóbbi rendezések következtében elvesztette páros oldalának jó részét. A felemás helyzet, ami az állomás körül kialakult, névváltoztatást kíván. Az Árpád utca helye inkább a honfoglalás kori falu helyén, a Jerevánon lenne elképzelhető, különösen, ha a valaha tervezett kis bemutatóhelyet létrehozzák. Feltéve, hogy Árpád apánkról, s nem Kamenszky Árpád polgármesterről van szó. Bár valószínű, hogy ez csak véletlen egybeesés. A többinek megvolt a maga régi neve, gondolkodni kell a visszaállításukon.[107\(163\)](#)

Csányi különleges eset. Nincs nyoma, hogy kit takar ez a vezetéknev. Lehet Csányi László, az 1848–49-es szabadságharc kormánybiztosa, de lehet a soproni krónikaíró is. Akármelyiket vesszük, a Kurucdomb északi oldalán, a Mészverem mellett, nincs sok keresnivalója. Ahhoz képest, hogy milyen szerepet játszott Sopron a kuruckorban, bőven el vagyunk látva kuruc vezérekkel, események neveivel. A krónikaírónak viszont sokkal inkább megfelelne Fővényvermi háza (és emléktáblája) közelében az a frissen nyitott utca, amely a Sopron Szállóhoz vezet.[108\(164\)](#) Én Faludi Ferenc utcáját sem látom megfelelő környezetben.[109\(165\)](#)

148Ide kívánczik, ami az, újság közléséből ugyancsak kimaradt, s ami a megbomlott egyensúlyt

helyreállítaná: neves személyeknek az a listája, akikről – eredeti javaslatunk szerint – utcákat lehetne elnevezni. Sorjában: Flandorffer Ignác, a Városszépítők egyik alapítója (volt utcája kapcsán már említettük), Murmann Sámuel, 1849 soproni származású mártírja, Dobner Nándor neves polgármester és műgyűjtő, Gensel Ádám, Házi Jenő, Király Jenő, a nagyhírű sebész, Vendel Miklós és Tárczy-Hornoch Antal professzorok, Rozsondai Károly író, Bánfalva történésze, Reuter Jenő, második világháborús ellenálló, Kalmár Sándor soproni származású térképész (Adria-térkép), Handler Nándor, múlt századi építészüink, Mende Gusztáv festőművész és szervező, Storno Ferenc, az idősebb, ismert restaurátor. Örömről szolgál, hogy a tanács a listából legtöbb kettőt már fel is használt (Handler Nándor és Mende Gusztáv kapott utcát a Ravasz utcai lakótelepen, ugyanitt kelt életre egy régi név: Ív utca).¹¹⁰⁽¹⁶⁶⁾

19. Összefoglalva az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy utcáink, tereink neve az elmúlt százhusz évben igen sokféle indokkal változott meg, vagy alakult ki, de akkor járt sikerrel, akkor fogadta el a közvélemény az újat, ha az elhatározásba a lehető legtöbb ember szólhatott bele, s ha nem siették el a keresztelőt. Ez vonatkozik a jövőre is. A Városszépítők javaslatait is csak úgy kell tekinteni, mint elképzeléseket, amelyekhez bárki hozzáteheti a maga gondolatait.”¹¹¹⁽¹⁶⁷⁾

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: A címervita

Mollay Károly: A címervita

1. A soproni címervitáról a következő helyeken megjelent cikkeket olvastam el: Soproni Hírlap 1989. febr. 17., febr. 24.; Magyar Hírlap 1989. dec. 20.; Kisalföld 1990. jan. 27., febr. 3., febr. 8., febr. 17., márc. 9. A következőkben nem említem a cikkek címét, sem szerzőiket, csak a véleményekről szólok.

A városi címer ügye egyrészt tudományos, közelebbről heraldikai és helytörténeti kérdés, másrészt várospolitikai kérdés. A megoldásnak ezek egyeztetésén kell alapulnia. A vita során e kérdések esélyegyenlősége nem valósult meg. Mindinkább a várospolitikai szempontok váltak uralkodóvá, ezzel együtt a mellébeszélés, sőt az indulatok is. A nem mindig elvi síkon folyó várospolitikai vitának alárendeltje lett a heraldika, a helytörténet alig, többnyire tévesen jutott szóhoz.

2. „A városi tanács tisztagú címerügyi bizottsága az 1340., az 1622., illetve az 1922., sőt az 1971. évi, vörös csillagos címet is szakvéleményezésre megküldte két országos hírű heraldikusnak: dr. Kállay István egyetemi tanárnak és Holl Imrének, az MTA Régészeti Osztálya főmunkatársának” (Kisalföld 1990. jan. 27.). „Azzal minden soproni egyetért, hogy helyezték hatályon kívül a város 1971. évi címerét” (Magyar Hírlap 1989. dec. 20.). A cikk írójának nyilván nem volt megbízása, hogy „minden soproni” nevében nyilatkozzék, ellenvetés azonban nem hangzott el. Az 1971. évi címer a két szakvéleményben sem szerepelt javaslatként, bár az első heraldikus egyetemi párttitkár is volt: ekkor a tudomány már elsőbbséget élvezett. Holl Imre egyértelműen az 1340. évi címet javasolta, Kállay István első helyen az 1340. évit, második helyen az 1622. évit, harmadik helyen az 1922. évit: „Az a lényeg, hogy a város lakossága a kiválasztott címet a magáénak érezze” (1990. jan. 27.).

3. Egyik szakvélemény sem talált egyöntetű elfogadásra. A Holl Imre javasolna 1340. évi címet ennek a megoldásnak hívei az 1921. dec. 14-i soproni népszavazás emlékére a magyar országgyűléstől elnyert CIVITAS FIDELISSIMA címerszalaggal egészítették ki, amelyet köriratként helyeztek el az „ősi” címer köré. Ezt nevezték gótikus címernek. Joggal írta erről egy másik cikk, hogy ez a címer már nem „ősi”, hanem: „Vadonatúj, mert ilyen címere sohasem volt a városnak” (febr. 3.). Mégis a történeti tájékozottság hiányában a lelkesedés más véleményeket is szült. Egy 1989. dec. 20-i újságcikk az 1340. évi címet már „legősibb címer”-nek nevezte; még tovább ment egy magát évtizedes soproni történelemtanárnak valló cikkíró: „Van egy ősi magyar város, melynek 1277-ben egy Árpád-házi uralkodó adta meg a Civitas Fidelissima címet, majd ugyanezen uralkodóház az első címet. Ezt a tényt senki sem cáfolja” (1990. márc. 9.). Ezt az óriási baklövést a városi tanács által felkért tisztagú címerügyi bizottság sem cáfolta, pedig kötelessége lett volna a közvélemény pártatlan tájékoztatása, annál is inkább, mivel: „A Hazafias Népfront városi bizottsága a közelmúltban megtartott ülésén mégis népszavazást javasolt ebben a kérdésben. Egyesek szerint a szépségversennyé süllyedő népszavazáson úgylis a tetszetősebb, sasos barokk címer nyer” (1989. dec. 20.). A népszavazási indítvány az 1989. dec. 7-i tanácsülésen hangzott el, indoklása pedig Kállay István szakvéleményének fenti idézett utolsó mondata volt. Az indítvánnyal a Hazafias Népfront is, a városi tanács is, de a tisztagú címerügyi bizottság is kibújt a felelősség alól, amely így a zavarosan tájékoztatott, mégis népszavazásra invitált közvéleményre hárul.

A gótikus címer hívei az 1622., ill. az 1922. évi címet nevezték barokk címernek; sasos címernek pedig, mivel sisakdíszként szerepel rajta az 1622-ben kitüntetésül adományozott római szent birodalmi kétfejű sas. „Kállay István a címerekről heraldikai, címertani szakvéleményt adott és nem történeti értékelést” (1990. jan. 27.). A történeti értékelésbe – éppen a közvélemény helyes tájékoztatása érdekében – be kellett volna

kapcsolni a helytörténetet. Ehelyett mellébeszélő, nemegyszer téves magyarázatok és ajánlások is születtek.

150. „A gótikus stílusban készült címer egyszerű, azonnal áttekinthető. Csúcsíves elemei (ablakok) az emberi lélek felfelé – az ég felé – törekvését fejezik ki” (jan. 27). A csúcsíves stílus azt fejezi ki, hogy a kor építészeinek sikerült megtalálniuk azt a statikai megoldást, amellyel a födémek roppant súlyának terhét a gyámpillérekre tudták átvinni: ezáltal feleslegessé váltak a román stílusban még szükséges masszív falak, könnyedebbé váltak a falak és az elemek, így az ablakok is. A többi csak belemagyarázás.

„Így testesíti meg a magyar király adományozta 1340. évi címer a nemzeti függetlenségünket és a városi szabadságot, az önkormányzatot” (i.h.) – ez az összefoglalója a címerméltatásnak. Az 1340. évi címer mindezt azonban nem testesíti meg. Az összefoglaló indoklása: „Az önkormányzat, s városi szabadság jelképe a várfal a tornyokkal. Csak olyan település kaphatott szabad királyi városi rangot (a megyével azonos jogállást), amelynek várfala kőből épült”. Ha ez valóban így lett volna, akkor nagyon kevés kőfallal körülvett településünk lett volna. A kőfal nem a szabad királyi város, hanem a város rangjának elnyeréséhez kellett. A kettő pedig nem volt ugyanaz, az önkormányzat szempontjából sem. Ezért találunk várfalat, tornyot olyan városok címerében is, melyek nem voltak (magyarországi) szabad királyi, hanem pl. földesúri vagy püspöki városok. Az 1340. évi címerben semmi sem utal nemzeti függetlenségünkre (nem is kellett utalnia!), csak a városi szabadságot fejezi ki. A helytörténettel függ össze, hogy Sopronban ez a szabad királyi városi szabadságot jelentette.

A barokk címer hívei a Kállay István szakvéleményében harmadik helyen említett 1922. évi címer mellett álltak ki. Ez a címer a második helyen szereplő 1622. évi címer kiegészítése a már említett CIVITAS FIDELISSIMA címerszalaggal: „Mi nemcsak vállaljuk a város egész történelmét, de tiszteljük és becsüljük is eleink városépítő és gazdagító munkásságát – annak reálpolitikai kompromisszumaival együtt – és e tisztességesnek vélt magatartásunk elkülöníthetetlen része a címerügyben kialakított álláspontunk: Nem új címert kívánunk alkotni, hanem az egész történelmi örökséggel együtt elfogadjuk a történelmileg kialakult, őseinktől örökölt hagyott 1922. évi címet” (febr. 3).

Sajnálatos, hogy erre válaszként, szinte vádként elhangzott: „Labanc filozófia: az 1922. évi címer visszahozása érdekében kifejtett érvelés, amely nem tesz különbséget a haza függetlensége és a császári önkényuralom között” (febr. 17). A labanc filozófiával vádoltak javára írandó, hogy nem vágtak vissza azzal a természetes reagálással, hogy az ellenfél „kuruckodik”. Kár, hogy a vitába belekerült ez a nacionalizmus. A kuruckodás nemcsak 1990-ben nem korszerű, nem európai már, hanem nem volt korszerű, európai 200 évvel korábban sem. A nacionalizmussal együttjárt az ellenpárt érveinek nem az elemzése, cáfolása, hanem a lejáratása: az 1922. évi címeren „lévő kétféjű sas előbb a német–római, majd az osztrák császárság jelképe volt, ami az önkényre, a zsarnokságra és egy elnyomó, idegen hatalomra emlékezteti az embereket” (1989. dec. 20). „az idegen madárral, a császári sassal nem lehet hazafiságra nevelni” (1990. febr. 17) stb.

4. „Tény, hogy az első, az ősi címerünk az 1340. évi” (1990. febr. 17). Se nem tény, se nem igaz. Házi Jenő már több mint fél százada megírta: „Kétségtelenül bizonyos, hogy mielőtt Sopron 1277-ben városi önkormányzati jogot nyert volna, már használt, mint királyi vár, pecsétet... A román stílusú pecsétmaradvány köriratából csak a SIGI betűk maradtak fenn, a pecséttrajzból pedig annyi állapítható meg, hogy az nyitott kapujú ormozott várfalat ábrázol, amelynek közepéből egy egyablakos, ormokkal ellátott vártorony emelkedik” (vö. Heimler Károly szerk.: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79). Ez volt nem az „ősi”, nem a „legősibb”, hanem az első ismert címer, amelyet a várispán, vagy az ő megbízásából a várnagy használt. A királyi várban (utóbb belváros), ill. a váralján (utóbb külváros) kialakult Sopron faluközösségnek (*villa*

Suprun) nem volt címere, pecsétje, önkormányzata sem.

1273 szeptemberében az osztrák–cseh–magyar háború során II. Ottokár, a Német Birodalomhoz tartozó Csehország királya az akkor 11 éves rokona (feleségének elsőfokú unokatestvére), IV. László magyar király ellen harcolva elfoglalta többek között [151](#)Sopront is: foglalásának biztosítékául soproniak fiait túsokul magával vitte. II. Ottokár ellenlábásának, Habsburgi Rudolfnak német királlyá választásával (1273. okt. 1.) azonban IV. László erős szövetségest nyert. 1276 őszén „Rudolf seregével bevonult Ausztriába, a stájerok és karantánok hozzápártoltak, a kis László király pedig magyar és kun seregeivel vonult fel a határra” (Hóman–Szekfű: Magyar Történet. Bp., 1935, I, 599). II. Ottokár megígérte, hogy az elfoglalt magyar várakat visszaadja: ígéretét nem tartotta be. 1277 nyarán Rudolf újabb megállapodást kötött II. Ottokárral, aki ezt sem tartotta be. „A béke mégsem állt helyre”. A végső leszámolást csak az 1278. aug. 26-i, ún. morvamezei csata hozta, amelyben II. Ottokár is elesett. „Rudolf királyt a későbbi világhatalom alapjául szolgáló osztrák örökös tartományok megszerzésében, családja hatalmának megalapításában a kihalásnak indult Árpádház magyar seregei segítették” (i.m. 601).

1276 őszén „a kis László király” magyar és kun seregeivel Sopron előtt is megjelent: Sopron azonnal megnyitotta kapuit a király előtt. Egy évvel később, 1277-ben, valószínűleg november 20-a táján, a király Sopront jutalmul szabad királyi rangra emelte, az erről szóló oklevélben többek között megjegyezte: „...figyelembe véve azt a kedves hűséget és becses szolgálatokat, amelyet irányunkba fáradhatatlanul ugyanezek a polgárok kifejtettek soproni várunk megvédelmezésében és minden másban országunk halálos ellensége, a cseh király ellenében, aki zsenge korunkban sok pusztítást és sok fosztogatást elkövetni nem szégyellt, azután sok várunkat is elfoglalt, részint erőszakkal, részint csalárdul és akik súlyos szükségétől kényszerítve gyermekeiket a cseh királynak túsokul átadták, de mégis, hogy irányunkban hűségüket megőrizhessék nem kegyelmezve fiaiknak, az említett várunkat nekünk sértetlenül visszaadták, nem törődve azzal a veszéllyel sem, hogy gyermekeik a cseh király hatalmában maradtak” (vö. Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964, 22). 1276-ban és 1277-ben István bíró (*villicus*) állt a soproni faluközösség élén (nevét az *István bíró utca* örzi), aki kelénpataki (ma Klingenberg Burgenlandban) birtokrészét a borsmonostori (ma: Klostermarienbergr Burgenlandban) ciszterciekre hagyta, 1277. nov. 20-án viszont Zovány (*Zoan*, azaz Bánfalva, ma Sopron-Kertváros) soproni várföldből 1 ekényi földterületet kap kárpótlásul kiadásaiért, amelyekkel Habsburgi Rudolf és IV. László nov. 11-i hainburgi találkozója alkalmával a királyi udvar költségeit fedezte. István bíró tehát nemes volt, akit Héder-nembeli Miklós nádor és Sopron vármegye ispánja állított Sopron falu élére. Az első soproni bíró (*iudex*), akit az új szabad királyi város polgárai önkormányzati joguknál fogva 1278. ápr. 24-én, Szt. György napján egy esztendőre választhattak, a német Schwärzel (*Suerchel*) volt (SoprOkl. II. 6: 1).

István bíró előtt Pero, ugyancsak kelénpataki birtokos, ugyancsak nemes volt Sopron falu bírója, akit neve után ítélve, németnek is, szlávnak is tarthatnánk. Ekkor is, 1273-ban is a német Péter comes, a XIV. századi Sopronban nagy szerepet játszó Dági-, németül Agendorfer-család őse volt a várnagy, aki a határmenti birtokosokkal szövetkezett IV. László ellen: az Ottokárnak ellenálló várbeliek közül a vezetőket, három német testvért, István tímárt, Pétert és Schwärzelt (*Suerchel*) kivégeztette, a várat pedig „csalárdul” (ahogy az idézett királyi oklevél írta) a cseh király kezére játszotta. Ez a helyzet, valamint az 1278. évi első szabad bíróválasztás igazolja, hogy az 1270-es években Sopronban már éltek németek, akik jelentős szerepet játszottak a királyi várnak szabad királyi várossá fejlesztésében (vö. SSz. 1961, 121). 1286/87-ben az ugyancsak német Wolfel a városbíró. 1296/97-ben és 1304/05-ben pedig Wolfger, aki azonos lehet az előzővel, hiszen a *Wolfel* név lehet a *Wolfger* név kicsinyítője.

E városbírák idején volt használatban Sopron szabad királyi város első címerpecsétje: „Ez a pecsét

háromszögű-pajzsalakú, a körben futó S(igillum) IVDICIS * ET * CIVIVM * CASTRI * SVPRVNIENSIS köriraton belül öt csúcsíves ablakkal és öt orommal ellátott várfalat mutat, amelyből három torony emelkedik. A két szélső torony egy ablakkal és három orommal, a középső, magasabb torony két ablakkal és három orommal van ellátva. A pajzs felső két sarkát és az alsó csücskét babérág díszíti” (Házi i.h.).

1525. „1340-ben Róbert Károly megengedte Sopron városának, hogy új pecsétet készíthessen a régít megsemmisítvén” (Házi i.h.). Ez volt a címervitában szereplő „ösi”, sőt „legősibb” pecsét, ill. címer. Ezzel kapcsolatban helytörténeti szempontból a vita során csuk ennyi hangzott el: „A német ajkú lakosság 1340 táján többségbe került” (1990. jan. 27). Házi szerint a címerpecsét: „Abban tért el a régítől, hogy más a körirata: S+CIVITATIS+SVPRONIENSIS és a pajzs felső két sarkát egy-egy szent dicsfényes mellképe díszíti” (i.h.). A vitában: „A dicsfényvel övezett két mellkép a város két védőszentjét ábrázolja. Feltételezhetően az egyik Nagyboldogasszony volt... A másik mellkép valószínűleg Szent Mihályt ábrázolja” (1990. jan. 27). E feltételezés alapjául a két legrégebb soproni templom, a Boldogasszony-templom és a Szent Mihály-templom szolgál. Az első valóban a királyi vár temploma lehetett addig, amíg a vár (belváros) végleges védelmi rendszere fel nem épült: A végleges védelmi rendszer kiépülése után már a várfalakon kívül, a várárok szélén, a mai Mária-oszlop helyén állt. Nem igazolható az az állítás, hogy a Szt. Mihály-templom a soproni németek temploma lett volna (és a Boldogasszony-templom a magyaroké??); nem igazolt az sem, hogy a pecsét két mellképe „a város két védőszentjét ábrázolja”. A Szt. Mihály-templom kezdettől fogva Sopron királyi vár és falu, ill. az egész szabad királyi város (belváros+külváros) egyetlen plébániatemploma volt, ezt még a Boldogasszony-templom papjai sem vonták kétségbe, akik, nyilván régebbi szokásjog alapján, 1451-ig plébánosi címet viseltek ugyan, de templomukat önálló plébániává fejleszteni nem tudták: János íjgyártó fia, Farkas 1452. aug. 7-i sajátkezű reverzálisában egyházi jogi helyzete szerint már káplánnak mondja magát. A XIII. század második felétől a XIV. század második feléig épített gótikus Szt. Mihály-templom elődje román stílusú volt: „Csak a mellékhajók lekerekített végű, félkörös ívsora román kori részlet” (Csatka–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 398). A román stílusú plébániatemplom átépítése korábbi pusztulással függ össze. Itt nem árt emlékeztetni: IV. Béla király 1247. jún. 2-án köt szerződést a Szélmalom (ma Bécsi) utcában letelepített johannita lovagokkal „Magyarország nyugati határszélének, nevezetesen Pozsony, Moson, Sopron, Vasvár és Németújvár váraknak 50 fegyveres lovaggal történő megvédésére az osztrákok ellenében” (Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 133). Egy évszázad alatt a johannitáknak ez a védelmi szerepe megszűnt: 1346-ra a lovagház annyira elnéptelenedett, hogy már házfőnöke sem volt, minden funkcióját (védelem, vámszedés, az ispotály fenntartása) a város polgárságára ruházta át. A király már 1340. jan. 16-án elismerte, hogy „határszéli városunk polgárainak munkálatai, költségviselése és dicséretes gondoskodása folytán immár háromszoros fallal van körülveve”: ápr. 21-én engedte meg az új címerpecsét készítését. Az új címerpecsét jelentős újítása volt a körirat *castrum* 'vár' szavának kicserélése a *civitas* 'város hely: város' szóval: elismerése volt ez a szabad királyi városi rangra emelés pusztán jogi ténye óta, két emberöltő alatt elért fejlődésnek.

6. Házi Jenő szerint: „a városi címer történetében lényeges körülménynek kell tekintenünk II. Ferdinánd király címerbővítő oklevelét 1622-ből. ...A kék kerettel ellátott pajzs vörös mezejében némi változtatással a város középkori címere látható. A fehér kövekből rakott, nyitott, fekete nyílású kapuval ellátott várfalból három, hárommormos torony emelkedik. A két szélső, alacsonyabb torony fölött egy-egy hatágú aranycsillag lebeg. A pajzsra szembefordított, koronás, nyílt sisak van helyezve, amelynek díszje a *római szent birodalmi kétféjű sas*. A sas mellén a király és a királyné nevének arany kezdőbetűi: **F**(erdinandus),

E(leonora) olvashatók. A sisaktakarók jobbról fekete-arany, balról vörös-ezüst. II. Ferdinánd e címerbővítő oklevelében először előforduló *római szent birodalmi kétfejű sas* ékeskedik az 1676. évi tűzvész óta a várostorony tetején, melynek tehát a sokkal későbbi osztrák kétfejű sashoz semmi köze nincs, ellenben fényes bizonyítéka Sopron királyhűségének a heraldikai szabályok értelmében, mire e város mindenkor büszkén hivatkozhat”. Házi Jenőt senki sem vádolta, nem vádolhatta „labanc filozófiával”, mégis elhangzott a címervita folyamán: „A címerkérdésben azonban tévedett” (1990. febr. 17.). Elhangzott bizonyítás nélkül. Az 1622. évi címer elutasításának indoklása: a római **153**szent birodalmi kétfejű sas 1806 óta az osztrák császárság jelképe volt, „ami az önkényre, a zsarnokságra és egy elnyomó, idegen hatalomra emlékezteti az embereket” (1989. dec. 20.).

A keresztény ikonográfiai irodalom a legkeresztényibb szimbólumnak, a keresztnek 24 változatát ismeri, köztük a horogkeresztet is (vö. Kirschbaum, Engelbert red.: Lexikon der christlichen Ikonographie. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1968–1972, *Kreuz* címszó). Elvessük-e ezt a kereszténnyé lett őskori, ókori és középkori szimbólumot azért, mivel a XX. század **egyik** (!) szörnyűségének, a német fasizmusnak is jelképéül választották? A horogkereszt csak a történetileg tájékozatlan embert emlékezteti *csak* a német fasizmusra: a kétfejű birodalmi sas csak a történetileg tájékozatlan embert emlékezteti *csak* az önkényre, zsarnokságra, elnyomó, idegen hatalomra. A történeti műveltség, sőt a műveltség általában a kölcsönös megértés alapja.

Az 1622. évi címerben szereplő római szent birodalmi sas ellen felhozott másik indok: „A történelem furcsasága, hogy Bécsújhely címerének elemei *szinte* azonosak az 1622. évi soproni címerrel. Sopron azonban magyar város” (1990. jan. 27.). Az összehasonlító európai várostörténet számára egyáltalán nem furcsa, sőt természetes két, sőt több város hasonló fejlődése. Bécsújhely is megszerezte a városi szabadságot (ormos várfal, ormos tornyok, nyitott városkapu zuhanóráccsal), 1526–1805-ig Bécsújhelynek és Sopronnak ugyanaz a személy volt az uralkodója: Bécsújhelyt mint német-római császár, Sopronban mint magyar király. A lényeges különbség az általunk fent kiemelt *szinte* szó mögött van. Bécsújhely címere csücsköstalpú, vágott és hasított pajzsban van, négy mezejében átlósan két-két azonos címerképpel: az 1. és a 4. mezőben a római szent birodalmi kétfejű sas, mellén az osztrák főhercegi koronával; a 2. és a 3. mezőben kétlőréses várfal nyitott, zuhanórácsos kapuval, két háromormú, ablakos torony, a két torony között Ausztria címerpajzsa: vörös mezőben fehér, azaz ezüst pólya. Sopron címere ovális pajzsban van és Házi Jenő idézett leírását csak annyival kell kiegészítenünk, hogy a római szent birodalmi sas karmaival az osztrák főhercegi, két fejével pedig a főhercegnéi koronát tartja. Ez teljességgel megfelel a magyar alkotmányjognak és a heraldika szabályainak, mivel Ferdinándot és Eleonórárt e minőségükben koronázták meg: Ferdinándot már korábban magyar királlyá, második feleségét Sopronban 1622. júl. 26-án magyar királynévá, bár Ferdinánd 1619. szept. 19-e óta megkoronázott német-római császár is volt. A két címer közti különbségek eléggé kifejezik, hogy Bécsújhely osztrák, Sopron pedig magyar város. II. Ferdinánd magyar királyként a magyar királyné soproni koronázásának emlékére is bővítette a város címerét, többek között mindkettőjük monogramjával. A címerbővítést Dr. Lackner Kristófnak, a város le kiválóbb, evangélikus polgármesterének, Sopron érdekében kifejtett, a katolikus Ferdinánd és a református Bethlen Gábor között 1619. nov. 30-a óta egyensúlyozó politikája készítette elő, amelyet az 1621. dec. 31-i nikolsburgi béke igazolt: „Bethlen lemondott a királyi címről és átadta a koronát. Viszont Ferdinánd Bethlent a római birodalom fejedelmének nyilvánította, neki adta Oppeln és Ratibor hercegségeket és Magyarországból is hét vármegyét (köztük Zemplén és Abauj is Kassával)” (vö. Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron. 1917, 271). Az adott helyzetben Dr. Lackner Kristóf reálpolitikát folytatott. XIX. századi szemléletnek a XVII. századba való visszavetítését, tehát a XIX. századra aktualizált, anakronisztikus értelmezést jelent a vita során elhangzott értékelés: „A »reálpolitika«

valójában egyet jelentett a zsarnoki elnyomás kényszerű tudomásulvételével” (1990. jan. 27.). Ugyanígy: „A német-római császárság kétfejű sasa, 1806-tól az osztrák császárság címere. Számunkra mindkét minőségében a zsarnokság kifejezője” (1990. febr. 17.). Ezek szerint tehát a horogkereszt nem lehet többé az őskori és az ókori Nap- és termékenységekultusz, a középkori kereszténység szimbóluma, mert a náci zsarnokság kifejezője „mindkét minőségében”?

7. Az 1622. évi címert I. Ferenc király 1840-ben néhány lényegtelen változtatásul újból megerősítette. „Ez az 1840. évi címerlevél szolgált alapul az 1922. évi XXIX. törvénycikk 3. §-ában kimondott további címerbővítéshez, amelynek értelmében a népszavazás alkalmával a magyar haza iránt tanúsított hűség jutalmául [154](#)Sopron város címere a *Civitas fidelissima* jellegével egészített ki” (Házi Jenő). Ez a címer sem a zsarnokság, hanem Sopron ezeresztendős, a magyar honfoglalástól számított történelmének a kifejezője. E címer vállalása ennek az ezeresztendős, ellenmondásokról sem mentes történelemnek a vállalását jelenti. Ha van a címerben ellenmondás (ahogy ez a vitában elhangzott), ez nem a címer hibája: ez a címer a város történelmének a tükré.

8. Házi Jenőnek is ez volt a véleménye. Közel 64 esztendeig kutatta Sopron történetét és tevékeny részese volt az 1920-as évek eseményeinek. E sorok írója ezeket az időket figyelő gyermekként élte át és 55 esztendeje kutatja Sopron történetét. Mindezeket a címervita egyetlen résztvevője sem állíthatja magáról. A címervitanak két végső tanulsága van. Az egyik: A történelem megértéséhez és értékeléséhez nem elég a hazafiúi hevület. A másik: Necsak Erdéllyel és Szlovákiával kapcsolatban emlegessük a toleranciát, elkel ez idehaza is, Sopronban is.

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Fried István: Egy régi statisztikai mű tanulságos részletei

Fried István: Egy régi statisztikai mű tanulságos részletei

1. 1837-ben adta ki Bielek László ügyvéd, több vármegye táblabírája hangzatos című művét, amely magyar fordításban így szól: A Magyar Királyság és melléktartományai etnográfiai-földrajzi statisztikája.¹⁽¹⁶⁸⁾ A műből csupán az első kötet látott napvilágot; s hogy a következő, a melléktartományok (?) adatait tartalmazó rész miért nem jelent meg, nem tudjuk. Nem ismerjük Bielek László életrajzát, így csak feltételezhetjük, hogy a szerzőt halála akadályozta (volna) meg munkája folytatásában. Esetleg az érdeklődés hiánya az oka annak, hogy a címében sokat ígérő mű töredékben maradt. Pedig nemes cél vezette Bieleket. Az előszó szerint azért írt németül, hogy osztrák tévhitet oszlasson szét. Nyilvánvalóan – hasonlóan a kor többi, magyarországi német nyelvű alkotójához – a német nyelvben eszközt látott Magyarországnak a külfölddel történő megismertetésére, s ezen belül pedig különösen fontosnak minősült az osztrák közvélemény megnyerése.²⁽¹⁶⁹⁾ Mivelhogy ekkorra már egyfelől megalapozódott a

puszta-romantika (mindenekelőtt Lenau költészetével, de hathatósan támogatva a kisebb jelentőségű költők által, mint például J. N. Vogltól kapva magyar tárgyú verseket),³⁽¹⁷⁰⁾ másfelől viszont öröklődött az a Magyarországra nézve méltánytalan szemlélet, amely az osztrák udvari körök mellett még olyan jeles egyéniségeket is jellemzett, mint Grillparzer. Bielek tehát az osztrákokhoz akart szólni, arra törekedett, hogy hű képet vázoljon föl, ennek érdekében – szintén az előszóból tudjuk meg – széles körű levelezést folytatott, kéziratokat tanulmányozott, és beutazta az országot.

Ami a módszert illeti: nagyon kevésé úttörő. Bielek maga jelöli meg azokat, akiknek nyomdokaiba akart lépni: a göttingai iskolázottságú Schwartner Márton⁴⁽¹⁷¹⁾ és az inkább néprajzi szempontból számottévót alkotó Csaplovics Jánost⁵⁽¹⁷²⁾ (illetve: ¹⁵⁵Johann von Csaplovicsot, ahogy önmagát nevezte). Bielek önjellemzése csak részben fogadható el: Csaplovicsnál sokkal lényegesebb helyet foglal el az etnográfiai, valójában a néprajzi leírásnak és az országismeretnek az aránya a néprajzi leírás javára kedvező. Schwartner adatszerűségétől, erőteljesebben statisztikai szemléletétől Bielek távolabb igyekszik lépni. Mindenekelőtt olvasmányos szeretne lenni, különösségekre vadászik, és nem annyira megyék, mint inkább tárgykörök szerint csoportosítja előadását. A népszokás, de még a nyelvi megosztottság is epizódikus szerepet kaphat csupán Bieleknél, viszont a földrajzi (és részben gazdasági) jelenségek az előtérbe kerülnek. Részletesebben ábrázolja egy-egy vidék arculatát, ha ott valaminő regényesség található, viszont ezt a regényességet tompítja pontosságra törekvő, bár tudományosnak nemigen nevezhető előadásmódja. Nem jobb és nem rosszabb ez a mű a korszak hasonló alkotásainál. Viszonylag kevés figyelmet kelthetett. Az ismertető a „Gemeinnützige Blätter”-ben⁶⁽¹⁷³⁾ sem tesz mást, mint kivonatolja az előszót (így az ismertetés inkább ingyen reklám, mint bírálat). Az alábbiakban a Fertőről és a Hanságról ismertetetteket adom közre fordításban, majd egy rövid részletet a csepregi pütkösdi királyokról. A táj kutatója és a múlt századi utazásokban jártas bűvár nem sok újat találhat, de számunkra nem teljesen érdektelen, mit olvashatott tájainkról Bécsben a kíváncsónál sajnálatosan kevesebb osztrák (esetleg németországi) olvasó.

2. A Fertő egész földrészünk egyik legszebb tavi tája, a Balaton után Magyarországon a legnagyobb, ez a magyar tenger Moson, Győr és Sopron megyék között terül el, nyugati része az elsőnek, keleti része a legutolsó említetthez tartozik. Kiterjedése a lápvidék nélkül mérföldre rúg, azzal együtt mintegy kétszer annyi.

Ez a mocsár (a magyarok Hanságnak, a németek e területet *Waasen*-nak nevezik) valójában része és folytatása a Fertőnek. Ahol a nyílt tó (*der offene See*) véget ér, kezdődik a mocsár, mérföldnyire hosszan terjeszkedve a Győr megyei Lébényig és (a Komárom megyei) Baromházáig.

A tó tulajdonképpeni szélességét 4, hosszát 1–1 1/2 mérföldre becsülik. Ott, ahol a mocsár végződik, és a nyílt tó a kezdetét veszi, Esterházy herceg egy 10 400 lépés hosszú töltést építtetett, amelyen át út vezet Eszterházból⁷⁽¹⁷⁴⁾ Moson megyéig. Ez a töltés mintegy közfalként szolgált a nyílt tó és a Hanság között, egyúttal a Fertő délkeleti határa. Ha befagy a tó, a távolság Fertőmeggyes (*Mörbisch*) és Ilmic között, ahol csupán egy mérföldnyi a kiterjedése, egy óra alatt megtehető. Minthogy a megemelt föld a víz lefolyását Eszterháza és Pomogy (*Pamhagen*) között gátolja, így létezését egyedül a Vulka odafolyásából magyarázhatjuk, s nem kell meséknek hinnünk, amelyek csodálatos és valószínűtlen keletkezésről regélnek. Egy, a herceg Esterházy-levéltárban fellelhető igen régi kézirat szerint ott, ahol a Fertő elterül, több virágzó községnek kellett lennie. – A tó területének nagysága változó. Csapadékos, esős esztendőkből a föld alatti források bőségesebbek, mint szárazság idején, így az előbbi esetben kiterjedtebb, mint az utóbbiban. Olykor a tó több évre visszahúzódik; majd ismét visszaveszi a szorgalmas földművelőktől a megmunkált földet, s ez alkalmat kínál számukra, hogy mindenféle különös véleményt és magyarázatot hangoztassanak. Kiváltképpen sok emberben élt még nemrég is a hit a hét esztendőnként periódikusan következő áradásról

és apályról. A valódi ok, mint följebb megjegyeztük, a vagy csapadékos-esős vagy száraz-forró időszakok váltakozása. Igen érzékeny kárt jelent a tó mellék lakói számára a vízszint gyakori és gyors emelkedése, mivel ilyen alkalomkor gyakran ezer lépésnyi messze pusztít az ár. S amily sebesen árad, oly lassan húzódnak a bilincüket vesztett hullámok vissza medrükbe, s gyakran évekbe telik, míg korábbi természetes partjaik közé térnek. Aventinusnak, az Annales Boiorum szerzőjének⁸⁽¹⁷⁵⁾ számításai nyomán (hitelességét¹⁵⁶szavahihető tanúk igazolták) a Fertőnek a XVI. században éppen akkora volt a területe, mint manapság. Későbbi híradások szerint 1728-tól mind kisebb lett, és 1736-ban egy cseléd egy cseber bor ellenében Rusztól Illmicig gázolt rajta át. Teljesen bizonyos, hogy 1740-ben kisebb lett, 1763 és 1768 között nem változott; 1774–1775-ben a vízszint határozottan emelkedett. Legnagyobb magasságát 1786-ban érte el, úgy hogy a Fertőmeggyes és Ruszt közötti, ún. alsóbb utat már nem lehetett bejárni. Innen kezdve egészen 1801-ig jelentéktelen változásoktól eltekintve lényegében azonos volt a tó magassága, de ekkortól csökkenni kezdett. Csak 1804-ben emelkedett ismét, akkor a közeli községek legtávolabbi kertjeibe és házaiba is benyomult. 1813-tól, amikor is az 1804-es magasságot elérte, apad, azonban anélkül, hogy számottevő változások állnának be.

Ezáltal az ott lakók jóléte károsodik, mivel a tó korábbi, kisebb kiterjedésekor oly gazdag termést élvezhettek, hogy abból sok mindent eladhattak, míg most alig tudnak annyit termelni, amennyi saját ellátásukhoz feltétlenül szükséges.

Vize meglehetősen sok sót tartalmaz, 1728 óta sós és nitrátos. Dr. Kis⁹⁽¹⁷⁶⁾ vizsgálatai szerint két véka tóvízből párolgáskor öt latnyi marad meg. A fennmaradt sós üledékből a kémiai elemzés száz egységből 77 rész glaubersót, 8 rész konyhasót és 15 rész szódát mutatott ki.

Ha a tóból merítünk, s pohárban őrizzük a vizet, hamar megposványosodik.

A tó partját sűrűn borítja a nád, amely zsegen a szarvasmarha eledele, vaskosabbá válva fa helyett (amelyben a Moson megyeiek hiányt szenvednek) a ház befedésére szolgál. Egyes vidékeken, különösen Fertőmeggyestől Rákosig (*Kroisbach*) a tóban sok az ásványi glaubersó (szóda), amelyet a lakosok vagy eladnak, vagy a szarvasmarhákkal nyalatják. A nádasban számtalan vadlúd, vadkacsa, nádi tyúk, nádi veréb és más vízi madár fészkel. Moson megyében nádi farkas is van. A halászat az itt lakóknak is foglalatossága, de fáradozásuk nem eredményez bőséges fogást. A nyugati oldalon a csekély nyereség miatt szinte megszűnt a halászat, s inkább jól gondozott szőlőiket művelik a gazdák, s ezek munkájukat gazdagon jutalmazták. Többnyire pontyot, kárászt, harcsát és csukát, valamint más fajtákat fognak. Általában akkor a leggazdagabb a fogás, ha az ún. felső szél fúj, amely felborzolja a vizet. A tóból kifogott halak húsa nem különösképpen ízletes, s ennek okát az 1728 óta alig észlelhető vízszint-változásban jelölhetjük meg. Halászok megbízható tudósításai szerint a Fertő feneké nagy síkság, különös mélyedések és homokzátonyok nélkül. Vize a Balatonéhoz hasonlatos, mindig nyugtalan és kiváltképpen zivatar közeledtekor hullámszik viharosan. Nincs benne sziget, egy apró homokdombot kivéve, amely Pátfalutól (*Podersdorf*) Illmicig nyúlik. A nyugati és északi partot szép szőlőshegyek ékítik, innen valók a kitűnő soproni és ruszti borok. – Délen végeleáthatatlan hosszúságban, a természet rikító festőisége ellentétéként, ott a Hanság, a mocsár (...)

3. A Hanság. Így hívják azt a mozgalmas vidéket, amely Moson és Sopron megye között található. A Fertő féltestvére, mocsár.

Nagyságát tekintve hasonló a Fertőhöz... Nagy valószínűséggel a mocsár keletkezését a lefolyásban meggátolt, összegyülemlett, végül szélteben-hosszában szétömlő Fertő vize okozta. Ezen a helyen,

amelyben a belesüppedés veszélye nélkül nem lehet közlekedni, nincsen más, csak szittyó, nád és káka. Kivétel az égerfaerdő az Ikva folyócska és a Rába kapuvári ága között. A mocsár egy részét száraz esztendőben kaszálóként használják, de gyenge minőségű takarmányt ad, amelyet savanyú íze miatt nem kedvelnek a szarvasmarhák.

A Hanságon néhány nyílt tó is található, amelyből a Királytó (*Königsee*) a legnagyobb. Nem egészen méltánytalanul kapta nevét; közel partjaihoz eléri a 9–12 [157](#) lábnyi mélységet; hogy közepén milyen mély, még soha sem mérték. Féktelen, és hullámokat ver. Ezért nem merészelnek a Hanság lakói közönséges kis ladikon átkelni rajta. Ámbár halban gazdag, a fenti ok miatt csak télen halásznak, amikor is a jég alatt csukákat és harcsákat foghatnak. Hogy lecsapolják, néhány évvel ennekelőtte Bősárkány és Söjtör (Schüttern) között 16,000 öl hosszú csatornát jelöltek ki, s ez a terv láthatólag jó eredménnyel kecsegtetett, de 1813 őszenek félelmetes áradásai hosszú időre kétségessé tettek minden jövőbeli reményt. A múlt esztendőben vissza-visszatérő áradások okozta károkat még nem lehetett jóvátenni, ezért a Fertő még mindig erős hatást gyakorol a Hanságra. Esterházy herceg nagy jótéteménye a Hanság lakói számára a töltés építtetése, amelyen át egy 10 400 lépés hosszú út vezet.

A Hanság szűkös és szegényes terményei közül említésre méltó egy mérges növény, amely Dél-Magyarország mocsaraiban is sűrűn föllelhető. Mivel a legsűrűbben a Könyi-tavon nő: Könyi-Gyökérnek nevezik. A Hanság-vidéken legelő nyáj számára veszedelmes, mérge gyors hatású és halálos; ha a szarvasmarha csak néhány levelet eszik meg a füvel együtt, a szétpukkadásig duzzad föl, és meghal. Más jelenségekből is kiviláglik, hogy ez a növény erős mérget tartalmaz. Csak rövid időre kell a szagló idegek közelében tartani, hogy az ájuláshoz hasonló kábultságot okozzon. Ez a növény nem más mint a csomorika (*cicuta virosa*), amely rendkívüli sűrűséggel fordul elő a Hanság sivár és szomorú steppéjén, és itt ritka magasságot ér el, igen erőse nő, ebben az esetben hatása még borzasztóbb, mintha apróbb növényke lenne.

A növény gyökere igen vastag és csomós, belül fehér és tejszerű folyadékkal teli, kívül a héján hajhoz hasonló szálak nőnek ki, amelyek a vízben lebegnek vagy az iszapban gyökeret eresztenek. Leveleik és magjuk formája a petrezselyemhez teszi hasonlónvá. A szaga igen kellemetlen, és mint följebb említettük, gyorsan kábít. Egyébként a Hanságon nem hiányoznak a kisebb földhányások, amelyekbe sekély pincszerű mélyedést szoktak ásni és amelyeknek felszínére alacsonyabb házakat építenek. Jelentősebb magaslatokra csak az égererdőben bukkanhatunk. Súlyosabb terhet szállító kocsik nem tudnak keresztüljutni, a könnyebbek sem igen veszély nélkül. Amint a kerekek és a lovak tovahaladnak, a lenyomott pázsitrész visszaemelkedik és kisimul. – Csak az égererdőn át húzódó útszakasz kivétel, ez szilárdabb felszínű, itt nem emelkedik és süpped a talaj, csak akkor, ha a föld alatti víz felgyülemlik, miáltal a felszín többi része emelkedik, és a víz gyakran oly mértékben árad, hogy az alacsonyabb cserjékből csak a legmagasabbra nyúló növények láthatók (...)[10\(177\)](#)

4. Kevésbé angol, inkább valódi magyar módon, a sok cicoma nélkül, Csepregen[11\(178\)](#) (Sopron megyei mezőváros) emberemlékezet óta pünkösdi hétfő délutánján az ott lakók lófuttatást rendeznek. Díjakat is kifizetnek, de csak nőtlen ifjak vehetnek részt a versenyen saját, nyergeletlen lovaikkal. A győztes egész évben, a következő futtatásig jogosult lesz arra, hogy minden vasárnap a kocsmában ingyen fogyaszthasson, s ha a győztes ló kárt okoz is a legelőn, ne bírságotassék meg.

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Katona Imre: Hany Istók Budapesten

158 Katona Imre: Hany Istók Budapesten

Hany Istók a rábaközi regék hőse, ennek ellenére az ország más részein is ismerik a véletlenül vízbe esett, de szerencsés alkata miatt a vízi életmódhoz alkalmazkodó ember történetét, akire a Hany-beli Király tónál bukkant két kapuvári halász 1749. március 17-én. Mivel nem tudták, hogy megkeresztelték-e, a kapuvári plébánián ideiglenesen megkeresztelték. Ekkor kapta az István nevet, de ráragadt a **Hany** név is, miután az egyik ottani tóban bukkantak rá. A kapuvári várban előbb megtanították a beszéd, majd az írás-olvasás elemeire. Már-már az emberekkel is kezdett megbarátkozni, akiket kedvenceivel, a Rábából fogott békákkal és kígyókkal ijeszgetett. Viselt dolgairól, vaskos tréfáiról még ma is sokat beszélnek a Rábaközben, ahol alakja újabb és újabb elemekkel gazdagodik.¹⁽¹⁷⁹⁾

Kapuvár, Hany Istók tulajdonképpeni tartózkodásának színtere, a XVI–XVII. században még mint erősség szerepel, ahova a török várható támadása elől a környék lakossága menekült.²⁽¹⁸⁰⁾ A török kiűzése után az Esterházyak bérbe adják, hogy súlyos anyagi helyzetükön segítsenek. A korábban egységes uradalom nyugati falvaiból külön uradalmat szerveztek „Szentmiklósi uradalom” címen Süttör központtal. Így csak e terület egyrészének marad továbbra is központja Kapuvár.³⁽¹⁸¹⁾

A két uradalom ellentétes területből áll: a szentmiklósi a Nagyerdő-környéki falvakat egyesíti, Kapuvár pedig a jó, termő Rábaköz központja marad, de már csak mint kastély fungál. A szentmiklósi uradalom központja érthetően addig nem alakulhatott ki, míg vissza nem került az Esterházykhöz. Ez azonban csak 1719-ben jött létre. Kapuvár változatlanul tisztartósági székhely marad, Süttör egyben főúri reprezentációnak is helyet adó családi székhely lesz a fertői kastély felépülésével, mely már közvetlenül az uradalom visszaváltása után, 1720–21-ben Esterházy József kezdeményezésére elkezdődik.⁴⁽¹⁸²⁾

A kastély az 50-es évek közepén elkezdődő, de csak az 1770-es, 80-as években befejeződő építkezések következtében alakult a maihoz hasonlóvá, középrésze viszont – az udvari homlokzati fal kivételével – már az 1720–21-es építkezések során létrejött. Ugyancsak 1750 előtt kialakult a két félköríves udvari szárny, és a két oldalépület, az összekötő-szárnyak kivételével, ezek építésére az 50-es évek során, illetve azt követően, Fényes Miklós idejében került sor.

Hany Istók megtalálásakor Eszterháza ugyan még nem az, mint az 1760-as években, vagy ezután, de már sok minden sejthető a későbbi jellegzetességek, építészeti kialakítások közül. Mindezek ellenére 1749 tavaszán, amikor Hany Istók híre felröppent, a fertői kastély még korántsem volt az, amivé egy évtized múlva lett. Az Esterházyak mindent elkövettek, hogy a szenzációt mesterségesen növeljék. Talán az sem véletlen, hogy Hany Istók szenzációját megpróbálták beépíteni újonnan elkészült kastélyuk látványosságai közé, ezzel is növelve azt a figyelmet, mely újonnan épült kastélyuk iránt mindjobban megmutatkozik a hazai és külföldi közvélemény részéről egyaránt.

1591. Hany Istók Csala kapuvári fényképész levelezőlapján

160 Hany Istók alakja hamar folklorizálódik. Még szinte el sem ül a felbukkanás szenzációja, már kezd kialakulni a vízi életmódhoz a körülmények sajátos alakulása folytán tökéletesen alkalmazkodó, ún. „halemerkép”: ember, akinek kéz- és lábujjai között uszonyok nőttek, testét pikkelyszerű képződmény fedi. Tüdővel lélegzik ugyan, de olyan sokáig tud a víz alatt maradni, hogy a leggyorsabban úszó hullót is képes percek alatt elejteni és a vízben elfogyasztani, de különösen békára specializálta magát.⁵⁽¹⁸³⁾ Nem véletlen, hogy állítólagos szobráról, amelyet Eszterházán őriztek,⁶⁽¹⁸⁴⁾ képeslap is készült egy Csala nevű kapuvári fényképész felvétele után.⁷⁽¹⁸⁵⁾ Ezt a Rábaköz különböző „városaiban”, Kapuvárott és Csornán is árusították. Ezen Hany Istók összes ismérve, így a béka is megtalálható. E szerint kb. 40–50 év körüli, széles arcú férfi, aki keletiesen keresztbehelyezett alsó lábszárain ül, bal kezét térdén tartja, jobb kezében pedig béka van. Fél testét redőkbe omló puha ruha fedi, mely mögül kilátszik lábára csüngő puffadt hasa. Arca kifejezéstelen, csattanásig puffadt. Kinézetre sokkal inkább „kínai”, mint európai. Voltak, nem is kevesen, akik a figurában nem Hany Istók, hanem Buddha alakját látták: állításuk szerint, Buddha a békával a termékenységet, a nemzőerőt szimbolizálja.⁸⁽¹⁸⁶⁾ Ki mintázta a szobrot és mikor, nem tűnik ki az irodalomból. A szobor, megjelenésbeli sajátosságai alapján XVIII. századnak látszik, de a készítés ideje a XIX. század elejére is tehető.⁹⁽¹⁸⁷⁾

A Hany Istókkal foglalkozó szakirodalom ezenkívül tud egy másik, porcelánból készült Hany Istók szoborról is.¹⁰⁽¹⁸⁸⁾ Ezt ugyanitt őrizték, de átvitték Bécsbe (a herceg ottani házába?), így ettől kezdve

közvetlenül nem volt tanulmányozható. Sokáig azt hittük, hogy Bécsbe kerülésével végleg eltűnt. Csak a véletlen fordította figyelmünket az Iparművészeti Múzeum ún. meisseni gyűjteményének egyik olyan tárgyára, amely ezzel összefüggésbe hozható.

1612. A „kínai figura” fordított helyzetben

162Az Iparművészeti Múzeum meisseni porcelángyűjteménye nemcsak darabjainak nagy száma miatt figyelemreméltó, hanem azok magas kvalitása miatt is.¹¹⁽¹⁸⁹⁾ Már az első, ún. Böttger-korszakból is legalább 10–15 darab tárgyunk van, a következő korszakot pedig még több tárgy képviseli. Ezek bepillantást engednek a porcelán kialakulásának történetébe attól az időtől kezdve, amikor a tárgyak felületét még nem beégetéssel, hanem hideg ráégetéssel díszítették. Évtizedek teltek el, míg a porcelán Meissenben, valamikor az 1720-as évek végén, az 1730-as évek elején, a maihoz hasonló, fehér színűvé alakult.

A számra is tekintélyes gyűjteményben sok olyan darab található, melyet a meisseni és a drezdai gyűjteményben hiába keresnénk. E gyűjteményben bukkantunk arra a plasztikára, melyet az eszterházi, fából készült Hany Istók-szoborral való hasonlósága alapján joggal az Eszterházáról Bécsbe átkerült Hany

Istók-szobor párdarabjának tarthatunk.¹²⁽¹⁹⁰⁾ A két plasztika alig különbözik egymástól. A faszobor Hany Istókjának bal kezében van a béka, jobb keze szabad, a porcelánplasztikán ez fordítva van, a kínai balkezében van a béka, jobbját pedig magasra emeli. Különben a figura kínaias formája, sajátos lábállása, lelógó hasa, kopasz feje teljesen azonos a faszoboréval. A figura anyaga biszkvit, ami ott konstatálható jól, ahol időközben a ruháját jelző olajfesték lekopott. Ezt, hogy tartósabb legyen, alacsony, 100 fok körüli hőmérsékleten sütötték rá a figurára. A zöldfelületet aranydíszek borítják: ezeket aranyfóliából metszették ki, majd ragasztották a felületre. A figura arckifejezése igen finom, az élvetegen mosolygó arcról, a ravaszkas tekintetről kapta az alak a „nevető szultán” elnevezést.

A két plasztika abban is különbözik, hogy a faszobor önmagában áll, a porcelánplasztika pedig funkcionáló tárgyegyüttes, melynek az ülő kínain kívül, funkciójának megfelelően, különböző tartozékai vannak, mint a talpazatos lépcső, illetve az erkélyszerű talpazat, a belőle kinövő, hajladozó rózsáágak és a körte-alakú füstölő rész. A talpazat és a rózsabokor ágai aranyozott bronzok, az egyes ágak hegyes végeire hófehér, fényes mázú rózsákat tűztek, éles kontrasztot teremtve a figura biszkvit, illetve matt zöldre festett színével. A füstölőt eredetileg vékony fémcső kötötte össze a kínai figurával, melyen a füst, vagy füstös gőz a figura üreges testébe hatolt, így a száján, valamint a kezében lévő békából kiáramlott a szabadba. Ezt a ma már sehol sem használt és kevésbé ismert tárgyat Franciaországban a XVIII–XIX. században *cassolett*-nek, illetve *brûle-parfums*-nek, XIX. századi nevén pedig egyszerűen illatszerfüstölőnek nevezi a szakirodalom.¹³⁽¹⁹¹⁾

1633. Meisseni füstőlő a budapesti Iparművészeti Múzeumban

164 Füstőlőnket a porcelánon kívül aranyozott bronz és ezüst alkotja jelentős arányban, de ezeknek nincs akkora szerepük a tárgyegyüttesben, mint a porcelánnak. Ezért az együttes egykori funkciójának eldöntésénél nem a bronz és az ezüst vizsgálatából indulunk ki, hanem a porcelánból. Ebből készült a kompozíció figurája. Az egész tárgy legszembevetőbb jellegzetessége: az ülő kínait ábrázoló, jobb kezét magasra emelő, bal kezében békát tartó férfialak. Arcának karaktere, füleinek lelógó cimpája, az alak sajátos póza akaratlanul is Buddhát juttatja eszünkbe. Ugyanis őt ábrázolták így, hosszú fülcimpával, hogy percipiálhassa az emberiség fontos és kevésbé égető kérdéseit. Ennek ellenére alig hihető, hogy figuránk eredeti kínai porcelán lenne, amit egy jeles kínai kutató feltételez. Ezt ugyanis teljesen kizárja a plasztika technikai, ikonográfiai és stíluskritikai vizsgálata. A férfi viselete alapján lehetne előkelő kínai is, esetleg valamilyen taoista szent, bár békával, a halhatatlanság szimbólumával kifejezetten Buddhát szokták ábrázolni. Az öltözet zöldszínű, aranszínű minták díszítik, szokásosan nem porcelánon alkalmazott

festékekkel, (amilyent az olajképeken láthatunk) a figurára alacsony tűzön rásütve. A sisak alatt a kopasz, de legalább a gyér hajú férfi arca széles, kínaias karakterű. A porcelán porózus felületű, anyaga máz nélküli biszkvit, nem különösen kvalitásos kivitelben. A talpazaton lévő, keleti hatást mutató kobak-tök forma edény tölti be a füstölőtest funkcióját. Ezen bukkant rá a tárgyat publikáló Pierre Verlet¹⁴⁽¹⁹²⁾ két ötvösjegyre. Az egyiket, egy koronás A betűt, Verlet szerint a párizsi ötvösök alkalmazták 1744–1750 között; a másik, egy kissé deformált, de így is jól felismerhető K betű, ugyancsak párizsi készítőre utal. A magyar kutatók szintén a tárgye gyűttes francia eredete mellett kardoskodtak, bár a figurát egyértelműen németnek, meissenai készítésűnek tartották. A bronztalpazat tűzaranyozottsága kétségtelenül francia készítés helyre utal, ugyanígy a füstölő két ötvös jegye is. A virág anyaga azonban nem feltétlenül lágyporcelán, azaz francia, hanem ugyanúgy meissenai készítésű, mint az együttes kínai figurája.

Nemcsak a tárgy rendeltetése és tematikája foglalkoztatta a kutatókat, hanem készítésének helye és előállításának technológiája is. Úgyszólván mindenkinek feltűnt, hogy a talpazaton ülő kínai olajfestékekkel hidegen festett biszkvitből, az ágakon ülő szirmos virágok pedig mázas porcelánból készültek. Az is régóta tudott, hogy a figurát kemény, a szirmokat pedig lágyporcelán alkotja, következésképpen: a szirmokat Vincennes-ben, a figurát viszont Meissenben készítették. Főleg a figura állítólagos meissenai volta vetett fel érdekes, a szakembereket is érdeklő problémát, nevezetesen, miért festették olajfestékekkel hidegen a felületre az alak ruhájának színét és mintáit, illetve miért nem égetéssel oldották meg. A válasz ugyanebből következik, mert amikor a tárgy készült – valamikor a XVIII. század első felében – a meissenai gyár a porcelán díszítésének ezt az eljárását még nem ismerte. Ilyen módon tehát a tárgyat a meissenai gyár korai, talán a legkorábbi készítményének vélték és úgy tekintették, mint fontos technikatörténeti emléket. Ha időnként mégis meginogtak ebben az álláspontjukban, az annak tulajdonítható, hogy nehezen tudták elképzelni, hogyan lehetne egyáltalán egy tárgycsoporton belül a figura német, a szirmos virágok pedig a tűzaranyozott talpazattal és a belőle kinövő ágakkal francia munkák. Ezekre a kérdésekre Pierre Verlet francia kutató frappáns választ adott.¹⁵⁽¹⁹³⁾

Pierre Verlet az írásos források és bronz talpazaton levő ötvösjegyek segítségével valószínűsítette, hogy az együttesnek valamikor 1740–50 között kellett készülnie csakúgy, mint a többi hasonló funkciójú tárgynak, melyek az egykori francia leltárakban szerepelnek. Ezek – mint a korabeli leltári bejegyzésekből kiderül – a figura szász, a virágok pedig vincennes-i munkák. Ezeket, mint az egyes kutatók logikusan feltételezték, külön műhelyben dolgozták össze: lévén ez azonban fémfeldolgozó műhely, a porcelánok dekorjainak megváltoztatása porcelánélejárással már nem volt ¹⁶lehetséges. Talán éppen ez a tény, mely a tartozékok készítésének körülményeit sajátos megvilágításba helyezi, tereli a figyelmet arra, hogy a figurát nem azért festették olajfestékekkel, mert a mázraégetéses festési eljárást akkor még Meissenben nem ismerték, hiszen ez már ekkor ismert volt, hanem mert az ötvösműhelyben a dekorok megváltoztatása porcelándíszítő, azaz ráégetéses eljárással nem volt lehetséges.

E gyakori eljárással szemben más technikákkal is találkozunk porcelántárgyakon. Ilyen az ún. biszkvit. A hagyományos mázas égetésnél, hogy a máz az anyagot el ne áztassa, a tárgyat előbb alacsony hőfokon kiégetik (zsengélik), a biszkvitnél viszont ilyen előégetésre a mázazás elmaradása miatt nincs szükség. Itt az égetés lényegében a mázas égetés hőfokán történik. Ezért a biszkvit csekély porozitású, felülete az érdesség miatt matt. Bár a biszkvit is szép fehér színű, mégsem azonos az ún. fehéráruval, mert ezen mázazott, de díszítetlen, vagyis félkész árut értünk, a biszkvit további díszítésre alkalmatlan, tehát a maga nemében befejezett, elkészült árutípust jelöl.

A füstölő eddigi vizsgálói erről megfeledkezve, arra gondoltak, hogy annak idején azért festették a tárgyat „hidegen”, mert készítése idején a mázraégetés technológiáját még nem ismerték Meissenben és máshol sem

Európában. Ezzel szemben a mondottakból nyilvánvaló, nem azért festették a „kínai” ruháját „hidegen”, mert a mázraégetéses eljárást akkor még Meissenben sem tudták, hanem mert így szólt a megrendelés, vagy mert így kívánták az eltérő célra készült figurákat „egységesíteni”. Kétségtelen, a készítéskor nem gondolhattak arra, hogy a figura színes „ruhát” kap, mert a színezést a gyárban könnyebben és egyszerűbben is megoldhatták volna, mint ezt a francia összeszerelő műhelyben tették.

Végül is mindegy, miért került a tárgy az érdeklődés középpontjába. Tény, hogy vizsgálatával a különböző indítékú és beállítottságú kutatók figyelemreméltó szempontot érvényesítettek. A legnagyobb érdeklődést kiváltó gondolat a francia Verlet-nek tulajdonítható, aki az *Ars Decorativa*-ban írt tanulmányában kitér a tárgyegyüttesnek szinte minden lényeges problémájára.

A kutatók között ő volt az első, akinek figyelme kiterjedt a tűzaranyozott talpazaton és a körte alakú füstölőtesten túl az ötvösjegyekre és a tárggyal kapcsolatban található írásos források adataira is.

Verlet három olyan példát is említ, melyek szerint az illatszerfüstölőknek ez a típusa az 1750-es években Franciaország-szerte az arisztokrácia köreiből ismert és használt volt. Ezek szinte kivétel nélkül vázából, lámpából, talpazatból és egy porcelánfigurából álltak. Egyik adata szerint (1751. dec. 31.) kis szászországi figurák (...figures de Saxe) alkották. „Aranyozott bronzal díszítve, kis vincennes-i virágokkal... Nem vitás, hogy ezek az ún. „cassonette”-k, ill. „alambic”-ok rezsóval használt füstölők voltak”. Tulajdonképpen füstölőként egy díszítőalakú edényke szolgált, melybe parfüm-pasztyillát helyeztek és az egészet külön rezsóval hevítették, hogy kellemes illatot kapjanak. A füstölőedényéből a gőzzel kevert illatot csövön keresztül a figura testébe vezették.

Nem vizsgálták, pedig ez is részletes elemzésre szorulna, hogy valóban illatszerfüstölő volt-e az edény vagy más, amolyan inhaláló alkalmas, tehát tulajdonképpen desztilláló edény. Ugyanis, a gőzt, melybe keverhettek illatot adó növényeket is, a „kínai” testébe vezették, majd a gőz a „kínai” száján és a békán keresztül jött ki. Tartalma valahogyan összefüggött a termékenység, a fogamzóképeség növelésével. Az 1730-as évek elején – ha nem előbb – ismert és használt volt Meissenben. Emellett figyelemreméltó, hogy az összeszerelés nem porcelángyárban történt, hanem ötvösüzemben. Valószínű, hogy a figura gyártásakor még nem volt elképzelésük felhasználásáról, ellenkező esetben nem olyan eljárással készült figurát rendelnek, melynek festésére semmilyen más mód nincs, mint amelyet az összeszereléskor alkalmaztak. Mindehhez tudnunk kell, hogy a porcelán készítése sajátos és minden más kerámiái műfajától eltér. A porcelán anyaga nem annyira képlékeny mint az agyagé, illetve ennek egyes változatai, ezért ezzel ellentétben, közvetlen mintázásra alkalmatlan. Így a plasztika alapjául szolgáló modellt többnyire 166 plasztelinből mintázzák ki s az erről készült gipszváltozat szolgál a további sokszorosításhoz szükséges forma alapjául. A porcelánplasztika öntéssel készül vagy bekorongolással. A megszáradt tárgyakat előbb zseggelik (előégetik), majd mázazás után a szükséges hőfokon kiégetik. Ez a máz ugyanannak az anyagnak egy alacsonyabb hőfokon megőmlő változata, mely a tárgyat alkotja. Ennek tulajdonítható, hogy egyenesen terül el a felszínen és azon átlátszó, üvegszerű felületet alkot ugyanúgy, mint a színtelen ólom-máz a fazekasedényeken. Erre a mázra kerül rá utólag a színes dekor. Van ugyan olyan eljárás is, amikor a tárgy színét meghatározó festék az első égetés után és a második előtt kerül a tárgyra. Ennek tulajdonítható, hogy a szín a rajta elterülő finom üvegréteg következtében mélyé válik. Miután a kékre színező kobaltoxid a legellenállóbb az égetéshez szükséges magas hőfokkal szemben, ez a leghasználatosabb máz alatti szín. Különben porcelánon a máz feletti díszítés a gyakoribb, melyhez képest a máz alatti festés igen ritka. A két technika együttes alkalmazásával is találkozhatunk. A porcelán tehát mázazás után válik igazán díszíthetővé. A mázas égetés utáni és a díszítés előtti tárgyat fehérárunak nevezik. Sok gyár a XIX. században fehéráruként adta el készítményeit vagy azok egy részét különböző

európai festőműhelyeknek, ahol a fehérárut feldíszítve adták tovább sokkal magasabb áron.

Feltehetően az ún. cassonette-knek különböző típusait ismerték és használták Franciaországban a XVIII–XIX. században. A mi cassonette-ünk ezeknek csupán egyik, valószínűleg nem a leggyakrabban használt típusát alkotta. A Verlet által a miénk analógiájaként közölt „cassonette”-k ennek az állításnak fontos bizonyítékai. Miután mindegyiknek más-más rendeltetése volt, a nyilvánvaló különbség mellett csak abban hasonlítottak egymásra, hogy azonos alkotóelemekből álltak, ti. talpazatból, rezsóból, füstölőedénykéből és figurából. Az egyik cassonette bronz talpazatán a rezsó és a fölötte lévő füstölőedényke mellett a hajladozó ágak között nem „kínai”, hanem egyik kezét üdvözlésre emelő köpönyeges katona áll. Az ún. Baltimore-i cassonette-n is „kínai” ül, de ennek a kezében béka van; a Baltimore-i „kínai” figurája magában ül, sőt, a gőz nem a testén át távozik az edényből, hanem arra helyezett csövön át. A katonaalakos cassonette-n nincs a gőz a figura testébe vezetve, hanem az edénykéből külön csövön keresztül távozik el a szabadba. Ezekből úgy tűnik, módosítanunk kell Verlet-nek azt az álláspontját, hogy a cassonette-ünket ugyanúgy füstölőnek tekintsük, melyet csupán különböző illatok gerjesztésére használtak és nem többre. Verlet két analógiája valóban nem szolgálhatott más bizonyítékot, a békás „kínai” cassonette példája ennél minden bizonnyal többet mond.

Mint láttuk, cassonette-ünk 1740–50 között készült, amit nemcsak a tűzaranyozott talp és az ezüst kobak alakú edényke ötvösjegyei bizonyítanak, hanem az e tárgyakat feltüntető leltárak is. Hany Istókra 1749. március 17-én bukkantak,¹⁶⁽¹⁹⁴⁾ cassonette-ünk készítésével egyidőben, így nem csoda, ha a „kínai” figurája Magyarországon annak a Hany Istóknak az alakjával asszociálódott, aki a vízi életmódhoz való alkalmazkodásával hasonló nagy életerőről tett tanubizonyságot, mint amelyet a kezében békát tartó Buddha áraszt magából.

Az eszterházi kastély Hany Istók szobrával kapcsolatban számos kétely merült fel már a múlt század folyamán. Egyesek nemcsak azt vonták kétségbe, hogy a szobor Hany Istókot ábrázolja, de azt is, hogy európai embert mintázna. Mások viszont (pl. Hárosy Zsigmond) az ábrázolt korát vitatták mondván, „hogyan az egész kopasz fej, a barázdás homlok, a túlságosan ritkás pofa- és állszakáll, a karokhoz, combokhoz, a lábikrához tartozó nagy has nem fiatal, hanem idős teremtéséé voltak”.¹⁷⁽¹⁹⁵⁾

Noha többen kezdettől vitatták, hogy a szobor Hany Istókot ábrázolná, a közvélemény végig annak tartotta. Ez azért is különös, mert a közönség alig tudhatott arról, hogy a kezében békát tartó Buddha és Hany Istók figurája között sajátos összefüggés ¹⁶⁷áll fenn, hogy a két figurában manifesztálódó kultikus tartalom egymás ekvivalensei.

A kezében békát tartó Buddha – mint szimbólum – csak Francia-, és esetleg Németországban lehetett ismert, más európai országokban aligha, ezért új szimbólumot kellett ezekben az országokban találni. Hany Istók híre egész Európát bejárta, úgy tekintették, mint a példátlan életerő megtestesítőjét, alakjára ezért gyorsan rakódtak olyan elemek, melyek valóságos, ha úgy tetszik, történelmi alakját feledtetve szinte mesebeli lénynek mutatták. A füstölés divatjának elterjedésével az ennek sikerét biztosító kínai figura csak úgy népszerűsödhetett, hogy a figura személyében áttranszformálódott Hany Istók alakjává, aki a füstölő megjelenése körül bukkant fel az ismeretlenségéből.

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Vajda György: A VII. Országos Érembiennálé megnyitója

Vajda György: A VII. Országos Érembiennálé megnyitója

Ha azt állítom, öröm és megtiszteltetés számomra, hogy itt lehetek, Önök máris gyanút foghatnak. Unalomig koptatott közhelyeink világában már-már hiteltelen az egyszerű szó, az emberi gesztus. Ahol nem értik a beszédet, ott csak hallgatni, vagy üvöltölni lehet! Mostanság az üvöltés a divatosabb. De, elképzelhető, hogy egy műzsa üvöltson? Aligha.

Pillantsunk körül ebben a két teremben és vegyük az alkotók példáját. Ha van közös az itt kiállított több, mint háromszáz munkában, az éppen a Vox humana. Válasszuk tehát mi is az egyszerű emberi hangot.

Megtiszteltetés és öröm itt lennem, mert a magyar éremművészet – különösen abban a tág, minden szűklátókörűségtől, dogmatizmustól mentes felfogásban, ahogyan itt Sopronban már immár VII. alkalommal megmutatkozik, nos ez az éremművészet világszínvonalú.

Meglehet, kényszerszülte érdem ez. Tavaly a Velencei Biennále nagydíjas pavilonjában, hatalmas szobrok között sétálva újból, meg újból eszembe jutott: egy-egy többmázsás Pomodoro vagy Paladino munkából hányezer érem, plakett készülhetne. Mondom, talán szegénységszülte, muszáj herculeség a magyar érmészét. De az eredmény, az alkotás felől nézve ez voltaképpen egyre megy.

Tisztelet tehát a magyar éremművészetnek!

Tisztelet a tehetségnek, a formának, de még inkább az erkölcsnek. Bizonyára elgondolkoztak már azon, hányféle funkciót töltött be az érem az emberiség történetében. A föníciaiak kétes következményű felfedezésétől egészen odáig, hogy talán éppen most tűz vitézségi érmet valahol a világon egy diktátor egy katona mellére, aki sikerrel pusztított el néhány rebellist. Az éremkészítő gyakran dolgozik megrendelésre. Nem titkolom, így is néztem ezt a tárlatot. S jó szívvvel mondom, művészeink nagy többsége ezt az *etikai* próbatételt is állja.

Pedig: megint egyszer, különös korban élünk. Van Arany Jánosnak egy vidám-keserű dalocskája saját „mestersége” kelendőségéről:

*„Háborúban azt mondták,
Tillaárom haj!
Most keveset adunk rád;
Tillaárom haj!
Béke-időben azt vetik,
Másra kell a pénz nekik.*

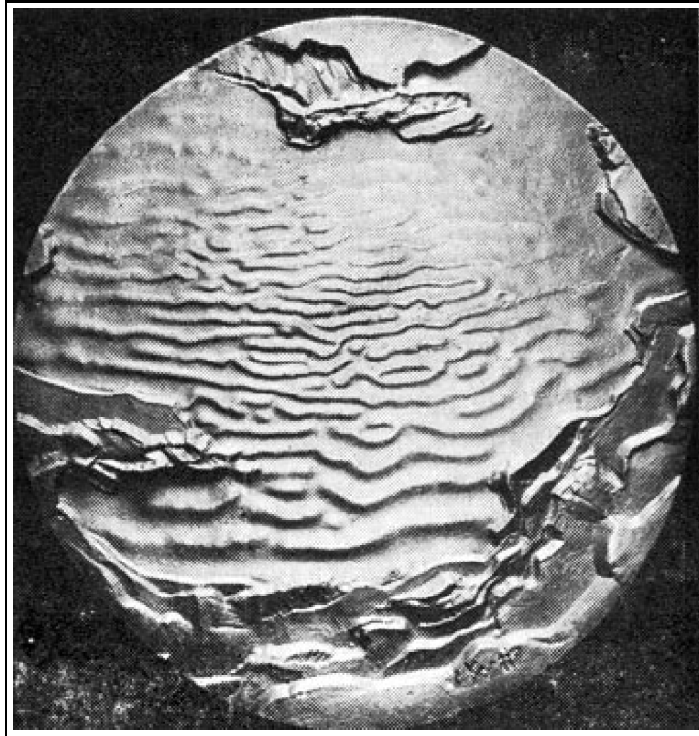
Tillaárom haj!’

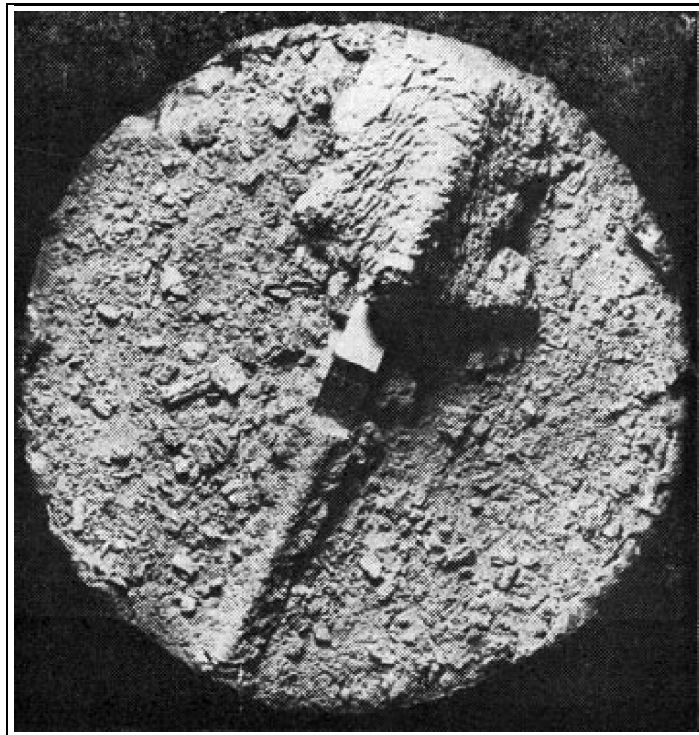
1681. Muzsnay Ákos: Zsoltár II.

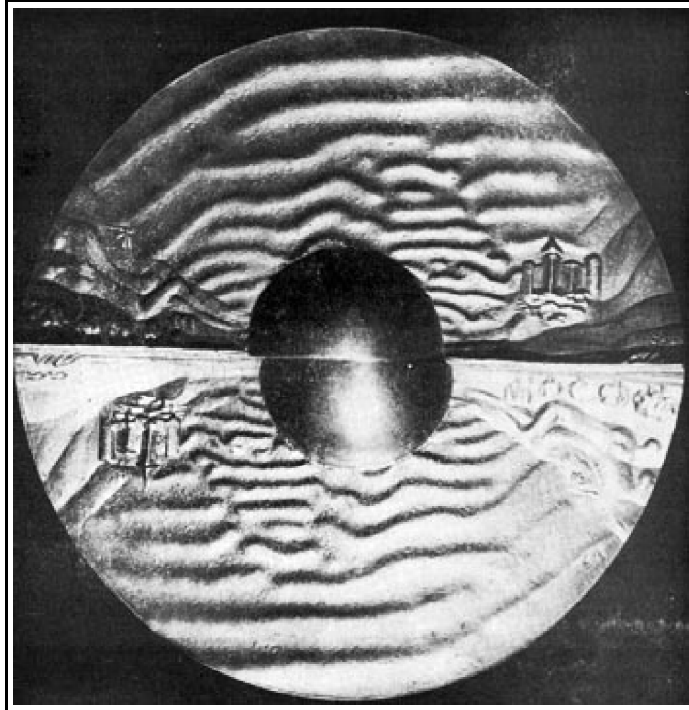
1692. Szabó György: Szélfogó I.

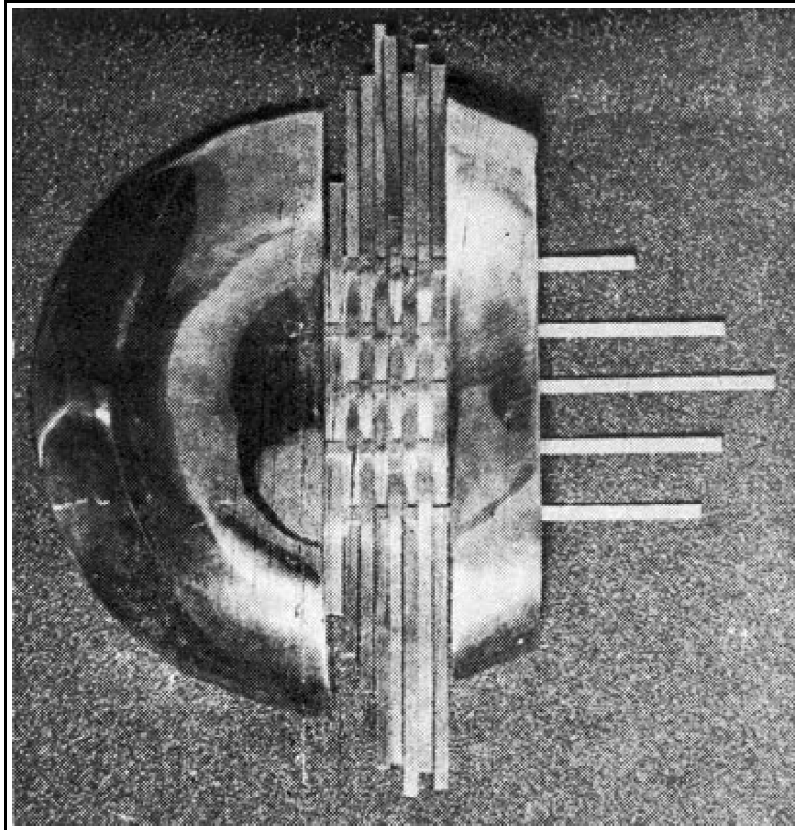
1703. Kiss György: Szikla és tenger III.

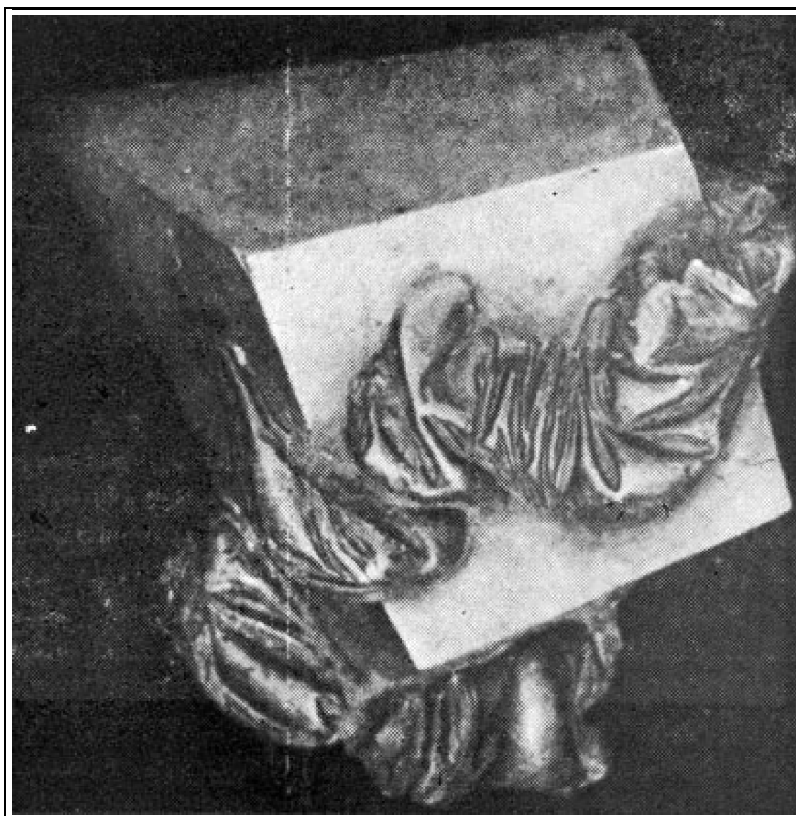
5. Gáti Gábor: Szerelmes holdak

1714. Horváth László: Történet III.

1726. Kiss Nagy András: Bronz grafika II.

7. Gábor Éva Mária: Misztikus geometria I. A felvételeket Adorján Attila készítette

173 Volt, mindig akadt magyarázat a kultúra háttérbe szorítására.

A legutóbbi harminc esztendőnyi látszólagos békeidő legnagyobb paradoxona, hogy ahogy növekedett – egyáltalán nem felhőtlenül és zavartalanul – a művészi alkotómunka szabadsága, úgy csökkent a társadalom, az állam mecenáló kedve, tehetsége. Azután megjelent az újabban mindenhatónak kikiáltott piac és a még oly setesuta mecenatura helyét az üzleti hiénák, giccsőrök, kóklerek diktatúrája váltotta fel. A milliós vagyonok újjgazdag élvezői nem akarnak, a városok, a községek, az értelmiség pedig egyre kevésbé képes áldozni a kultúrára.

Tisztelet tehát mindenkinek, aki másként gondolkodott és cselekedett. Elismerés Sopron városának, mindazoknak a szerveknek és személyeknek, akik megteremtették és megszállott, hívó következetességgel megrendezték a biennálékat. Bárcsak sikerülne nagy álmuk a Magyar Éremmúzeum megteremtése.

S végül tisztelet minden művésznak és minden műbarátnak, aki néha fogyatkozó hittel, romló anyagi körülmények között, az üvöltözéstől félik süketen, de nem adja fel. Mi adhat reményt számukra? Az emberi lét, a történelem nagy és örök tapasztalata:

„Ars longa, vita brevis”.

Országunk életében megint – legfeljebb másképpen, mint korábban – a politika játsza a vezető szerepet.

Felfakadnak a sebek, a múlt betemetett kútjából ömlik ránk a tegnap és a ma igazsága.

Tudom, tudjuk, ennek így kell lennie. De tudunk – vagy csak remélünk? – valami mást is!

Ha minden titkolt indulat felszínre fortyogott, ha mindenki kikiabálhatta magából elfojtottságait, ha már a mostani leleplezők is lelepleződnek, akkor ismét szükségét érzik majd az emberek, hogy a tiszta világos beszéd, az őszinte gesztus, az erkölcsös tanítás vezérfonalát kövessék. És ismét szomjazni kezdik a művészetet. Fogjunk össze, hogy legyen erőnk ezt kivárni és elősegíteni.

Érdemes. E két teremben a bizonyíték.

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

MEGEMLEKEZÉSEK

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Hárs József: Kárpáti Sándor életútja (Kőszeg, 1872–Sopron, 1939)

Hárs József: Kárpáti Sándor életútja (Kőszeg, 1872–Sopron, 1939)

1. Zenei hagyatékával először Veress Endre foglalkozott, elkészítvén műveinek szinte teljes jegyzékét. Sopronban őt már csak Gárdonyi Zoltán követte. A SSz. hasábjain objektív, ám nem túlságosan részletező elemzést adott – korszakok, műfajok figyelembe vételével – azokról az alkotásokról, amelyek szerinte (1960-ban) „a feledésből való kiemelésre” méltók. Ismerjük még egyik tanítóképző intézeti tanítványának visszaemlékezését 1979-ből, kéziratban. Helytörténeti irodalmunk és városunk zeneélete ezzel lényegében napirendre tért a „téma” fölött.¹⁽¹⁹⁶⁾

¹⁷⁴Kőszegen tapasztalhattunk még valami mozgást. A negyvenes években emléktáblára gyűjtöttek. Budaker Gusztáv ottani zeneiskolai igazgató hangversenyt rendezett 1963-ban Kárpáti emlékére. Az emlékbeszédet a zeneszerző legidősebb fia mondotta. A félszázados évfordulón ismét ez az iskola jelentkezik. Emléktáblát avatnak a szülőházon, és az ünnepségen több kórusművét is megszólaltatják. A beszédet most Ágota Zoltán, a zeneiskola jelenlegi igazgatója tartja, a karnagy pedig Schrott Géza.²⁽¹⁹⁷⁾

A halála utáni néhány hónapot leszámítva, ennyi az, amivel – ismereteink szerint – az utókor tisztelgett Kárpáti Sándor munkássága előtt.³⁽¹⁹⁸⁾

A gyors feledés „valójában méltánytalan” (Gárdonyi szavai), azonban eddig megmagyarázható. Ezt kíséreljük meg a továbbiakban felvázolni. Azt szeretnénk ezzel bizonyítani, hogy a hagyaték számos olyan művet rejt, amelyek, legalábbis a Soproni Ünnepi Heteken, mint helyi érdekességek előadhatók.⁴⁽¹⁹⁹⁾ Értéküket akkoriban a szerző szerénysége, később stílusának hagyományörző volta és a történelem által teremtett körülmények takarták el szemünk elől.

Érdemesek először a beható elemzésre, majd a – remélhetően sikeres – előadásra is. Mindkettő szakértők feladata lesz; a mi dolgunk most az alapvetés.

2. Flamisch György pékmester volt Kőszeg külvárosában. Az 1739-es építési évszámot viselő barokk házban feleségével, Mayer Teréziával és öt gyermekével nem a legfényesebb anyagi körülmények között élte napjait. Az Árpád tér 25. sz., ún. Szentmiklósi-ház boltozott kapualjában és íves tornácos udvarán bizonyára sokat játszott István Sándor, másodszüllött fia, egész életre töltekezve a közösséghez, a családdhoz tartozás biztonságát adó érzésével és a kisebbek iránti felelősség tudatával. Korán kellett, hogy jelentkezzen a zene iránti fogékonysága is. „Zenésznek készültem – nyilatkozta sok évvel később –, de családom mostoha anyagi viszonyok közé sodródott, és én így tanítói pályára kerültem”.⁵⁽²⁰⁰⁾ Az 1872. január 2-án született fiú az elemi után ezért iratkozott be a városka polgári iskolájába. 1882/83-tól 1885/86-ig volt növendéke. Énektanára Möszi Lajos. (Érdekességként említjük meg, hogy egy Möszi Lajos nevű somorjai tanítót választottak a soproni tanítóképző első tanárává, aki 1857. július 27-től 1859-ig volt itt Sopronban). Tanulmányainak anyagi fedezetét, a tehetősebb gyerekek tanításával, sajátmagának kellett előteremtenie.⁶⁽²⁰¹⁾

A soproni tanítóképző intézetbe igyekvőket Sopronban már a harmadik, de főként a negyedik osztályban a tanítóképző erre alkalmas nagydiákja vagy tanára oktatta némi zongorára, hogy ne legyenek teljesen zenei analfabéták, mikor átlépik ¹⁷⁵a nagy múltú intézet küszöbét.⁷⁽²⁰²⁾ Ezt tudva, Kárpáti Sándor is zongorázni tanult. Méghozzá Tomkáné Möszi Linka adott neki órákat. Ha pillanatnyilag nem is tudjuk még a rokoni kapcsolatokat, azt hiszem elég nyilvánvaló az összefüggés a gyerek tanárai és pályaválasztása között.⁸⁽²⁰³⁾ Az már csak ráadás, hogy Kőszegen, a templomi orgonálásokon kívül, az az iparos dalkör („Kőszegi Concordia Férfidalegyesület”) jelentette az aktív muzsikálás lehetőségét vagy megtapasztalását, amelyet 1859-ben Möszi Lajos evangélikus elemi iskolai igazgató-tanító alapított.⁹⁽²⁰⁴⁾ Ebben a környezetben élt Kárpáti Sándor tizenhat éves koráig.

3. Német anyanyelve mellé megszerezvén magyar tudását is, zenei érdeklődését és irodalmi vágyait is melengetve, 1886 nyarának végén felkerekedett és szeptember első napjaiban beiratkozott a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerületi Soproni Tanítóképző Intézet első osztályába.¹⁰⁽²⁰⁵⁾ Ide az előírás szerint oly ép testű növendékek vétettek fel, akik a 15. életévüket már meghaladták, s a gimnázium, reáliskola vagy polgári iskola alsó négy osztályát feddhetetlen magaviselet mellett, kellő sikerrel elvégezték. A testi épséget orvosi igazolás bizonyította. A zenében és énekben „némi” jártasság kellett, ezt talán a gyakorlatban ellenőrizték. „Köteles minden az intézetben lakó növendék magával hozni s jegyzékben kimutatni: 6 nappali s 2 hálóinget, 6 gatyát, 3 törülköző kendőt, 6 pár harisnyát vagy kapczát, 8 zsebkendőt, 3 lepedőt, 1761 vánkost s két vánkos-czihát.” Fél évre előre fizetendő évi járandóságok: lakbér: 20 frt, testgyakorlati díj 3 frt, teljes tápintézeti díj 40 frt (ez reggelit, ebédet és vacsorát jelentett). Jövevények azonkívül 1 frt-ot fizetnek az orgonára. A tanév ugyan szeptember 1-jén kezdődik, de az első négy nap a beíratásokkal telik el. 5-én van az ünnepélyes megnyitó. Csak 7-én kezdődnek a rendes előadások, s tartanak – némi karácsonyi és húsvéti szünet közbeiktatásával – egészen a június 16-ára kitűzött évváróig.¹¹⁽²⁰⁶⁾

Az osztály összlétszáma 1886 szeptemberében mindössze öt. Valamennyien a Képezde utcában álló tornyos épületben, az intézet székházában laknak, s ellátást kapnak. Ketten ösztöndíjat („díjpenzt”) is. Flamisch Sándor, az egyetlen német anyanyelvű, egyelőre nem. A fentiekből képzelhető, mennyi a

költsége.[12\(207\)](#) Ketten tizenhat évesek, egy-egy 17, 18, illetve 20.

Az éneket Kapi Gyula igazgató tanította heti egy órában, főként saját Daloskönyvecskéjéből és Concone énekgyakorlataiból. A karének heti 2 órát vett igénybe, az igazgató vezette. Kézikönyvül saját, Pálmaágak c. kiadványa szolgált. Zongorára (heti 3 óra) Nikó Sándor III. éves növendék, hegedűre (hetente csak egy óra) Kapi Rezső rendkívüli és melléktanár tanította őket. A nekrológ szerint Kárpáti „javarészt intézetünk áldott emléké egykori igazgatójának, Kapi Gyulának volt a tanítványa”. (Számomra tisztázatlan Kapi Gyulának és Kapi Rezsőnek a kapcsolata, hozzá jön még, hogy a második évben feltűnik Kapi Rezső a növendékek között, de ugyanez a név tanárként is, s van egy Kapi Gyula, aki Flamischnál egy évvel feljebb jár.[13\(208\)](#))

A diákok erősen be vannak fogva. A házirend szerint télen-nyáron hatkor kell kelniök, fél hétig öltözködés és az ágyak bevetése, fél héttől fél nyolcig tanulás, negyed óra reggelire, ismét negyed óra telik el a közös reggeli imával („könyörgéssel”). Nyolctól délig tart a tanítás. Délután 2-től 6-ig is vannak órák, vagy esetenként tanulás, zenei gyakorlás tölti ki az időt. Pontban délben van az ebéd, utána szabad idő, a 6-kor táltalt vacsora után fél héttől fél nyolcig ismét szabadok, majd tanulás a fél tízkor kezdődő közös könyörgésig. A lefekvésre negyed óra áll rendelkezésre, s 10-kor illő elaludni a növendékeknek. A rend csak csütörtök reggel változik annyiban, hogy közös könyörgés helyett egyházi beszédet hallgatnak már fél nyolctól, így reggelit negyed nyolckor kapnak. Vasárnap pedig délelőtt 11-kor a nagy evangélikus templomba mennek istentiszteletre, tanáraikkal együtt.[14\(209\)](#)

A várossal, a környékkel ismerkedni legfeljebb vasárnap lehetett, akkor se minden korlátozó intézkedés nélkül. A hétközi szabad órácskák legfeljebb a mélyen fekvő kertben való sétálgatásra voltak elegendők. A koszt is szabályozva van. Mindenki megnyugtatóra leírják az értesítőben, hogy mit adnak reggelire, milyen ételeket szoktak készíteni a másik két étkezésre.[15\(210\)](#)

Meglepően kevés a növendék. Flamischék a másodikban hatan vannak (a már említett Kapi Rezsővel), harmadikban ugyanazok koptatják a padokat (Flamisch másodiktól díjpénzes). Az utolsó évben – egyikük eltávózása miatt – megint csak öten gyarapították tudásukat az 1890. június 15–18-ig tartó képesítő vizsgálatokig, amelyeken heten vettek részt (egy újrakészülésre utasított tanítójelölt és egy segédtanítójelölt is), valamennyien több-kevesebb sikerrel. 29-én kapták kézhez tanítói oklevelüket.[16\(211\)](#)

177A zenei tananyag elég nagynak látszik, különösen, ha az aránylag kevés óraszámot nézzük. Az első évben tanult 50 korálhoz másodikban még 37 járult, harmadikban újabb ötven. A hangszeres zene tanulásában eljutnak az orgonálásig, abban is az énekléssel egybekötött koráljátzásig, a szokottabb egyházi énekek és rövid prelúdiumok „könyv nélküli”-ségig. A zeneszerzéstani gyakorlatokban – Kapi összhangzattani gyakorlókönyvének felhasználásával – hetenkénti írásbeli „otthoni” dolgozatokat készítenek. Feladat: „különösen adott dallamok összhangosítása”. A képesítőn (amelyen Altdörfer Viktor orgonista és karigazgató bizottsági tag volt) két tétel közül választhattak: 1. Készíttessék orgona-előjáték ezen egyházi énekhez: Erős vár a mi Istenünk. Az első sor használtassék fel tételül. 2. Tétessék 4 szólamú gyermekkarra vagy férfikarra a következő egyházi ének: Készítsd magad kedves lélek. Az elsőt ketten, a másodikat négyen választották. Eredmény: 1 kítűnő, 1 jeles, 1 jó, 2 elégséges.[17\(212\)](#)

Hogy milyen volt a színvonal, nem tudjuk, hacsak abból a megjegyzésből nem következtetünk, mely az intézet 50 éves történetében íródott le: „A zenei tárgyak voltak a legmostohábban ellátva, az 1883/4. iskolai évtől kezdve egészen 1905-ig az I. évfolyambeli növendékeket valamely ügyesebb IV. éves növendék oktatta a zongorajátékban, Kapi Gyula igazgatónak mint zenetanárnak a felügyelete alatt. Ugyanez a

növendék tanította egyszersmind a tanítói pályára készülő algymnáziumi tanulókat is zongorázni”.[18\(213\)](#)

Egy másik mérce, legalábbis a jobbak vonatkozásában, az ünnepélyeken való szereplés. Az iskola önképzőköre, vagyis a Pálffy-kör, amelynek tanár-elnöke akkor Kapi Gyula, az 1888/89. tanévben „működését a zene- és ének ápolására is kiterjesztette”. 23 ülést tartottak, ezeken 39 zenedarab hangzott el.[19\(214\)](#) A heti két óra zeneszerkesztésen is szerepeltek úgy, hogy egyikük orgonált, megfelelő elő-, közbeni és utójátékkal egy korált, a többiek pedig énekeltek hozzá.[20\(215\)](#) Az utolsó évre esik a Soproni alsó ev. egyházmegyei tanítóegyesület közgyűlése, amelyet az intézetben tartottak. Az ennek tiszteletére rendezett növendékhangverseny 1890. június 4-én este zajlott le. Ezen – többek közt – előadták Mozart (nem azonosítható) „12.” szonátáját két hegedűre és zongorára (másodhegedűs Flamisch Sándor); Rinck, Ch. K.: Concert-darab c. művét Flamisch játszotta orgonán.[21\(216\)](#)

Az iskola zeneműtára 1889-ben 277 műből állt, amelyhez évente egy-két kiadvány beszerzés útján, egy-kettő ajándékozás révén került. Éppen a mondott évben Bauer: Männer-Chorgesangschnule c. könyve. Az 1889/90-es tanévben jutottak hozzá Bartalus Magyar Énekiskola c. kiadványának 5 füzetéhez. Ekkor ajándékozott egy zalaszentgróti tanító egy régi kéziratot: Holéczy Mihály Psalmódia s 162 régi egyházi ének dallam c. gyűjteményét „ábécze-kátékkal”. Ezeket később a tanár-zeneszerző Kárpáti Sándor is forgathatta.[22\(217\)](#)

Arról, hogy milyen hangszerek álltak a növendékek rendelkezésére, ebben a négy évben nem esik szó. Csak az 1905/6-os tanévben találunk feljegyzést, hogy egy hétváltozatú orgona, 4 harmónium, 5 zongora, 1 cimbalom, 2 bőgő, 2 gordonka, 4 mélyhegedű és 1 dob található az intézet leltárában. Elképzelhető, milyen lehetett ezeknek az állapota, mikor folyton visszatérő panasz, hogy „szegény az eklézsia”, az államtól is csak minimális támogatást kapnak.[23\(218\)](#)

4. Kezében a friss diplomával, Flamisch Sándor a főváros felé vette az útját. Kárpáti László közlése szerint „nevelői pályáját Budapesten kezdte egy árvaházban. [178](#)Eközben szerezte meg nyelv szakon a polgári iskolai tanári, majd a tanítóképző intézeti tanári képesítését”.[24\(219\)](#) A soproni tanítóképezde értesítőjében viszont az áll, hogy a budapesti „polgári iskolai tanárképző intézetben folytatta tanulmányait a nyelv, történelem szakcsoport tárgyaiból. Ennek elvégzésével előbb Budán, egy árvaházban vállalt állást”. Polgári iskolai nyelvszakos tanári oklevelét 1893-ban, középiskolai és tanítóképezdei zenetanári oklevelét pedig 1895-ben szerezte meg.[25\(220\)](#) „Ebben az időben magyarosította vezetéknévét Kárpáti-ra”.[26\(221\)](#) Budapestről Orosházára került. Az idézett nekrológ szerint előbb Kőszegre került, „azután” Orosházára. Ez téves. Az egyik kottán látható pirosceruzás feljegyzés: „Orosháza 1894. Kárpáti.” Egy kottalapján pedig pecsét: „Orosháza és vidéke tanító egyesület 1895”.

A tanítóképezde értesítőjének adataiból következően működését mint tanár – ha folyamatosan tanított –, az 1893/94. évtől kezdte meg. Kőszegen az 1898/99-es tanévtől szerepel tanárként, s az évkönyvek szerint rendes tanári állásáról ott az 1905/6-os tanév kezdetén mondott le.[27\(222\)](#)

Allegro grazioso c. zongoradarabját, amely megjelent a győri Magyar Lantban, saját kézírása szerint már Kőszegen komponálta 1904-ben. Orosházán is, Kőszegen is a polgári iskola tanára volt.[28\(223\)](#)

5. Kapi Gyula, a soproni tanítóképezde igazgatója és zenetanára az 1904/5. iskolaév végén – betegsége miatt – nyugalomba vonult. A zenetanítás a Lähne-intézetből áthívott tanárok, vagy gyakorló iskolai tanítók kezében volt, akik ezt ideiglenesen, rendkívüli megbízással, kisegítőként végezték. Zenetanárt kellett keresni.[29\(224\)](#) A főiskolai nagybizottság augusztus 17-i ülésén előbb, 18 leadott szavazatból 14-gyel, Papp Józsefet tették meg igazgatóvá. Gyurátz Ferenc püspök elnökletével ezután még két tanári állást töltöttek

be: Hamar Gyulán kívül Kárpáti Sándort választották meg. Kárpáti állását most szervezték, mert – bármilyen furcsán hangozzék is – eddig nem volt az intézetnek zenetanára.³⁰⁽²²⁵⁾

Kárpáti Sándorról későbbi méltatói egyöntetűen megállapítják, hogy tanári munkáját – művészi vágyaival szemben – családjáért végzett robotnak tartotta. Sőt ő maga is szembeállítja a zenészi pályát a kénytelenségből vállalt tanítóiival.³¹⁽²²⁶⁾ Mégis: kételkednünk kell ennek a statikus véleménynek „örök” érvényességében. A jelek azt mutatják, hogy a krisztusi korban lévő tanár – elfoglalva a végzettségének megfelelő helyet – nagy erővel kezdett munkához. Amennyire meg lehet állapítani, ebben az időben a zeneszerzést kissé háttérbe szorította a tanrend, a növendékek előrehaladásának biztosítása. Kollégái már egy év múltán elmondhatják (Hamar Gyulával egy sorban): „Mindketten nemes ambícióval foglalták el helyüket, s közmegelegedésre töltik be azt ... várakozásunkban semmi tekintetben nem csalódtunk”.³²⁽²²⁷⁾

179Munkáját növendékeinek tisztelete és megbecsülése kísérte. Ezt bizonyítja például az 1914-ben végzett Heintz Fülöp, aki iskolai évei alatt a Pálffy-kör minden megmozdulásából kivette a részét, végül ifjúsági elnökként is. Zongorázott, vezényelt. Nyilván tanára szeretettel teljes támogatásával. Ezt a szeretetet kapta vissza évtizedek múltán a mester tanítványától, mikor Heintz az Írott Kő c. folyóiratban olyan szépen elemzi zeneszerzői tevékenységét.³³⁽²²⁸⁾

Mindjárt az első tanévben osztályfőnöke a másodiknak, tanítja az összes zenei tárgyat, mind a négy osztályban, továbbá a magyar nyelvet az elsőben, a németet pedig a harmadikban és negyedikben. 27 órával a hét tanár között neki van a második legnagyobb leterhelése. Hat számfölötti, amiből négy díjazott óra.³⁴⁽²²⁹⁾

Csökkenti a megtanulandó egyházi énekek számát az elsőben az eddigi ötven helyett negyvenre, a másodikban csak harmincra, s ennyire a harmadikban is. Először olvashatunk arról, hogy a diákokat – haladásukhoz képest – csoportokba osztják a zongoratanulásban és a hegedűoktatásban egyaránt. A második évfolyam első félévében már harmóniumhoz ülteti őket, hogy gyakorolják az orgonához kívánt kötött játékot. Az ehhez szükséges rövid előjátékokat egyelőre Kapi Harmónium- és orgonaiskolájából, illetve Altdörfer Keresztély Choralkönyvéből veszi. Később más prelodiumgyűjteményeket is előír kézikönyvként.³⁵⁽²³⁰⁾ Évek múltán maga is ír ilyeneket, amelyeknek túlzott rövidegét kifogásolja, igaz csak magánlevélben, egyik volt kollégája. Pedig valószínű, hogy (bár akkor már nyugdíjas) – tanítványaira gondolva sűrítette ezeket az ötletziporkákat rövid percekbe.³⁶⁽²³¹⁾

Ugyancsak az első évben lát neki a zeneműtár újrendezésének, s a benne talált 1600 darab „hangjegyet” és elméleti művet szakok szerint osztja be és újra számozza. A tár állománya ebben az évben 19 kötettel gyarapodott, ebből vagy tíz Kárpáti ajándéka (köztük Andante religioso c. saját műve vonóskarra, zongora- és harmóniumkísérettel). Zoltai: Magyar népdalok két és három hegedűre c. munkája is közöttük van. Még a karácsonyesti tombolához is három zeneművel járul hozzá, egyéb nyereségtárgyakon kívül. Persze ekkor még – agglagényként – hazai sütésű édességekkel nem szolgálhatott.³⁷⁽²³²⁾

Szomorúan kell megállapítania, hogy a meglévő öt zongorából kettő teljesen használhatatlan. Ám eléri, hogy – ha nem is mindjárt (csak 6 év múlva) – vesznek egy újat – 800 K-ért. Viszont még az 1907/8. tanévben beszereznek egy fuvolát.³⁸⁽²³³⁾

180Fontosnak tartja a szerepléseket, s nem restell zongorakísérőként leülni tanítványai közé. A növendékek öntevékenysége címen ír a Pálffy-körrel az 1912/3. tanévről kiadott értesítőben, s bejelenti, hogy a kissé elavult alapszabályokat átdolgozva, jövőre léptetik életbe.³⁹⁽²³⁴⁾

Nem mondható szigorúnak, ez látszik az osztályzatokon is. Első ízben 1908/9-ben kezdi olyan elsősökkel, akiket végigvisz a képesítőig. (Köztük három soproni van: Eisele Frigyes, Lencz József és März Viktor.) A létszám első évben 26, majd 20-ra, 21-re változik, s marad 21. (17-en alkotják a törzsgárdát, az elsőben nagy a lemorzsolódás, később inkább hozzájönnek.) Énekből 5, 6, majd 7 a kitűnő (IV.-ben nincs kimutatva az értesítőben), zongorában 3 és 5 (I. és II.), orgonában (III.) 7, hegedűben 6, 4, 7 (I–III.), zeneszerkesztésben 6 (III.), ugyanakkor az átlag előmenetelben egyik évfolyam se dicsekedhet kitűnővel, a tanulók fele mindössze a jó osztályzatot érdemelte meg. Az ellenkező végtel: míg az átlag előmenetelben elégtelen 7, 4, 3, s utolsó évben 0, a zenei tárgyokban (a IV. évfolyam, mint már megjegyeztük, sajnos nincs kimutatva) kettőnél több sehol sincs, sőt a III.-ban 0.⁴⁰⁽²³⁵⁾

A lendület – rövid katonai közbjáték után⁴¹⁽²³⁶⁾ – még mindig tart, pedig már az 1916/7. tanév napjai peregnék. A zenén kívül németet és földrajzot is tanít, aminek persze oka a háború miatti tanárhiány. A VIII. fizetési osztály első fokán van. Számos kultúregyesület tagja. Tárcákat és alkalmi cikkeket közöl egyes helyi lapokban, s értekezéseket szaklapokban.⁴²⁽²³⁷⁾ Bognár Károlyval együtt írt egy, két részből álló Iskolai Énekeskönyvet (énektant) a népiskola III–IV., ill. V–VI. osztálya számára.⁴³⁽²³⁸⁾ Nyilván az ő hatása az is, amit az önképzőkörrel szóló beszámolóban megfogalmaz: „Ifjaink kellő ellenőrzés mellett elég szorgalmasan látogatják az irodalmi kör előadásait, hangversenyeket, színházat, a mozgószínházakat s az egyéb alkalmi előadásokat s felolvasásokat. Pálffy önképzőkörünk maga szintén igen jó nevelő tényező”.⁴⁴⁽²³⁹⁾

6. Aktív tanári pályájának csúcsára 1919 szeptember elején ér, mikor, betegszabadságon lévő tanártársa helyett, a püspök őt nevezi ki igazgatóhelyettesé, s szeptember 29-én megbízza az igazgatói teendők ellátásával. Simkót, az előző igazgatót, Kárpáti búcsúztatta az október 14-i temetésén. Az új igazgató megválasztására illetékes bizottság október 23-án azonban egyhangúlag azt a Hamar Gyulát emelte az igazgatói székbe, akivel egy határozattal kerültek annakidején az intézethez.⁴⁵⁽²⁴⁰⁾ Hogy ez jól nem esett Kárpátinak, az biztosra vehető, de hogy ennek volt-e hatása későbbi elhatározására, hogy idő előtt nyugdíjaztatja magát, arra a közvélemény előtt semmi sem utal. Nem biztos, hogy az alább közölt levélrészlet tisztázza a dolgokat (hiszen az is lehet, hogy a sorban az utolsót, a zenetanárt mint foglalkozást nem becsülték eléggé), de nem lehetetlen, hogy a nyíltan hangoztatott ok, az ugyanis, hogy a napi robot elveszi az idejét és energiáját a komponálástól, ettől a mellőzöttségtől indul el. „Hamar zenei értékéről megvan a véleményem és arról is, hogy miért tettük meg elnöknek, ezt azonban csak előszóval fejteném ki előtted. Egyébként ne agyarkodjatok [!] egymásra, Rozsondai ilyenkor azt mondja, hogy ötven év múlva úgyis minden mindegy.” A levél dátuma 1932. október 26. és tulajdonképpen arról a prelúdium-gyűjteményről szól, amelyet Kárpáti komponált és **181**éppen akkor jelent meg. Peschko Zoltán tanár és orgonaművész írja „Kedves Sándor bátyámnak”. Egy ideig utódja volt Kárpátinak Sopronban.⁴⁶⁽²⁴¹⁾

Hogy nem választották meg igazgatónak, annak lehetett olyan politikai oka is, amiről még szólnunk kell. Ez az ok Kárpáti Sándor és a proletárdiktatúra kapcsolata. Részt vett az Országos Ismeretterjesztő Bizottság soproni osztályának munkájában, s a városi moziban ingyenes vetített képes előadást tartott április 2-án. 21-én pedig munkáshangversenyen mutatta be Tompa Mihály verseire írt dalait, ill. mint zongorakísérő is közreműködött. Ebben az utóbbi szerepkörben lépett fel május 4-én. Május 14-én pedig az akkor megnyílt Munkások Szabadiskolája c. intézmény elnöke, s az ott szervezett kirándulások egyik vezetője.⁴⁷⁽²⁴²⁾

Nem találtam nyomát annak, hogy ezeket a szerepléseit szemére vetették volna később. Kérdés, hogy ellenlábasának, Hamar Gyulának voltak-e hasonló tettei a 133 nap alatt.

7. Akárhogyan is, de bizonyára jól jött volna Kárpátnak az elismerésen kívül a magasabb fizetés. Ekkor ugyanis már családos ember. 1908. december 27-én kötött házasságot Tiefbrunner Irma Erzsébettel, aki magánzónóként szerepel az anyakönyvben, s szülei – Tiefbrunner Károly és Mühl Katalin – már nem élnek. Az ő révükön került a sopronbánfalvi vízimalom a tulajdonába. Az akkor még jó állapotban lévő malom már nem működött, de a hozzá tartozó nagy kerttel együtt igazi tuszkulánium volt a későbbiekben a zeneszerző részére. Műveinek itt-ott meglevő keletkezési dátumai között több bizonyítéka van annak, hogy a nyarakat általában itt töltötte a család.[48\(243\)](#)

A házasságkötés két tanúja: Hamar Gyula (ekkor még jóbarátok lehetek) és – nyilván a menyasszony részéről – Forster Gusztáv, a Kis utca–Magyar utca sarkán álló tornyos ház tulajdonosa, fűszerkereskedő.

A házasságkötés után Tiefbrunner Irma a Templom utcából férjének legénylakásába, a Jókai utca 7.-be költözött.[49\(244\)](#)

Házasságukban nem maradt el a gyermekáldás. Három fiuk született. Zoltán Ödön 1909. október 1-jén, Elemér Gusztáv 1912. május 14-én (még a Jókai utcában laktak) és László Károly 1917. november 22-én.[50\(245\)](#) Ekkor már Domonkos utca 15. I. emelet a lakáscímük (1912 után–1925 körül). A Gróf Tisza István (ma: Béke) út 13.-ba (1925?–1930?) és Rákóczi utca 37. II. em. (1930?–1933?) lakásba költöztek ezután. A sorban az utolsó a Deák tér 58. sz. házban volt. Ez egy hétlakásos, egyemeletes ház, a Röttig-Romwalter nyomda tőszomszédságában.[51\(246\)](#)

Méltatói kiemelik, hogy milyen jó családapa volt. Ezt nyomon követhetjük partitúráiban is. A Baumgarten's Weib című operájának írása közben született harmadik fia. A művet feleségének ajánlotta („Meinem lieben Weibchen gewidmet”), s [182](#)1917. július 21-én kezdte el írni. Augusztus 13-tól október 10-ig szünetelt a munka. A 42. oldalon csillag alatti megjegyzés „Időközben (nov. 22-én) kis fiacskám született, persze jó ideig ő muzsikált”. Csak 1918. január 4-én látott ismét neki a zeneszerzésnek.[52\(247\)](#)

Amikor nagyobbak lettek a gyerekek, másként is muzsikáltak a családban. Az apa Karácsonyfa alatt címen, két hegedűre és zongorára írott darabbal kedveskedett 1922 karácsonyára (a Domonkos u. 15.-ben). December 17-én lett készen a művel, s ráírta: Violin I. (Zoltán) és Violin II. (Elemér). A zongoraszólamhoz nem írt nevet, bizonyára magának tartotta fenn. Az ötéves Lászlónak a meglepetés feletti öröm jutott. Heintz Fülöp följegyzi 1936-ban, hogy Kárpáti szerkesztett egy zongoraiskolát három fia számára. Veress Endre azzal a megjegyzéssel vette fel jegyzékébe, hogy „elkészült az első rész”.[53\(248\)](#)

8. Sohasem volt sok pénze. Irigyei szerint ugyan álláshalmozó, mikor – nyugdíjas létére – tanítványokat vállal (a hadapródiskolában is tanít), és számos átíratot készít megrendelésre a különböző kórusok számára, de azt tudjuk, hogy a malom renoválására nem jutott pénze, s a tanári javadalmazás sohasem volt magas (panaszkodnak az értesítőben, hogy az állam milyen kevés pénzt ad fizetéskiegészítésre, hogy elérhessék az állami alkalmazásban levőkét).[54\(249\)](#) Jellemző hogy amikor 1938-ban felöltöt rendel egy szabónál, a 24 P-ös munkadíját 8 P-ös részletekben fizeti meg.”[55\(250\)](#)

Többen rámutatnak életterének, s ebben lehet is valami. Takács Jenő írja: „Egyszer megkérdeztem tőle, kap-e szerzői jogdíjat előadott művei után. Kiderült, hogy nem tagja a szerzők egyesületének és a művészi elismerésen kívül másban rendszerint nem részesült sohasem. Sok rábeszélésem után beiratkozott a mondott szövetségbe és amikor néhány hónappal ezelőtt találkoztunk ... örömmel újságolta, hogy nemrégén kapta az első összeget szerzeményeinek előadása után. 67 éves korában az elsőt!” (Lehet, hogy a pénz a szabóhoz vándorolt?)[56\(251\)](#)

Igen sok egysoros „Jeligét”, hosszabb átíratot készített különböző kórusok felkérésére. Egy biztosnak látszó adatunk van, hogy valaki 6 P-t fizet neki. Lakos Sándor Kisfaludról nótáit küldené a zeneszerzőnek, hogy alkalmazza azokat férfikarra. 1937. októberi érdeklődésére bízató választ kap, december 3-án 12 dalt postára ad, majd jelzi, hogy a kottákat visszakapta, köszöni s küldi a 6 P-t december 18-án.[57\(252\)](#)

Ezzel szemben áll a kiadások rovata. A nagy művek zenekari partitúráinak előnyomatott fólió alakú könyvei nem kis pénzbe kerülhettek, de a kis kórusdarabok sokszorosítása is költséges. Erről maradt is fenn valami Opalografiáról szólnak a feljegyzések. Tankó Gáborné a Domonkos utca 11-ből készíti 35×47 cm-es lapokra. Oldalanként 5 fillér, ha 100 db-ra van szükség, de ha csak 50-re, akkor 4 fillérbe kerül. Csengeri József készíti elő sokszorosításra az anyagot (egyik helyen Kurucdombsor 5., a másikon Rozália u., Fodor-ház a címe).[58\(253\)](#)

183Az eddigiek ismeretében elképzelhető, milyen anyagi sikerrel zárult kirándulása a könnyedebb zene területére. A Soproni Hírlap 1923. április 29-i száma ad hírt – K(lacskó) Győző tollából – arról, hogy Jáki Dezső, a Sopronban játszó színtársulat „igen tehetséges” tagja, háromfelvonásos komédiát írt Petőfi A helység kalapácsa c. művéből. „A darab zenéjét Kárpáti Sándor, a mi kedvelt komponistánk írta népdalstylusban”. A cikk írójának, aki egyébként polgári iskolai tanár és zongorakísérő, alkalma volt áttanulmányozni a partitúrát. Megállapítja, hogy Kárpáti alkalmazkodik a kisebb méretű zenekarhoz, igen ügyesen és ötletesen alkalmazva a hangszereket. Sajnálkozik a cikkíró, hogy hétfőn és a hónap utolsó napján lesz az előadás, amely egyben Jáki jutalomjátéka is. A május 1-jén megjelent beszámoló kellemes meglepetésként említi, hogy „zsúfolt ház és tomboló lelkesedés” fogadta az előadást. A sikerben osztozott a zeneszámok ihletett komponistája is. Zenéje ötletes, hangulatos, magyar muzsika, népdalszerű motívumokból felépítve. Külön kiemeli a II. felvonás utáni intermezzót. A váratlannak mondott siker ellenére több előadásról nem esik szó.

9. Kárpáti Sándor nemcsak zenével foglalkozott, hanem az irodalommal is. Végzettsége szerint taníthatta és tanította is időnként a magyar és a német nyelvet, természetesen az irodalommal együtt, de a város irodalmi életében nemcsak mint diákjainak kísérője, s az estek látogatására készítő tanára vett részt, hanem alkotó módon is. Az 1912-ben alapítójának, Frankenburg Adolfnak nevét felvett irodalmi kör áramába már az első tanévben, 1906-ban bekerült, akkor iskolájának kórusa élén, utána rendre mint megbízható, sokoldalú zongorakísérő szerepel a kör alapszabályszerű esetjein. Fel-feltűnnek saját művei, de ez még mind zene. Hanem nagy meglepetésre a meghirdetett pályázaton, 1914 elején, a beérkezett nyolc prózai mű között, Április c. elbeszéléssel dicséretet érdemelt. Egy következő alkalommal, 1921. január 27-én a gyermektörténet-, mese- és verspályázat eredményhirdetésén 19 résztvevő közül ő viszi el a második díjat. A kis felfedezések (más helyen:… felfedező) c. munkájával, sőt Téalapó c. verse szintén díjat kapott (itt tizenötödmagával várta a döntést).[59\(254\)](#)

Tevékenységgel már az 1907. június 2-án tartott rendes közgyűlésen kiérdemelte, hogy beválasszák az igazgatótanácsba. 1931-től haláláig a kör egyik alelnöke, s természetesen az új „besorolás” életbelépésekor, 1934. november 12-től ún. működő tag. Irodalmi, művészeti és tudományos munkásságáért választották meg.[60\(255\)](#) Tagja a zeneegyesületnek, ahol ügylátszik csak 1938-ban kerül be a választmányba.[61\(256\)](#)

10. Életének döntő változását 1924-ben érte meg. Akkor adta be nyugdíjaztatása iránti kérvényét. Utoljára 1924. június 30-án jegyezték aktív tanárként a Képezde nevelőtestületében. Idő előtti végleges nyugdíjba helyezését a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925. július 7-én, szeptember 1-jei hatállyal rendelte el.[62\(257\)](#)

Ha azt hitte, ezentúl csak a komponálásnak élhet, tévedett. Ezt az egyre nehező gazdasági helyzet sem engedte. A húszas évek az Országos Magyar Dalosszövetségben kifejtett és sok utazással járó munka évei. Főleg a férfikarokkal volt elfoglalva, zenei termésének szám szerinti nagyobb része is ezek szükségleteit elégítette ki. Nem hagyta abba azonban a nagy lélekzetű művek komponálását sem. Talán 184 ezek jobb megalapozása érdekében szerzett a Zeneakadémián zeneszerzésből végbizonyítványt. Már nyugdíjas volt akkor.[63\(258\)](#)

Alighanem ezzel a budapesti tartózkodással függhet össze, hogy 1932. február 7-én a Székesfővárosi Zenekar bemutatta a Vigadóban Feltámadás c. szimfonikus költeményét. A siker figyelemre méltó, ennek az alkalomnak – sajnos – még sincs folytatása.[64\(259\)](#) Nem törekedett az elismertetésre? Néhány hazai kudarc után kijelentette egyik levelében: „belefáradtam itthon a faltörő kos szerepébe”.[65\(260\)](#) Utolsó éveiben a külföld felé fordult, s „műveit, egy-egy rövid kísérő levéllel, egyenesen külföldi operaházaknak küldte be (Wien, Halle a./S., Dresden)”. Nem volt szerencsés lépés, kevés eredménye jelentkezett. Idegent miért részesítsenek előnyben, amikor a helybelieknek se mindig jut megszólaltatási lehetőség.[66\(261\)](#)

Még leginkább a jelíges pályázatok hoztak számára idegenben is sikert. Első vonósnégyesével az 1926. évi amerikai Coolidge-pályázaton dicséretben részesült.[67\(262\)](#)

Itthon a különféle kóruspályázatokon volt nagyobb a diadal. Közel hatvan díjat kapott műveivel, amelyek közül több a pályázatok, versenyek kötelező anyagába is bekerült. Megbecsülése jeleként több zsűribe is beválasztották.[68\(263\)](#)

Társaságkedvelő, mozgékony, másokért tette kész. Heintz Fülöp írja: „Kárpáti Sándor egyike azoknak a csodálatos embereknek, akiknek társaságában az ember otthon érzi magát, akinek átadja magát, egészen, szívesen, akinek közelében az elfáradt lélek újul és kiszabadul a betegség és képzelődés deformáló ködéből...”[69\(264\)](#)

Szeretettel emlékezik meg róla Takács Jenő, a nagyhírű zongoraművész és zeneszerző, Cinfalva szülötte. „Diákéveimben... sokat foglalkozott velem és később is: nem tagadom, hacsak időm engedte, minden évben elzarándokoltam [hozzá] ...Sopronba legújabb szerzeményeimmel, hogy tanácsot kérjek ettől a ritka tudású embertől. Ha meg hosszabb ideig távol voltam Soprontól, megküldtem neki közben készült dolgomat, miket találó és szellemes megjegyzésekkel kaptam tőle vissza”.[70\(265\)](#)

18511. Fáradhatatlanul dolgozott mindenkor. Számos tanítványt vállalt (köztük volt például a felnőtt Csatkai Endre).[71\(266\)](#) Amikor mások szűkebb hazánk sorsán keseregtek ő kórust alapított. 1920 novemberében egy jobbára tisztviselőkből, tanárokból és tanítókból álló új férfikart szervezett. Az elnöki tisztre Schindler András, a polgármester helyettesét kérte fel. A Sopronvármegye 1920. szeptember 5-én már beszámol megalakulásáról, s tagjai sorában vasutasokat is említ. 36 tagja van, a próbákat már megkezdték, egyformán fogják művelni a magyar és német dalt. Akkor még nem tudták, hogyan nevezzék magukat, ám ugyancsak a Sopronvármegye ad hírt (február 27-én) arról, hogy a végleges és alapszabályszerű név: Liszt Ferenc Daloskör. Pünkösdkor lesz az első nyilvános hangversenyük „egy-két zeneművész bevonásával.” Több hangversenyt terveznek nyárra, addig is családi estélyeket ajánlanak működő és pártoló tagjaik számára. Próbáikat a líceum egyik földszinti termében tartják. Még április 7-én újságközlemény foglalkozik a KANSZ-esten való szereplésükkel. Kárpáti szerint (ő volt végig a karnagy): „szép fejlődéssel működik, de mikor a népszavazás hírére egyes intézmények eltávoznak Sopronból, a Daloskör tisztviselő tagjaiból számosakat áthelyeznek, a Liszt Ferenc Daloskör elveszti tagjainak nagyrészét s 1923 elején feloszlik”.[72\(267\)](#)

Nem kevésbé eredményes, de hasonlóképpen rövid kezdeményezése volt a modern zene bemutatására szervezett hangversenysorozat. Úttörésre készültek. „Sopron sorvataig tengődésének napjainkban egyetlen vigasztaló oázisa van és ez: a zene – írja a szerző megnevezése nélkül, a Sopronvármegye 1925. márciusi 11-én. – A Zeneegyesületben eleven élet folyik, jó kamaraegyüttes, szorgalmas zenekar és egy kitűnő karmester [Zwinz Károly] gondoskodik arról, hogy egyik matiné és hangverseny a másikat kövesse”. Most néhány soproni zenebarát és Takács Jenő összefogott, hogy a Zeneegyesület védnöksége alatt megismertesse a közönséget a kortárs zenével. Modern Zeneművek Soproni Bemutatóciklusa címen. Két-két hetes időközökben négy hangversenyt szerveznek (ezt végül is két hétvégre sűrítették). Az anyagi kockázattól való félelem az új zene terjedésének egyik legnagyobb akadálya – mondják. Nos, ezen úgy segítenek, hogy csak a költségekre kérnek fejenként legalább 100 000 K hozzájárulást, a művészek lemondanak fellépti díjukról. Jelentkezni lehet Zwinz Károlynál, Kárpáti Sándornál és Kolb Jenőnél A kritikák kellemes meglepődéssel állapítják meg, hogy a Kaszinó kisterme zsúfolásig megtelt. A közönség intelligens, a műsor rendkívül érdekes, ha nem is mindig érthető, s kíváncsian várják a folytatást. Költségekímélés miatt végül úgy oldották meg, hogy május 9-én, szombaton este és másnap, vasárnap délelőtt bonyolították le az első kettőt, majd június 6-án és 7-én hasonlóképpen a másik két rendezvényt. Célját elérte a rendezőség. Híre pedig messze földre eljutott a szaklapok és a napi sajtó révén. Az előadók magas színvonala biztosította a modern zene Debussytól Bartókig terjedő skálájának hű bemutatását. A négy hangversenyen – bár a rendezők legfeljebb 40–50 érdeklődőre számítottak, zsúfolt házak hallgatták végig a műsorokat. Átlag 300 ember. A Takács Jenő által szervezett 11 bécsi előadóművész 24 – főleg Bécsben élő – szerző 40 művét adta elő. (Néhány más név: R. Strauss, Schönberg, Debussy, Stravinsky, Bartók, Ravel, Satie, Caplet.) „A radikális újítók csak néhány kisebb számban” jutottak szóhoz. Fényes sikert, szenzációt és percekig zúgó tapsot emlegetnek. Kárpáti dalai is bemutatásra kerültek. „Kárpátit a közönség meleg ünneplésben részesítette és méltán, mert a kitűnő interpretáción keresztül látta meg csak igazán, hogy európai viszonylatban is milyen nagy értéket bír Sopron jeles házi komponistájában.” És még egy idézet: „Külön kell megemlékeznünk Kárpáti Sándor célszerű és szívesen fogadott bevezetéseiről, amelyek hozzájárultak a fogalmak tisztázásához”.⁷³⁽²⁶⁸⁾

Szerteágazó munkaterülete volt a kritikák írása. Elsősorban az Oedenburger Zeitungban jelentette meg elemzéseit. A művészeti rovat vezetője (ez inkább csak cím, anyagi alap aligha járult hozzá) „egészen a lap nagynémet politikai irányváltásáig. Ezt követően már csak a helybeli magyar nyelvű lapokban jelent meg kisebb cikkei” – írja Major Sámuel, visszaemlékezésében. A közlés pontosításra szorul. Sovinizta türelmetlenséggel támadták az Oedenburger Zeitungot azért, mert a magyar helységek német nevét használja. Újhelyi Dezső a törvényhatósági bizottság közgyűlésén szűzbeszédében teszi szóvá, hogy az újság mindenki szeme előtt űzi a német propagandát (idézik 1932. szeptember 30-án). Török Árpád szerkesztő október 2-i vezércikkében kérdi, hogy miért kell ebből éppen most politikai szenzációt csinálni, hiszen már igen régóta gyakorlatuk. Ha német propagandát üznének, ezt az illetékesek már régen észrevették volna...

A két szám között, október 1-jén jelentkezik Kárpáti Sándor azzal, hogy kilép a szerkesztőségéből. Török reméli, hogy ha majd elcsitulnak az újság elleni támadások, meg fogja gondolni magát, hiszen minden alap, ami alkalmat adhatott a támadásra, már hosszú évek óta fennáll. Nagyon sajnálják, hiszen mint színházi és zenekritikus valódi tekintélyt vívott ki magának. A közönség magasra értékelté, a művészek szinte félték tőle. Az esethez tartozik, hogy Törököt éppen akkor választották az Orstgruppe des Ungarländischen Deutschen Volksbildungsvereines elnökévé. Lapja október 4-i számában olvasható, hogy beszédében – megköszönve az ünneplést – a magyar szülőhazához való ragaszkodást hangsúlyozta. Az Oedenburger

Zeitung később, más szerkesztő irányításával, se vált a pángermán eszmék hirdetőjévé.

12. Kárpáti Sándor első szerzői estjére 1922. június 10-én került sor a Kaszinó nagytermében. A kétnyelvű műsor szerint az első részben ifj. Buresch Jenő mutatott be néhány zongoradarabot (Ábrándozás, Scherzo, Capriccio), majd öt magyar műdalt énekelt – a szerző zongorakíséretével – Kurcsy Jánosné úrnő. A szünet előtti utolsó szám hegedűszonáta volt, Hoffer Ottó előadásában. A szünet után előbb öt német dal volt műsoron, gesungen von Fräulein Betty Czullik. A műkedvelők sokat foglalkoztatott mezzoszopránja ezután Marcsek Tiborné Christian Elzát vette maga mellé és három kettőst énekelt el vele. Két német nyelvű tercett következett női kar [!] előadásában, majd a Zeneegyesület és a Liszt Ferenc Daloskör egyesített kara lépett pódiumra, hogy Zwinz Károly vezényletével a Múzsám te és a Hej, csicsergő kis madár! c. kardalokat adja elő. A tiszta jövedelmet az evangélikus tanítóképző intézet diákalapja javára szánták.

A Sopron vármegye névtelen kritikusa a fullasztó melegnek és a szerinte valamiért szerencsétlenül megválasztott időpontnak tulajdonítja, hogy nem voltak többen a nézőtérben, „de aki ott volt, az jó, szép, hangversenyt látogató közönség volt” és lelkesen ünnepelte a szerzőt, aki virágcsokrokon kívül óriási babérkoszorút is kapott tanítványaitól, tisztelőitől, kórusától. Kárpáti maga „volt a rendezője, tulajdon impresszáriója, háznagya saját szerzői estélyének és csodálatraméltó, hogy egyáltalán vállalni bírta még a zongorakíséretet is” – írják.

Ami a kritikák érdemi részét illeti, úgy látszik, Buresch többet hozott ki a zongoradarabokból, mint az akkor még egészen kezdő Takács Jenő 1921. december 7-i, egyébként nagy sikerű hangversenyén. A kevésbé színvonalas kritika kulcsmondata [187a](#) következő: „Sokkal kellemesebb így meghallgatni, mint az ultra modern muzikusokat”. [74\(269\)](#)

A következő években egyes darabok fel-feltűnnek a város zenei életének különböző eseményein, főként a Frankenburg Irodalmi Kör estélyein, ám újabb szerzői estre csak 1934. március 3-án szánja el magát Kárpáti. „A színházat szépen megtöltő előkelő közönségnek az ünnepelt szerző legkülönbözőbb műfajokhoz tartozó műveinek hallatára annyi gyönyörűségben volt része”. Thurner Mihály polgármester méltatta érdemeit, kapott ezüst babérkoszorút, ünnepelték a szombathelyi vasutas dalárda és a daloskerület küldöttei, közreműködött hét kórus, számos szolista. Rendezőként most az Országos Magyar Dalosszövetség Sopron Megyei Kerületét jelölik meg az újságok. [75\(270\)](#)

(b. d.) (Berecz Dezső) a Soproni Hírlapban közli bírálatát. „Hivatásán messze túlmege azonban Kárpáti Sándornak az a költészeti működése, amely évtizedeken keresztül majdnem minden hangversenyen dolgot adott neki. Mint előadóművész, mint zongorakísérő (a muzikalitás egyik legbiztosabb próbaköve) szerepelt. Zenei és színházi kritikáinak tömege szekerre való. Irodalmi kacérkodásai is komoly sikert arattak... Sopron zenei életének egy csendes, szerény” munkása, „aki szűk lakásába, népes családjában örökké nyitott zongorája mellett nem azért dolgozott, hogy életében szobrot kapjon, hanem mert a lelke munkára kényszerítette...” „Kompozícióinak száma egész könyvtárra megy. Száznál több kórust írt. Egyiket sem jelez opusszám. Születtek: vannak. Zongoradarabjai, orgonadarabjai, dalai, kamarazeneje, operapartitúrái gyülekeznek egymás fölé. Művei gyakran szerepeltek fővárosi dobogókon, rádióban és természetesen főképpen itt, Sopronban. Előadói közt olyan nevek vannak, mint Wehner Géza [orgonaművész, 1888–1947], Gergely László, Szegheő János. Legnagyobb sikere volt Feltámadás c. szimfonikus költeményének budapesti bemutatása a székesfővárosi zenekarral. Kórusaival több mint húsz pályadíjat nyert. Több műve látott nyomtatásban is napvilágot. A romantikus irány híve, a tradíció embere, aki a modern zene könnyen szálló újdonságai közül csak azokat alkalmazza, amelyek az esztétika határán belül

vannak, s amelyek új fejlődési fokot jelentvén, maradandóak is”.[76\(271\)](#)

Ezt az ünneplést már csak emlékest követte: 1939. május 3-án tartották a színházban. Rendezők: a Frankenburg Irodalmi Kör, a Soproni Magyar Férfidalkör, a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület és a Magyar Dalos Egyesületek Szövetségének soproni kerülete. Tehát azok a szervezetek, amelyekben vezető tisztsége és szerepe volt. A Fantázia zongoranégyessel indítottak, koncert-etüddel folytatták, majd szólóének és kettős következett. Szünet után került sor a nem azonosítható egyik hegedűszonátára és több kóruszámra. Az előadók természetesen helyiek voltak, Dessewffy Bella, Fükő László, Hoffer Ottó, Horváth József, Gárdonyi Zoltán, Simon Atala, Szádecky-Kardos Elemér és a Férfidalkör, Téby Mihállyal az élen. Bensőséges, kegyeletes megemlékezés volt ez az emlékhangverseny – írják róla. A kritikus (–rf –, vagyis Radó Ferenc) abban a székben ülve hallgatta, amely Kárpátinak mint zenebíróknak a törzshelye volt.[77\(272\)](#)

13. „Zeneszerzői tevékenysége révén az egész ország muzikusai, de főleg énekes alakulatai jól ismerték, sőt külföldön is elismertetésre talált, de hogy ki volt igazán, azt talán csak mi, zenészek tudjuk” – jegyzi fel Takács Jenő a Sopronvármegyében, 1939. március 19-én. „Kárpáti Sándor nem tartozott az úgynevezett divatos szerzők közé, akik belső meggyőződés nélkül minden új művükben a másoktól kitalált újításokat [188](#)teszik magukévá. A zenei romantika mellett tartott ki és számos új fordulattal gazdagította. Pedig kitűnő szaktudása előtt nem volt ismeretlen Debussy, Ravel, Bartók, sőt talán Stravinsky sem, de befolyásuk alá nem került. Erős egyéniség volt, kitartott saját zenei törekvései mellett. Számomra mindig érthetetlen marad, miért csak karkompozíciói és kisebb dalai kerültek gyakran előadásra; hiszen íróasztalának fiókja tele volt kitűnő zenekari művekkel, operákkal! Ennek magyarázata talán csak Kárpáti szerénységében lelhető és ennek eredményeképpen [sic!] a jó összeköttetések híjában. Mi tagadás, nem elegendő manapság a sikerhez a tehetség. De tán sohasem is volt elegendő. Mikor Kárpátit egyszer megkérdeztem, miért nem küld zenekari szerzeményeiből mutatót Budapestre, azt feleltel, hogy erre a célra az egész hosszú partitúrát le kellene másolnia, már pedig ezzel a fáradsággal akkor inkább valami újat alkot. ...Ez a művésztragédia, amely annyiszor olvasható a zenetörténelem lapjain, ráillik Kárpátira is”.

Igényes volt önmagával szemben. Hogy, hogy nem, írt egy egyfelvonásos vígjátékot. Jelígeje: „Ifjúság, bohóság!” Ceruzával jóval később melléje firkantotta: „Szamárság!” vagy egy másik: egy dal kéziratát áthúzta, véleménye: „Nem sokat ér! Ezt a szép, lendületes verset újra fogom megkomponálni! 1931. IX. 16.” A régi tisztázatára pedig: „újra megkomponáltam, szebben s jobban”.[78\(273\)](#)

Aphrodité rózsája címmel regényes nagyoperett született. Szövegét írta dr. Forró Pál. Zenéjét szerezte ifj. Hets Ödön és Kárpáti Sándor. A kottán megjegyzés: „A saját kézírásos, zongorakivonata és zenekari partitúrája valahol a néhai Királysínház könyv- (v. lom-)tárában fakul és porosodik. Benyújtása után (– mikor is volt, már nem emlékszem –) még választ, se kaptam. Ma, tán 30 év múlva, véletlenül kezembe került ez a szövegekönyv. Szörnyen felháborodtam azon, hogy ezt valaha megzenésítettem. Sopron, 1938. júl. havában.” Aláírás.

Ebből a munkából megmaradt egy kottalap, rajta: „Hets Ödön kottapróbairása 1909-ben, amikor együtt csináltuk az Aphrodité rózsája c. operettet. Ő (mint tipikus dilettáns) zongorázta a melódiákat (s markolázta hozzá a kíséretet), én a szomszéd szobában jegyeztem s aztán letettem azokat. Kárpáti Sándor”.[79\(274\)](#)

A kis kórusdarabokkal hamar végzett. Például: Szabolcska Mihály Krisztus keresztjén c. versére vegyeskart komponált 1928. április 8-án, Húsvét vasárnapján. Vagy: Sík Sándor Harangvirág c. versére

vegyeskart költött. Megkezdte 1926. február 28-án és még aznap este fél nyolcra készen is lett vele. Átiratból egy nap alatt kettőt is megírt.”[80\(275\)](#)

Gárdonyi szerint az egyetlen eredeti népdal, amit megzenésített, méghozzá 1934. március 12-én, a Bakanóta. Veress Endre összeállításában azonban ennek dallamát Dóczy József szerezte...[81\(276\)](#)

Igaz viszont, hogy maga is gyűjtött népdalt, mondjuk inkább így: belekóstolt ebbe is.[82\(277\)](#) A magyarsághoz való kapcsolatára igen kényes. Felfortyan, mikor ezt egy újságcikkben kétes értékű dicsérettel illetik: „A csornai közönség előtt is hatásosan szemléltette, hogy milyen sokoldalú invenciójú melódia-gazdag zenepoétája Sopronnak [189](#)Kárpáti Sándor, aki német származása mellett bámulatosan közel tudott férközni a magyar nóta lelkéhez”.

A zeneszerző válasza magyarul az Oedenburger Zeitungban: „...Magyar szívből fakadt magyarok azok a nóták, csak éppen cigányos sallang és rábaközi vitézkötés nincs rajtuk...”

A viszontválasz: „Rákosi Jenő sokkal régebbi magyar író, mint Kárpáti Sándor, mégsem kap rohamot, ha német származását emlegetik. A magyar közélet leghíresebb egyéniségei szinte kérkedve szokták mutogatni magukon a magyar géniusz csodálatos átalakító varázsát...”[83\(278\)](#)

Kárpáti a fenti üzenetben még odavágja: „Mit tudja egyébként a cikkíró úr, hogy mi minden gyűlt össze 35 esztendő óta a tarsolyomban!” Hát bizony...

Legkedvesebb művét, a Sappho c. operát, elküldte Kodálynak, azóta sincs hír róla. Élete végén igen nagy fába vágta a fejszét. Belekezdett Az ember tragédiája megzenésítésébe. A két estére tervezett mű első fele elkészült. Talán még Gárdonyi Zoltán sem látta. Műveinek katalógusba szedője, Veress Endre, nem vette föl jegyzékébe. Most a soproni levéltárban porosodik.[84\(279\)](#)

Miért nem ért el életében nagyobb sikereket és miért jutott osztályrészéül oly hamar a feledés? A késő romantikától, amelyhez közel állt, akkoriban elfordult a zenei világ, a modern irányzatokhoz viszont ő nem akart közeledni. Hallgassuk meg erről – ha újságírói áttétellel is – saját véleményét. A Frankenburg Irodalmi Kör lyceális előadássorozatba kezdett. Az első estnek egyik előadója Kárpáti Sándor. A zene új irányjai címen tartotta meg előadását. A Sopronvármegye 1929. november 14-i száma a következőképpen számol be gondolatairól:

„A dekadens jelenen át rövid visszapillantást vetett a múltba és amennyire a téma természete megengedte, népszerű előadásban ismertette a mai szélsőséges zeneirodalom törekvéseit. Nem boncolgatott, nem nyúlt a probléma mélyére. Egyszerűen megmutatta a zene fejlődésének egyes fázisait és végül oda konkludált, hogy a modern zene, amely teljesen szakít az eddigi zenével és csak a ritmust tartja meg, előbb-utóbb csődbe kerül. Az expresszionista és impresszionista zene művelőinek folytatói ma már ott tartanak, hogy a lokomotív munkáját s futballmeccseket zenésítenek meg. Keresve keresik a ritmust, melyért elmennek akár Afrikába is, de [190](#)ugyanakkor elvetnek mindent, ami Palesztrínától Kodály Psalmus Hungaricusáig a zenét széppé, mélységesen mélyé és lélekkeresővé tette. Ha ez az irány uralomra jut, eldobhatjuk a hangjegyzírást, összes hangszereinket, szakítanunk kell a harmóniával, a dallammal, szakítani a 12 hang szisztémával, évezredek zenei életünk alapjaival. A modern zene követői nem élvezni, hanem izgulni akarnak, nem szépség, hanem brutalitás perverz mánomra kell nekik. ...Már megszületett az ütőhangszerek szimfóniája, amelyben minden súly a ritmusra nehezedik. Ennek a zenének nincs és nem is lehet jövője – állapította meg Kárpáti Sándor, aki hiszi, hogy előbb-utóbb még a kevésbé szélsőséges zenei törekvések is el fognak múlni. A közönség nagyrésze [szép számban voltak jelen] zajos helyesléssel fogadta az előadást, de voltak persze

kevesebben olyanok is, akik nem mindenben értettek egyet megállapításaival” [.85\(280\)](#)

14. A Képezdére kitűzött fekete zászló jelezte, hogy 1939. február 26-án, 67 éves korában meghalt. „Élénk részt vett az Országos Magyar Dalosszövetség soproni kerületének munkájában. A vidéki énekkarok szervezésében és irányításában szinte fáradhatatlanul tevékenykedett. 1938 decemberében már erős meghűléssel ment el egy ilyen vidéki útjára. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy erősen igénybevett testi szervezete elgyengült” [.86\(281\)](#) Az újságok közül az Oedenburger Zeitung számol be a legrészletesebben utolsó napjairól. Már túl volt a krízisen, jobban érezte magát, tervezte, hogy 20-án, hétfőn folytatja a zenetanítást a Rákóczi honvédfőreáliskolában, ám az erős házi szerek annyira megviselték a szívét, hogy ismét ágynak dőlt. A beállt ideiglenes javulás hatására megint tanítani akart, s autót kért a szerkesztőségtől, hogy a hadapródokhoz mehessen, de erre már nem kerülhetett sor. Állapota rosszabbodott, s tüdőembólia végzett vele [.87\(282\)](#)

Temetésén a polgármester „megrázó erejű nagy beszéddel búcsúzott el az elköltözöttől, Kóh Ferenc a soproni művészek nevében beszélt”. A Zeneegyesület vonósnégyessel, három énekkar dallal mondott istenhozzádot [.88\(283\)](#) Íróasztalfiókjai, és lassanként az idő is, elzárták alkotásait közönsége elől. Jogos a feledés? Vagy mégiscsak neki lesz igaza, amikor azt mondta Heintz Fülöpnek: „Eljön még az időm!” [89\(284\)](#) Tőlünk függ, hogy művei megtalálják-e helyüket városunk és talán az ország zeneéletében is.

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

191 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Neves rábaköziek. Szerkesztette Pájer Imre. Csorna–Kapuvár, 1989, 77 lap, 1 képpel

Neves rábaköziek. Szerkesztette Pájer Imre. Csorna–Kapuvár, 1989, 77 lap, 1 képpel

Szép kivitelben, egy később kiadandó „Rábaközi Életrajzi Lexikon” előmunkálataként jelent meg a fenti könyv, amely Csorna és Kapuvár különböző szerveinek kulturális áldozatkészségét és a múlt értékei iránti fogékonyságát dicséri. Harminc életrajz mutatja be a XVI. századtól napjainkig Ács Mihály ev. lelkészt (1646–1708), Baditz Ottó festőművészt (1849–1936), Bodnár Alajos tanítót (1890–1945), Bodor (Krausz) Ödön sportolót (1882–1927), Enessey György történétíró (1756–1801), Hetvényi (Simstich) István tanítót (1827–1904), Iliás Ferenc politikust (1918–1956), Jáky (Joachim) Ferenc plébánost (1806–1885), Jászai Mari színésznőt (1850–1926), Kerényi György zeneszerzőt (1902–1986), Király Iván ornitológust (1894–1987), Kis János író (1770–1846), Kiss Ferenc erdőmérnököt (1860–1952), Laky Demeter premontrei szerzetest (1818–1902), Lukácsy Lajos szobrászművészt (1876–1927), Lumniczer Sándor orvost, (1818–1892), Mohl Antal kanonokot (1836–1916), Molnár (Szabó) János jezsuitát (1728–1804), Nagy János plébánost (1732–1803), Naszódi Zsigmond író (1875–1906), Pátzay Pál szobrászművészt (1896–1979), Pethő Sándor újságíró (1885–1940), Pozsgai Pálné naiv festőt (1895–1976), Sebesy

(Schosser) Kálmán premontrei szerzetest (1816–1881), Smuk Antal ornitológust (1904–1979), Szapudi-Laendler István festőművészt (1899–1945), Szeniczey Bárány György ev. lelkészt (1682–1757), Telekesi Török István ezredest (1666–1722), Wathay Ferenc író, költőt, festőt és katonát (1568–1606 után), és Zsirai Miklós finnugor nyelvészt (1892–1955). Felsorolásunkkal érzékeltetni kívántuk azt a széles területet, amelyet ez a dicsérendő kezdeményezés átfog. A kötet közli a nevezettek munkásságára vonatkozó adatokat, valamint a reájuk vonatkozó irodalmat is.

Itt említjük meg, hogy 1989-ben újra megindult a Rábaközi Hírlap, amely alcíme szerint közéleti és kulturális tájékoztató. Jó papíron, színvonalas, frázismentes írásaival többet nyújt, mint amennyit alcímével ígér: képekben is, cikkeiben is, a közölt versekben is a Rábaköz mai és régi értékeit mutatja be. Nemes vállalkozás.

Mollay Károly

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Friedrich Károly ny. gimnáziumi tanár. Sopron, Deák tér 21/23.

Dr. Sarkady Sándor főiskolai tanár, Sopron, Pf. 112.

Hárs József olvasószerkesztő, Sopron, Deák tér 21/23.

Dr. Fried István tszv. egyetemi tanár, 1072 Budapest, Akácfa u. 30.

Dr. Katona Imre művészettörténész, 1014 Budapest, Díszter 13.

Vajda György elnökhelyettes, Budapest, Magyar Televízió

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Kőbölkút u. 11.

1990. XLIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

192 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Friedrich, Karl: „Celeberrimae collectiones Sopronienses” (Die Sammlungen der Ödenburger evangelischen Kirchengemeinde)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung
Sarkady, Alexander: Der Schriftsteller Jenő Szabó 80 jährig
Hárs, Josef: Die Ödenburger Gassennamen in den letzten 120 Jahren
Mollay, Karl: Der Wappenstreit

Kleine Mitteilungen

Fried, Stefan: Lehrreiche Einzelheiten aus einem alten statistischen Werk (Ladislaus Bielek über den Neusiedlersee und den Waasen)
Katona, Emmerich: Der Stefferl vom Waasen in Budapest

Kulturelles Leben in Ödenburg

Vajda, Georg: Eröffnungsrede an der VII. Medaillenbiennale in Ödenburg (24. Juni 1989)

Nekrologe

Hárs, Josef: Der Lebensweg des Musiklehrers Alexander Kárpáti (Güns, 1872–Ödenburg, 1939)

Bücherschau

Mollay, Karl: Namhafte Raabauer. Hg. von Emmerich Pajer. Csorna–Kapuvár, 1989 (ung.)

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A levéltár történetét I. Gosztola László: A soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltára. In: Balázs Péter (szerk.): Magyarország Levéltárai. Bp., 1983, 378–381.

2 (Megjegyzés - Popup)

A Gyül. Levéltár 1–241 III. 1 jelzetű legrégebbi irata: Extract. Auss weylandt herrn Blasy Nagy gewesten Burger undt des Raths alhier Zu Oedenburg seel(igen) Aussgericht(eten) undt hinderlassenen Testament: Datirt Oedenburg, am Mittich nagst vor Dionisy Martyris, Anno 1533. Zu dem andern meinen gelassen haab undt guett meinen dreyentheil hauss am Placz Zu Oedenburg allen andern meinen Erbstuckhen, Mühlen, haussern, Mayrhoffen, Weingartten, Ackhern, Wissmadern ligundt undt vahrennten inner undt aussser hauss, nindert und nichts aussgenomben, So über dits mein geschäftt verhandten undt überbleiben wirdt, secz undt benenn Ich Zu rechten VngeZweifelten Erben meinen Jüngsten Sohne Hannssel den Ich mit meiner Hausfr(aw) Catherina erlich erobert habe Woferr Gott vber mich bieten wurdte, so solle mein Ayden Benedict Borss undt mein Vetter Michael Nagh Burger Zu Schäpring gemeltes meines vnevogten Sohns Haussel Gerhaben, undt Vormünder sein. Sein leib undt Guett inn undt aussser Rechtsens getreulichen Zubewarn, Zuvertheidig(en), schuczen undt schürmen wie ich Ihnen des Vertraue.

(Az irat külsején): Extract. Auss weylandt herren Blasy Nagh gewesten Burger undt des Raths alhier Zu Oedenburg seel(igen) hinderlassenen Testament. (Az okirat olvasatát G. Szende Katalinnak köszönöm).

3 (Megjegyzés - Popup)

Gyapay Gábor (összeáll.): A soproni evangélikus egyházközség levéltára. 1958 (gépelt kézirat).

4 (Megjegyzés - Popup)

Mindezek rendezését Gyapay Gábor végezte el. Ő készítette el a levéltár alapleltárát és csomójegyzékét is. L. fent a csomók ismertetését. Gyapay i.m.

5 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok. 1535–1848. Sopron, 1982, 9128. sz.

6 (Megjegyzés - Popup)

Őrzi a levéltár a soproni lelkészek leírt prédikációit is: Kiss János, Gamauf Gottlieb, Brunner János, Stiegler Gusztáv, Zábrák Dénes, Ziermann Lajos, Budaker Oszkár, Beyer Pál stb. prédikációi kéziratgyűjteményünk becses darabjai.

7 (Megjegyzés - Popup)

Gyülekezeti Levéltár 230–233/a–b sz. 4370 I. 743–746, 747a–b jelzet.

8 (Megjegyzés - Popup)

Az író rövid életrajzát és műveinek felsorolását I. Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti

lexikon. Bp., 1977, 268.

9 (Megjegyzés - Popup)

A kötetekhez Karner Károly készített tartalomjegyzéket.

10 (Megjegyzés - Popup)

Ruhmann Jenő: SSz. 1938, 102.

11 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. k. Sopron, 1917, 409.

12 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola László: A soproni evangélikus gyülekezet könyvtára: Lelkipásztor 1977. XI. 675.

13 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi i.m. 12 070. sz.

14 (Megjegyzés - Popup)

Karner Károly: A soproni evangélikus gyülekezet könyvtára. 1973 (gévelt kézirat) 1.

15 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf kéziratos gyülekezettörténete. II. k. 488. GyLtár 4371. I. 74. jelzet.

16 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 409.

17 (Megjegyzés - Popup)

Karner i.m. 2.

18 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 218.

19 (Megjegyzés - Popup)

Lichtenauerné végrendelete: Városi levéltár Lad.L.Test. Fasc. II. Nr. 72. A végrendeletet későbbi alkalommal közöljük.

20 (Megjegyzés - Popup)

Wittenbergből való hazatérése alkalmából a városi tanács búcsúzóul a Liber Concordiae első (drezdai) kiadását ajándékozta neki kitüntető dedikációval (Lc 54. jelzet könyvtárunkban). Ugyanakkor az egyik wittenbergi városi tanácsos Langnak emlékül Hospinianus „De origine, progressu, ceremoniis ...” című,

Zürichben 1592-ben megjelent művét ajándékozta (ma Lc 87 jelzet alatt). Ez a könyv azért is tanulságos, mert a végén hosszú kézirásos cseh nyelvű kivonat van a könyv tartalmáról (Karner i.m. 9.).

21 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 676.

22 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 676.

23 (Megjegyzés - Popup)

Karner i.m. 4. és 11.

24 (Megjegyzés - Popup)

Karner i.m. 3.

25 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 677.

26 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 441.

27 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 677.

28 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 447–448.

29 (Megjegyzés - Popup)

Házi i.m. 7513. sz.

30 (Megjegyzés - Popup)

Házi i.m. 1030. sz. Pichler András 1681. október 13-án kelt végrendelete (Városi Ltár Lad. P. fasc. 5 Nr. 215.) B. pontjában tizenöt császári forintot hagy az evangélikus „chorus musicus”-ra, hogy azt a lelkész az énekkar tagjai között arányosan („nach proportion”) ossza szét. A rendelkezésben tehát szó esik a soproni zene és énekkultúra egyik korai emlékééről is.

31 (Megjegyzés - Popup)

GyLtár 6168 I. 1146. – Gyapay 238. sz.

32 (Megjegyzés - Popup)

Az arab kézirat adományként az OSZK-ba került. Ott OSZK 6 Duod. Arab jelzet alatt található. Karner i.m. 4.

33 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 678.

34 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei. SSz. 1938, 289. A mai épület (Berzsenyi Gimnázium) 1894-ben épült. (Vö. Payr Sándor: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907, 59. – Fabinyi Tibor: A soproni evangélikus líceum története (1554–1908). In: Györffy Sándor és Hunyadi Zoltán (szerk.): A soproni líceum. Bp., 1986, 98.)

35 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Környei Attila: SSz. 1988, 175–178.

36 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Ág. Hitv. Evangélikus Líceum könyvtárának jegyzéke. I–II. k. Sopron, 1896; A Soproni Ág. Hitv. Ev. Líc. könyvtárának pótjegyzéke. Gyarapodás 1896–1907. Sopron, 1907.

37 (Megjegyzés - Popup)

A Veronai biblia kolofonja: „Anno incarnationis domini millesimo trecentesimo nonagesimo quarto Comparata est hec byblya per pauperem virum dictum Benessium tunc percunctatem in Verona ... finita autem et completa est per manus Mathye Parwyny ...

38 (Megjegyzés - Popup)

A Biblia Compendiata kolofonja: „Das Puch ist volbracht mit hilff Gotts des almechtigen vnd mit der hilff der kimmel kunigin Marie etc. am montag nach Assumptionis Marie Anno etc. Quadragesimo quinto per Johannem Lessewicz de Legenicz in Rannigdorff hora vesperarum.”

39 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Történelmi Társulat 1883. évi aug. 22–27-i vidéki kirándulása Sopron városába és Sopron vármegyébe. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1883, 85–87.

40 (Megjegyzés - Popup)

Az inkunábulum nyomdásza Johann Zaina, aki a művet ugyancsak Ulmban már 1475-ben is kiadta. A Biblia aureának ez a kiadása hazánkban csak Esztergomban található Sopronon kívül. A könyvnek Magyarországon ötféle latin és német kiadása van (Sajó G.–Soltész E.: Catalogus incunabulorum... Bp., 1970, 2901 sz.). A könyvtárunkban található példányt Preirer György, a Szt. Mihály templom egyik javadalmas papja, nagy könyvgyűjtő hagyatékából más könyvekkel együtt soproni papok vásárolták meg. Ilyen úton juthatott az evangélikus gyülekezet könyvtárába. Vö. Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban. II. Latin nyelv (1451–1549). SSz. 1968, 49.

41 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 680.

42 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen l. Németh Sámuel i.m. SSz., 1938, 293–296.

43 (Megjegyzés - Popup)

Mollay is említi i.h. 53.

44 (Megjegyzés - Popup)

A mű – Johannes von Werden (1400–1437) német ferences híres vasárnapi prédikációgyűjteménye – Schwartz Balázs soproni javadalmas pap hagyatékából került az evangélikus gyülekezet könyvtárába. Mollay i.h. 54–55.

45 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Jenő megjegyzi, hogy Szabó Károly RMK I. kötetében a könyvtári példányban a könyv leírása mellett Müllner Máttyás, a líceum igazgatója és történetírója ceruzával írt sora olvasható: „néhai Bachich Páltól kunyoráltam el.” Pröhle így folytatja: „Ha (Müllner M.) komoly, szakállas arcképére pillantunk, el sem hisszük, hogy le tudott írni ilyen szót, mint „elkunyorálni” (Pröhle J.: A soproni Berzsényi Gimnázium – volt Evangélikus Líceum – könyvtára. Gépelt kézirat az iskola 400. évfordulója alkalmából. 1957, 3.).

46 (Megjegyzés - Popup)

Karner i.m. 7.

47 (Megjegyzés - Popup)

Karner i.m. 8.

48 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 680; Karner Károly: Eine Sammlung von Erst- und Frühdrucken aus der Reformationszeit. Theol. Literaturzeitung 97. Jahrg. 1972, Nr. 1; Karner K.: Zwei unbekannte Drucke von Lutherschriften in Sopron. Magyar Könyvszemle (1968) 84. évf., 262–263.

49 (Megjegyzés - Popup)

Az első orvosi könyv 1577-ből való. Vö. Varjas Béla: XVI. századi orvosi könyv. Kolozsvár, 1943. A Frankovith műből – a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának példányából – részletek jelentek meg Házi Jenő–Augusztinovicz Elemér: Sopron a régi magyar irodalomban. Bp., 1937. c. könyvecskéjében.

50 (Megjegyzés - Popup)

Gosztola i.m. 681; Borsa Gedeon: Frankovith Gergely. Magyar Orvostud. Közlemények III. 1956, 136–148; Borsa, Gedeon: Neu entdeckte Druckwerke aus dem 16. und 17. Jahrhundert, die auf dem Gebiet des heutigen Burgenlandes hergestellt wurden. In: Festschrift für Karl Semmelweis. Eisenstadt, 1981, 23,

33 (Burgenländische Forschungen Sonderheft VI.).

51 (Megjegyzés - Popup)

Házi i.m. 2602. sz.

52 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században. Bp., 1984, 111–112. A művek hangjegypéldás felsorolása ugyanitt 509–535.

53 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Németh Sára: Kolbenheyer Mór. Bp., 1938.

54 (Megjegyzés - Popup)

Barth J. K. soproni ev. lelkész a legkorábban gyűjtött antik emlékeket. 1686-ban Buda visszafoglalásának emlékére az evangélikus templomban beszédet mondott, abban megemlítette, hogy a budai zsákmányból néki is jutott Mithridates érmeiből. A beszédet „Buda recepta” címen nyomtatásban is kiadta és hozzá rézmetszetben egy sor antik érmet mellékel, feltehetően a maga gyűjteményéből. Vö. Csatkai Endre: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. SSz. 1938, 136.

55 (Megjegyzés - Popup)

A lap szövegének mondanivalója: amint a felsorolt lelkészek szenvedések nélkül, boldogan haltak meg és üdvözültek, úgy az emléklap nyilván soproni ismeretlen szerzője is békében és örömben óhajt eljutni „in himmlisch Oedenburg” (a mennyei Sopronba=az üdvösségre).

56 (Megjegyzés - Popup)

A módszer lényege: Minden egyes betűhöz egy-egy játéktárgy tartozik, melynek alakja megegyezik a betű alakjával. A játéktárgy neve pedig a megfelelő betűvel jelzett hanggal kezdődik. A játék nevének rövidítéséből adódik a hang-betű azonosítása és maradandó felismerése, megszilárdítása. A játéktárgyak bemutatásukkor a legtöbbször a betű által jelölt hangot is meg tudják szólaltatni.

57 (Megjegyzés - Popup)

Hárs József (szerk.): Sopron (Balf, Brennberg, Kőhid-telep, Tómalom) utcanévjegyzéke 1988. Sopron, 1988. Sajnálatos módon a Soproni Hírlap 1989. aug. 4-i száma – Utcáink neve címmel – nem vesz tudomást a létezéséről. Szerinte „a legfrissebb adatokat az 1982-es soproni utcanévjegyzék tartalmazza”.

58 (Megjegyzés - Popup)

„Javaslat Sopron város meghagyandó, megváltoztatható és – véleményünk szerint – megváltoztatandó utcaneveiről.” 1989. jan. 26. (A szakbizottság ülése 1988. nov. 30-án volt, javaslatunk első megfogalmazása a rákövetkező napon) és „Javaslat emléktáblákra és szobrokra” 1989. jún. 6.

59 (Megjegyzés - Popup)

A Múzeum u.-ból a 110/1987. XII. 22./VB. határozattal Csatkai Endre utca, a Gesztenyés útból a

86/1988. XII./VB. határozattal Becht Rezső *utca* lett, előbbi 1988. febr. 1-jei, utóbbi 1989. febr. 1-jei hatállyal.

60 (Megjegyzés - Popup)

Utcanév-szépészet. Soproni Hírlap 1989. szept. 15.; levelek: uo. 1989. szept. 22; Horváth Zoltán: Üljünk végre a lovon egyenesen, gerincesen. Kisalföld 1989. szept. 16. Ld. még 106. jegyzetet.

61 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Csatkai Endre: A soproni utcanevek történetéhez. SSz. 1937, 58–68; Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelme. SSz. 1967, 334–340.

62 (Megjegyzés - Popup)

Braun Nándor útépitéséről: Hárs József: A soproni idegenforgalom kezdetei. SSz. 1966, 310., a Károly-magaslatról uo. 313.

63 (Megjegyzés - Popup)

Pl. a Lóki és a Fűzfa sor, de már a Kismartoni sor nem egyértelmű.

64 (Megjegyzés - Popup)

A Deák és az Ógabona teret úgy számozták, ahogy az utcákat, a Cházár András térre viszont egy ház sem nyílik. Nem mindig világos, miért van egy házon két szám. A szerző lakása is ilyen épületben van, pedig a telek sohasem állt két részből. A Kőszegi úton két 5-ös szám van, a József Attila utca páros oldala a 8-assal kezdődik, a Lánzséri útnak két eleje van, viszont a Hajnóczy utcának se eleje, se vége. Követhetetlen a Kodály tér vagy a Kazinczy tér s a Vasvári Pál utca számsora. A Nyéki sornak csak páratlan számai vannak stb.

65 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. jkv. 1881. márc. 31. 123. szám.

66 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. jkv. 1909. dec. 30. 506. szám.

67 (Megjegyzés - Popup)

SVL XXV. 23 273. (1887).

68 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. jkv. 1907. 137. szám.

69 (Megjegyzés - Popup)

A vb jkv.-e 1959. ápr. 10-én megállapítja, hogy a th. biz. 1950. máj. 16-i és a vb 1950. szept. 22-i ülésén hozott határozatokat csak a múlt évben kezdték végrehajtani, mert nem volt kapacitás.

70 (Megjegyzés - Popup)

Az ügyvéd nevére nézve ld. Payr Sándor: Muzsaji Wittnyédy István (Bp., 1906) c. könyvet. Mások Vit(t)nyédynek írják, de i-vel senki sem.

71 (Megjegyzés - Popup)

A Városszépítők művészeti és helytörténeti szakbizottsága tiltakozott ugyan ellene, de már csak utólag, mert nem kérdezték meg a véleményünket.

72 (Megjegyzés - Popup)

Az ev. temető 1886-ig volt használatban. Markl terveit az 1874. júl. 1-jei közgyűlés fogadja el. A kételemes „szögletház” terveit csak 1874. júl. 15-én tárgyalják. 1875. jan. 23-án kiadják a „lakási” engedélyt, egyben sürgetik az utca elnevezését. A bizottsági irat száma: 269/1875. Ld. SVL XXIV. 7024. (1875) iratcsomót.

73 (Megjegyzés - Popup)

1847. máj. 2-i tanácsülésen hivatkoznak a közgyűlésnek erre a f. é. 883. számú határozatára. SVL 1280. sz./T., ua. iratcs.

74 (Megjegyzés - Popup)

A magyar szöveg: SVL 1244. sz./166 K., ld. ua. iratcs.

75 (Megjegyzés - Popup)

Az 1875. okt. 30-i tanácsülés már tudomásul vette a rendezést, ld. uo.

76 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Az utcaelnevezések kérdéséhez. Soproni Hírlap (a továbbiakban: SH.) 1933. júl. 15. A cikkben más pontatlanság is van. ld. 52., 84. jegyzetet.

77 (Megjegyzés - Popup)

Idegen szemekkel. Befejező rész. „Sopron” 1900. jún. 8.

78 (Megjegyzés - Popup)

A kgy. 1876. évi 403. sz. határozatával elhalasztották a döntést.

79 (Megjegyzés - Popup)

SVL XXV. 20 317., az 1878. máj. 15-i kgy. 1540/136. sz.

80 (Megjegyzés - Popup)

1949. dec. 21-i kgy.-i jkv. 3826/2/180 kgy. szám.

81 (Megjegyzés - Popup)

Ezt nem szavazzák meg, de egészen nem is vetik el: 1972. febr. 4-én a Kazinczy tér lett volna, 1974. júl. 26-án pedig határozatot hoznak arról, hogy legyen Marx tér (68/1974/VII. 26./VB). De hogy hol, arra nincs támpont. A határozatot máig sem vonták vissza.

82 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1962. jan. 26.

83 (Megjegyzés - Popup)

SVL 3757/117 kgy./1893. ápr. 27.

84 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/453 kgy./1927. dec. 29.

85 (Megjegyzés - Popup)

SVL 15 870 és 16 100/318 kgy./1914. dec. 30.

86 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/453 kgy./1927. dec. 29.

87 (Megjegyzés - Popup)

Az átjáróról ld. Becht Rezső: Séták a múltban. Soproni Füzetek '80, 11–12. A Mátyás kir. u. torkolatának kialakításáról (aminek lényege volt a Tschurl-ház lebontása) az 1936-ban kiírt pályázat alapján döntöttek, a II. díjas tervet fogadva el. A SH. 1938. jún. 25-i számában a felkelő emlékműről írva adják hírül, hogy előző nap az „első csákányütéssel” eldőlt a Tschurl-átjáró sorsa.

88 (Megjegyzés - Popup)

SVL 11 988/239 kgy./1900. szept. 27.

89 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/453 kgy./1927. dec. 29.

90 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 38/1950. szept. 22.

91 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 81/1974/IX. 6/VB. határozata.

92 (Megjegyzés - Popup)

„Sopron” 1885. jún. 20.

93 (Megjegyzés - Popup)

SVL Balassa Károly és társai beadványa 2843/94, a XXV. 25 484. sz. iratcsomóban.

94 (Megjegyzés - Popup)

SVL 3615/118 kgy./1894. ápr. 26., Szilvásyról ld. Becht Rezső: Soproni figurák. Soproni Füzetek '84, 17.

95 (Megjegyzés - Popup)

SVL 13 184/391 kgy./1906. nov. 29.

96 (Megjegyzés - Popup)

SVL 13 184/391 kgy./1906. nov. 29.

97 (Megjegyzés - Popup)

SVL 12 353/1906. nov. 1., a XXV. 25 484. sz. iratcs.

98 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Károly 1930-ban. Idézi Csatkai Endre: Kuruc hősök... soproni utcanevek. Uj Sopron 1945. aug. 5.

99 (Megjegyzés - Popup)

SVL 13 184/1906. nov. 20., a középítési biz. üléséről. Sajnos csak ennyit sorol fel.

100 (Megjegyzés - Popup)

Templom u. 3.

101 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Soproni Napló 1906. dec. 2.; SVL 14 118/1906., az iratot Kugler kivette a XXV: 25 484. sz. iratcsomóból.

102 (Megjegyzés - Popup)

SVL kgy. jkv. 1892., a távirat: 4877/122 kgy./1892. máj. 27., 50 frt a szoborra: 308. sz. alatt dec. 29-én.

103 (Megjegyzés - Popup)

SVL 7602/134 kgy./1901. jún. 28., XXV. 27 522. sz. iratcs.

104 (Megjegyzés - Popup)

SVL 11 944/333 kgy./1903. és 8740/269 kgy./1903. szept. 24. (szavazatarány), 6550/1/506 kgy./1909. dec. 30.

105 (Megjegyzés - Popup)

SVL 5746/224 kgy./1904. máj. 26. és 12 460/256 kgy./1904. okt. 27. Jókait 1893. máj. 10-én választották a város díszpolgárává.

106 (Megjegyzés - Popup)

SVL 4978/100 kgy./1899. ápr. 27. Még él a hiedelem: SSz. 1956, 389.

107 (Megjegyzés - Popup)

SVL 6913/202 kgy./1892. aug. 25., a BM. jóváhagyja 9543/281 kgy./1892. nov. 24., de nem vehetik tudomásul, mert az ülés nem határozatképes (kevesen vannak): 84/319 kgy./1892. dec. 30., erre 1893. jan. 12-én kerül sor a 278/5 kgy./1893. jan. 12. sz. határozattal.

108 (Megjegyzés - Popup)

Herceg Schaumburg-Lippe Frigyesné, Lujza dán kir. hercegnő. A hat. 7055 és 7181/184 kgy./1912. máj. 30., az új király X. Keresztély (ld. Thirring Gusztáv tévedését a 84. jegyzetben)

109 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1905. dec. 10.

110 (Megjegyzés - Popup)

SVL 4218/149 kgy./1909. ápr. 28.

111 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/453 kgy./1927. dec. 29.

112 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. SSz. 1958, 193 („1946. máj. 15. utáni vasárnap” omlott össze).

113 (Megjegyzés - Popup)

Az 1987. december 22-i határozat hatályba lépése: 1988. febr. 1. Az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet igazgatója tiltakozott a Kisalföldben, mert – a többi utcabelivel együtt – nem kérdezték meg a véleményét (Somogyi József: Mit üzenne ma Csatkai Endre a soproni városatyáknak? Kinek nem tetszett a Múzeum utca? Kisalföld 1988. jan. 14.)

114 (Megjegyzés - Popup)

SVL 2382/70 kgy./1912. febr. 29.

115 (Megjegyzés - Popup)

A Lánzséri (Landsee) út ma Y alakú. A Becht Rezső útból induló szakasza a Károly-magaslati útig az

1977. évi határozat óta Hatvan Ferenc utca lenne, de eddig még nem sikerült kicserélni a tábláit. Ez azért is sajnálatos, mert az itt levő 1-es szám melletti Steiger-ház országosan díjazott épület, s a szaksajtó is számon tartja, a másik 1-es, a Mikoviny útnál, viszont ezt egyáltalán nem érdemelné meg.

116 (Megjegyzés - Popup)

Az utca építése (SVL XXV. 26 140) körüli visszasságokról: SVL 13 361/202 kgy./1897. szept. 30. (interpelláció) és a 243. kgy. sz. (a válasz) okt. 28-án, az elnevezés: 415. kgy./1896. Az útépítés, egyelőre a Patak utcáig: 13 447/401 kgy./1896. dec. 30.

117 (Megjegyzés - Popup)

Az alapítványról és az utca elnevezéséről: 16 163/271 kgy./1897. nov. 25, Nelky József ügyvéd indítványára, mert ott fekszik az alapítványi ház. Müller Paulin Mihály (1819–1896. jan. 20.) a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, nagykereskedő, üzlete és háza az, ahol ma a 11-es élelmiszerbolt van. A pé Müller-huszárokról ld. Becht Rezső: Soproni figurák. Soproni Füzetek '84, 18.

118 (Megjegyzés - Popup)

Az első örökös főispán Esterházy Pál Antal volt 1734-től kezdve. Ld. Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története, in: Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 84.

119 (Megjegyzés - Popup)

Az indítvány és határozat: SVL 5208/292 kgy./1886. aug. 12., Flandorffer köszönete: 5650/325 kgy./1886. szept. 2. Az 'alafás' szóra ld. Hárs József: Alafások Sopronban. Magyar Nyelvőr 111. évf. 1987, 4, 479–480.

120 (Megjegyzés - Popup)

SVL 2292/143 kgy./1885. és „Sopron” 1885. ápr. 1.

121 (Megjegyzés - Popup)

Flandorffer Ignác (1816–1891) a Soproni Takarékpénztár, a Soproni Városszépítő Egyesület egyik alapítója, nemkülönben a Gázgyáré és a Polgárotthoné is. Ld. Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869–1984. Sopron, 1984, 7–8.; Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914). SSz. 1985, 139.; Baumann József: A soproni gázmű története (1865–1978). SSz. 1981, 3–4.

122 (Megjegyzés - Popup)

„Sopron” 1900. jún. 8.

123 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1902. júl. 24.

124 (Megjegyzés - Popup)

SVL 2796/35 kgy./1902. és 10 699/190 kgy./1902. A lövertulajdonosok kérelme: 6051/1902.

125 (Megjegyzés - Popup)

Régóta vitáztak a néven, ez a polémia a harmincas években vált különösen szenvedélyessé. A 'Lövér' mellett Házi Jenő tette le a garast (SH. 1933. okt. 6.). Az ő érvei nyomán határozta el az újság (Sopronvármegye 1933. okt. 8.), hogy azontúl csak így írja a nevet. Ezt a hivatalosak is elfogadták, de a soproniak számára máig idegenül hangzik. Ld. még Szabó Jenő: A régi Lövér. SSz. 1986, 109–112.

126 (Megjegyzés - Popup)

Szeptemberben írják egy piszkozatban (SVL 157/1919) „Az annak idején illetékes forum elfogadta” a körút uszoda felőli részének kiépítését. E szerint csinálják tovább.

127 (Megjegyzés - Popup)

Frank és Dahner a Tanácsköztársaság előtt és után is helyükön voltak.

128 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/453 kgy./1927. dec. 29., ill. a Horthy Miklósról elnevezett szakasz külön határozatban.

129 (Megjegyzés - Popup)

Sőt nálunk a belváros körül is: Várkerület, Ógabona tér, Széchenyi tér.

130 (Megjegyzés - Popup)

Összehasonlításra ad alkalmat a következő kiadvány: Kovács Sándor (szerk.): Kaposvár utcái–terei. 2. kiad. [1986]. Kaposvárnak több mint 70 000 lakosa van, de csak 285 utcája a mi 461-ünkkel szemben (1989. dec. 1-jei állapot). Van egyébként Sopron nevű utcája is.

131 (Megjegyzés - Popup)

Berecz Ábel szövege ellene, Wälder védelmezte a városi közgyűlésen. A szóbanforgó utca máris 300 m, ha meghosszabbították volna, mivel a tengelye éppen az uralkodó szélirányban van, jobban végigsüvöltene rajta a szél. Soproni Napló 1906. szept. 30. Szabály volt, hogy az utca ne legyen hosszabb szélességének huszonötszörösénél, ld. Bergmann [Boronkai] Pál: Sopron városfejlesztési terve. SSz. 1939, 213.

132 (Megjegyzés - Popup)

SVL 10 244/186 kgy./1897. A tanács előterjeszti a herceg Esterházy, Ősz és Vadász utcák háztulajdonosainak folyamodványát az Ősz utca megnyitása iránt. Határozat: már 1895-ben megegyeztek a Kláber-céggel, amely elállja az utat. 1897 folyamán megnyitják, de az útburkolat és járda megépítésére csak 1898-ban tudnak sort (és pénzt) keríteni.

133 (Megjegyzés - Popup)

SVL 1371/1902. okt. 14. Az utca lakói Meynén kívül: Nagy Imre cipésmester, Németh György, Göttl György és Végh Kálmánné, sz. Tschurl.

134 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/453 kgy. 1927. dec. 29. Dávidházy István közlése 1990. máj. 17.: Édesapja visszaemlékezése szerint 1912-ben még tartottak itt hajtóvadászatot, amely a vasúttól indult déli irányba.

135 (Megjegyzés - Popup)

SVL 9724/402 kgy./1927. nov. 30. A 6286/129 kgy./1927. ápr. 28-i aktában Gallus Jenő bizottsági tag szónáteszi, hogy a napokban 116 aláírással kérvényt nyújtott át a polgármesternek a Kis utcát a Papréttel (ill. Torna utcával) összekötő utca megnyitását sürgetve. Egy ház állta ennek útját, májusra sikerül kiköltöztetni a lakókat – felelik. Ez az utca István bíróról kapja a nevét.

136 (Megjegyzés - Popup)

SVL 18 298/4543 kgy./1927. dec. 29. Rendes havi közgyűlés.

137 (Megjegyzés - Popup)

A korábban elnevezett nyolc utca: Színház, Képezde, Liszt Ferenc, István bíró, Zrínyi, Madách, Wälder József, Mátyás király. A Müller P. utcába emléktábla „,helyezendő el” (nem készült el). Ezek régebbi határozatok megerősítéseként kerültek ide. A Gróf Tisza István útnak is van előzménye (1925).

138 (Megjegyzés - Popup)

2535/92 kgy./1948. máj. 31., megerősítve: vb jkv. 1959. ápr. 10.

139 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 277–278.

140 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Az utcaelnevezések kérdéséhez. SH. 1933. júl. 15.

141 (Megjegyzés - Popup)

Borsitzky Oszkár: Utcák elkeresztelése. SH. 1933. júl. 9., válasza Thirringnek: uo. júl. 22.

142 (Megjegyzés - Popup)

1958-ban. Kárpáti Zoltán: Örökítsük meg városunkban Kitaibel Pál emlékét. SH. 1933. júl. 11.

143 (Megjegyzés - Popup)

D(eák) A(lbert): Nevezzük el a Tómalmot Sopronfürednek. Kérelem a közönséghez. SH. 1933. júl. 28.

144 (Megjegyzés - Popup)

Séták a soproni Kolumbussal a város környékén. Sopronfüred (Tómalom) és a Csalánkert. SH. 1934. jún. 24. A kilátóról uo. 1934. máj. 18.

145 (Megjegyzés - Popup)

Simonyi László: Milyen nevet adjunk a Tómalomnak. SH. 1935. aug. 15.

146 (Megjegyzés - Popup)

„Bevándorolt”: Helyes-e a Tómalom elnevezés? SH. 1935. aug. 17.

147 (Megjegyzés - Popup)

SVL 15 512/60 kü és 70 kü/1934. VIII.; előbbi ápr. 12., utóbbi máj. 9. Harminc új utcát keresztelt el a tegnapi városi kisgyűlés. SH. 1934. máj. 10. Közülük Kazinczy Ferenc, Szedres és Okai meglevő utcák nevei. Nem egészen érthető az Ojtózi utca elnevezése, ui. a SH. 1934. júl. 4-én ad hírt róla, hogy Ojtózi fasor lesz a Gleichenbergi fasorból. A 18-as honvédek legszebb fegyverténye az ojtózi csata volt – írják –, a helyszínen felállított emlékművet a románok lerombolták ugyan, de fénykép alapján most a fasorban felállítják. Ingyen faragta ki Mérey László, a Rákóczi intézet főigazgatója és Dabóczy főtanár. Aug. 5-én adják át. Ez a közlés még csak arról tud: kérni fogják a várost, változtassa meg a fasor nevét, de aug. 5-én már arról számolnak be, hogy az új elnevezés életbe lépett.

148 (Megjegyzés - Popup)

SVL 15 512/60 kü/1934. VIII. (ápr. 12.)

149 (Megjegyzés - Popup)

Uo., ma a Kazinczy tér panel-házai állnak a helyén.

150 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Nem sorolják föl a neveket, de Házi Jenő bizonyára benne van.

151 (Megjegyzés - Popup)

SVL 15 512/74 kü/1934. VIII. sz. (máj. 9.)

152 (Megjegyzés - Popup)

Erkel az Egeredi dombon 1958-ban. Munkácsy azzal került le a napirendről, hogy jelentősebb utcát érdemel. Toldy Ferencet választották helyette Vb jkv. 1966. jan. 28.

153 (Megjegyzés - Popup)

1950. szept. 22-én, megerősítve 1959. ápr. 10. (Vb jkv.-ek.)

154 (Megjegyzés - Popup)

Az 1988. évi utcanévjegyzék még nem tartalmazza a következőket: a 86/1988. XII. 20./VB. határozat szerint a Gesztenyés útból Becht Rezső út (a táblán: utca) lett, a Kurucdomb két tervezett utcájának, az Ónodi és Késmárki utcának a neve véglegessé vált, újak Kőhíd-telepen a Cukorgyári utca, Balfon az Erdőszéli utca. Bánfalván (Kertváros) a Pálosok tere a kolostorhegyi lépcső alján (C9). A térképről

lemaradt.

155 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1962. nov. 16.

156 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1966. jan. 28.

157 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1969. ápr. 3.

158 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1969. ápr. 3.

159 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1969. máj. 20. Marad a Beloiannisz tér, 10:1 arányban elvetették a korábbi határozatot (Tanácsok tere lett volna).

160 (Megjegyzés - Popup)

Vb jkv. 1974. nov. 8. A jogi osztály vezetője mondja, hogy nincs jogszabály az utcák elnevezésére.

161 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1989. szept. 22. Mészáros László, Gyulavári Jánosné, Környei Attila és Kubinszky Mihály olvasói észrevételei, Horváth Zoltán: Úljünk végre ... Kisalföld 1989. szept. 16. A szerző 13 utcanevet sorol fel: Árpád, Bem, Botond, Csányi, Damjanich, Dózsa György, Faludi Ferenc, Kőrösi Csoma Sándor, Vásárhelyi Pál, de csak a Dózsa György és a Kőrösi Csoma Sándor utca elődjéről tud. Ld. a 107. jegyzetet. Sopronhoz *nem* kötődő személynek mondja Széchenyit, Jókait (ld. a 49. jegyzetet), Kossuthot (ld. a 37. jegyzetet), Rákóczit (ld. a 42. jegyzetet). Erzsébet királynéről nem halála évében nevezték el az utcát. Egyébként se 1893-ban halt meg, mint a szerző állítja, és hazánk nagyjai közé is csak annyira számítanám, mint a városnak címet adó Habsburgokat.

162 (Megjegyzés - Popup)

1976–77-ben. Ld. Szalay Csaba: Utcaneveinkről. Soproni Hírlap 1989. dec. 1.

163 (Megjegyzés - Popup)

Az 1988-as utcanévjegyzék szerint a Bem (Papréti), Botond (Menedékház), Damjanich (Artner polgármesterről), Vásárhelyi Pál (Nagy Lajos királyról) átkeresztelt utca. Batsányi János soproni diákéveinek adata igencsak bizonytalan. (A két anyakönyvi bejegyzést mástól idézi Czobor László, az egyiknél hibás a családi név, másiknál a keresztnév. Egyéb sehol semmi. Czobor László: Batsányi János Sopronban. SSz. 1965, 369–372.) Szalay Csaba megjegyzése szerint (ld. 106. jegyzetet) megváltoztatandó lenne még: Dimitrov tér (Szent Imre térre), Hámán Kató u. (Szent Gellért u.-ra), Entzbruder u. (Borsmonostori u.-ra). Ezek korábbi nevek. Entzbrudernek van úgyis emléktáblája. Nem értünk egyet

azzal, hogy a mai Batthyány tér ismét Jacquin Miklós tér legyen, ld. a fentebb idézett tízparancsolat 6. pontját. Az Eszperantó utca azért került a megváltoztathatók listájára, mert akkoriban az ott lakók kérték. Ma már más a véleményük. Tiszteletben kell tartani.

164 (Megjegyzés - Popup)

Jelenleg nincs neve, pedig a Mini Galéria sora és maga a szálló is ide nyílik. A szállónak Fövényverem u. 7. a címe, de miért?

165 (Megjegyzés - Popup)

Legalább a történelmi külvárosban lenne, a jezsuita kollégium közelében! A Kismartoni sor és a Táncsics utca között van, nem „költői” környezetben.

166 (Megjegyzés - Popup)

Határozat: 36/1989. IX. 26./VI. sz. Ugyanebben döntöttek arról, hogy 1989. okt. 31-ével a Lenin körút, a Köztársaság utca, a Május 1. tér és az Ifjúság tér visszanyeri régi nevét, tehát Várkerület, Erzsébet utca, Deák tér és Paprét lesz. Azóta már a táblák is felkerültek. A köztársaság kikiáltása utáni napokban idegenek nézegetik a még fenn levő régi feliratot: – Köztársaság utca. – Ezek megelőzték a korukat – mondják. Ide tartozik, hogy Magyarfalva lakossága 1989. okt. 22-én népszavazáson döntött arról, hogy a *Harka* név állíttassék vissza. Azóta megtörtént.

167 (Megjegyzés - Popup)

Az eddigi utcanévjegyzékek:

I. Gassen- und Häuser-Schema der kön. Freistadt Oedenburg u. der dazu gehörigen Vorstädte nebst Brennbürg. Sopron, 1869;

II. Schey, Karl: Gassen- und Häuserschema der kön. Freistadt Oedenburg (Sopron) mit Bezeichnung der Stockwerkhöhen, Bedachungen und Meershöhen der einzelnen Gebäude. Sopron, 1886;

III. Sopron szab. kir. város területén lévő utcák, házak és háztulajdonosok jegyzéke, összeállított az 1898. évi november hó 20-án volt állapot szerint. Sopron, 1898;

IV. Heimler Károly: Sopron topográfiája utca- és házjegyzékekkel, részletes statisztikai táblákkal. Sopron, 1936;

V. Seidl János Ferenc (szerk. és kiad.): Soproni utcanévjegyzék és Sopron thj. város térképe. Sopron, 1948;

VI. Soproni utcák jegyzéke (leporelló formában) Sopron, é. n. [1950];

VII. Soproni utcák jegyzéke. Sopron, é. n. [1962];

VIII. Soproni utcák jegyzéke 1967. Sopron, 1967.;

IX. Sopron város utcanévjegyzéke 1982. Sopron, Sopron, 1982.;

X. Hárs József i.m., ld. az 1. jegyzetet.

Az első jegyzéket még inkább csak hivatalos célra szánták: „Házak és utcák jegyzéke a helybeli hivatalok számára használat végett átküldetett” – olvasható az 1869-es tanácsi iratmutatóban (SVL), az V. 17 170. számon. Schey Károly városi mérnök volt, s magánszorgalomból kezdett a munkához. A többi már inkább üzleti vállalkozás. Az V–IX. a Hirdető Vállalat kiadása, a X. a Városszépítők és a Hirdető közös kiadása, a Soproni Ünnepi Hetekre készült el, de a hirdető késedelmes ármegállapítása miatt csak 1988 őszétől kapható; 20 000 példányban nyomták. – Végül egy kis statisztika a jelenleg érvényes elnevezéseinkről: közterületeink száma (1989. dec. 1-jei állapot): 461. Ebből:

a. személynév: 146; b. gyűjtőnév (pl. Kuruc): 23; c. helynév (pl. Borisfalvi): 64; d. földrajzi nevek (pl. Ikva): 39; e. topográfiai elnevezés (pl. Színház): 135; f. egyéb (állat, növény stb.): 54.

A személynévek közül soproni személyiség: 46, Sopronhoz kötődő neves ember: 41, nincs köze Sopronhoz: 52, képzelt név: 7.

Másik megközelítés: a 461 közterületből a. (alul) átjáró: 30; b. köz: 22; c. (fasor) sor: 27; d. út: 53; e. utca: 246; f. zsákutca: 3; g. tér: 23; h. park: 6; i. körút: 3; j. megjelölés nélküli (pl. Előkapu): 10; k. egyéb (pl. fürdő, domb, őrház, major): 38.

168 (Megjegyzés - Popup)

Bielek, Ladislaus: Etnographisch-geographische Statistik des Königreichs Ungarn und dessen Nebenländer. Erster, Band, Wien 1837.

169 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: Magyar–német kettős irodalmiság. Filológiai Közöny 1988, 206–214.

170 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: A pusztaromantika forrásainál. Filológiai Közöny 1980, 470–479.

171 (Megjegyzés - Popup)

Schwartner, Martin: Statistik des Königreichs Ungern. Pest 1798; Ofen 1809–1811.²

172 (Megjegyzés - Popup)

Csaplovics, Johann v.: Gemälde von Ungern. Pest 1829; uó. (hg.): Topographisch statistisches Archiv des Königreichs Ungern. Wien, 1821.

173 (Megjegyzés - Popup)

Gemeinnützige Blätter 1838, Nr. 4. 13.

174 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti szövegben a földrajzi nevek általában németül olvashatók. Ez esetben a fordításban zárójelben közlöm a német megnevezést. Ha Bielek csak a magyar megjelölést közli, átveszem tőle úgy, ahogy leírta.

175 (Megjegyzés - Popup)

Aventinus (Turmair), Johannes (1477–1534) bajor humanista. Művének modernebb közlése: *Sämmtliche Werke*. München 1880–1906, I–VI.

176 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kis József (1765–1830): Széchényi Ferenc orvosa. Említett művei: A Fertő tavának geographiai, historiai és természeti leírása 1797-ben. *Vö. Rummy Károly György (szerk.): Monumenta hungarica*. Pest 1816, I. 228–422; *uő.*: A Fertő tava vizének és orvosi tulajdonosának fürdő gyanánt leírása. *Uo.*, II, 191–287.

177 (Megjegyzés - Popup)

A Hanságról egykorú leírás: Hany Istók, der Wassermann. *Gemeinnützige Blätter* 1837, 593–594, 598–599.

178 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: A csepregi pünkösdi királyok. *SSz* 1971, 262–264. *Vö. még Jelenkor* 1837, 169.

179 (Megjegyzés - Popup)

Missuray-Krúg Lajos: Hany Istók, a rábaközi regék hőse. *SSz*. 1943, 24–57; Zerpák Antal: Hany Istók története. *Vasárnapi Újság*, 1855, III. 4; Németh János: Hany Istók. *Soproni Napló*, 1914. XII. 24.

180 (Megjegyzés - Popup)

Sopronmegyei lt. Csornai premontrei prépostság hiteleshelyi lt.: Birtokfelvallási jegyzőkönyvek, 1672 (Szalay István, Bezerédj Gergely).

181 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: *Ősi sopronmegyei nemzetségek*. Sopron, 1940, 76.

182 (Megjegyzés - Popup)

Cs. Katona Imre: A fertődi (eszterházai) kastély kialakulása. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények* III. köt. 1–2. Bp. 1959, 77–129; Fertőd Haydn korában. Haydn emlékére. *Zenetudományi Tanulmányok*, VIII. 687–711; A fertődi kastélyrendszer kialakulása. *SSz*. 1976, 130–143.

183 (Megjegyzés - Popup)

Németh i.h.

184 (Megjegyzés - Popup)

Siegmund v. Hárosy: *Denkwürdigkeiten der Königlichen Freistadt Oedenburg*. München, 1841./25–26 említi elsőként, hogy Hany Istók szobra Eszterházán megvan. Noha a szobrot a természetvizsgálók 1847-es soproni vándorgyűlésén bemutatták, a hír visszhangtalan maradt, s csak Ferdinand Botgorschek (Hany Istók, der Wassermann), a *Gereimtes und Ungereimtes* c. kötetben (Wien–Oedenburg, 1853) olvasható és Zerpák Antal kapuvári plébános utalt rá vissza a *Vasárnapi Újság* 1855-ös (i.h.) évfolyamában Hany Istókról írott cikkében. Mégis feltűnően hatott a hír, melyet a *Pesti Hirnök* 1867. IV. 3. számában közölt a

névtelen (Paur Iván) cikkíró, hogy ti. Hany Istók szobra Eszterházán, a várkastélyban „mindmáig” látható, sőt e fadaragvány mellett Hany Istóknak egy porcelánszobra is volt, mely azonban – mint a Röttig-féle Sopronmegyei Naptár és Címtár 1910-es évfolyama (135. l.) bizonyítja, „Bécsbe vitetett át”.

185 (Megjegyzés - Popup)

Csala fényképész levelező lapját a SSz. 1943, 35 is közli.

186 (Megjegyzés - Popup)

Hárosy Zsigmond vonta elsőként (1841) kétségbe, hogy a szobor Hany Istókot ábrázolja. Ugyanis szerinte „az egész kopasz fej, a barázdás homlok, a túlságosan ritkás pofa- és állszakáll, a karokhoz, combokhoz, lábikrához tartozó nagy has nem fiatal, hanem idős teremtéséé voltak” (SSz. 1943, 35). Hasonlóan érvel Németh János Kapuvár tudós prépostja is, aki egész életét a Hany Istók-kérdés kutatásának szentelte: „A szobor ... keletiesen keresztbehelyezett alsó lábszárain ül. Jobb kezében békát tart, gyönyörű ruhában van; arca kifejezéstelen, a kövérségtől felpuffadt, épen úgy a hasa is, mely részben még lábaira is lelóg. A szobor mérete a gyermeknagyságnak felel meg, de kétségtelenül meglátszik rajta, hogy meglett ember kicsinyített alakja”. Missuray-Krug már egyértelműbben érvel: „...a szobor inkább valami kínai szobornak látszik! Köztudomás szerint a kínai szépségnek legfőbb kelléke a kövérség; a béka pedig a Buddha vallás egyik jelképe.”

187 (Megjegyzés - Popup)

A szobrot Vályi András 1796-ban írt leírása, mely az 1783-ban írt Beschreibungon alapszik, Hany Istók szobráról még nem tesz említést, pedig a leíró a kastély szobrai iránt különös érzéket mutatott, mint erről leírásának alábbi soraiból meggyőződhetünk: „Egy nevezetes arany óra is vagy on itten, mellyen tiszta aranyból készült feszület van, és egy szív, napkeleti jóféle gyöngyből; egy ezüsből készült, 's megaranyoztatott lovon levő képezet, egy tengeri tsigából készült hegedű” (Vályi: 1796, 625). Mint ahogy egyéb, úgy ezek az adatok is arra mutatnak: a szobor feltűnése (1841) előtt alig néhány évtizeddel korábban kerülhetett Eszterházára (lásd a 6. sz. jegyzetet!)

188 (Megjegyzés - Popup)

A faszobrot szerintünk a porcelánszoborról mintázhatta a herceg valamelyik ügyes kezű mesterembere s a porcelánszobor csak akkor kerülhetett el Eszterházáról, amikor az a faszobor miatt, mely nagyobb, sőt monumentálisabb is volt, feleslegessé vált.

189 (Megjegyzés - Popup)

Nékám Lajosnének „A meissenai porcelán” című, 1978-ban megjelent könyve tulajdonképpen teljes egészében az Iparművészeti Múzeum gyűjteményén alapszik, ezért a Múzeum porcelángyűjteményének e rövid ismertetéséhez a könyv szolgált alapul.

190 (Megjegyzés - Popup)

Az összefüggésre 1988-ban az Iparművészeti Múzeum barokk-kiállításának munkálatai során figyeltünk fel. Kérdésként jelentkezett, miként lehet, hogy a figura meissenai, az ágakra tűzött fehér virágok pedig vincennes-i munkák. A talpazat tüzaranyozott bronz, mely szintén franciaországi készíthelyre utalt. Mégis akadtak, akik tagadták a tárgyegyüttes francia voltát, mondván, hogy Meissenben ugyanúgy

készülhetett az együttes, mint Franciaországban. Verlet francia kutatónak sem sikerült minden kérdésre megnyugtatóan válaszolnia, arra azonban igen, hogy a talpazat a rajta lévő ötvösjegyek alapján kétségtelenül Franciaországban készült 1740 és 1750 között. A tárgy, melyet együttesünk képvisel, levéltári adatokkal igazolhatóan ezekben az évtizedekben ismert és használt volt Franciaországban. Verlet-nek arra is sikerült adatokat találnia, hogy e tárgyakon alkalmazott figurákat Szászországból importálták Franciaországba. Arra azonban nála sincs utalás, hogy összeszerelésük Német- vagy Franciaországban történt-e. A figura biszkvit-eljárással készült, színezetlenül, később olajfestékkel átszínezték. Erre akkor és ott kerülhetett sor, ahol már a tűzön való festés lehetőségei nem voltak meg, vagyis az összeszerelés helyén. Ugyancsak itt történt az együttes funkció szerinti kialakítása, melyhez a figura csak eszközüül szolgált.

191 (Megjegyzés - Popup)

Mindmáig eldöntetlen, hogy az edény hivatalos elnevezése ellenére füstölő-e, vagy gőzölő. A füstölőedénytől a figura testébe vezető cső ma már nincs meg, mégsem vitatható, hogy a figurába hatoló gőz a figura kezében levő béka száján keresztül távozott el. Mitológiai lexikonok bizonyítják, hogy a béka a termékenység szimbóluma és feltehető: gőzölőneknek egykori használói kultikus-mágikus hatást tulajdonítottak.

192 (Megjegyzés - Popup)

Pierre Verlet: *Ars Decorativa*, 2, 1974, 107–115.

193 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1974. 107–115.

194 (Megjegyzés - Popup)

A kapuvári kat. Pléb. ker. anyakönyvek 1749. évi bejegyzése márc. 23-nál 17-i dátummal.

195 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 6. jegyzetet!

196 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: *A Soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948*. Sopron, 1962. A 61. lapon és a 37. jegyzetben néhány sor a mellőzött zeneszerzőről, halála évét azonban rosszul adja meg. – Veress Endre összeállítása 1942. dec. 13-ról a soproni levéltárban (a továbbiakban: SVL). – Gárdonyi Zoltán: Kárpáti Sándor zenei hagyatéka. SSz., 1960, 253–255. – Major Sámuel visszaemlékezése 1979. márc. 22. Öregdiák, aki megírta tanárai életrajzát. Kézirat. – *Der diesjährige Treue-Preis*. *Oedenburger Zeitung* (a továbbiakban: Oe. Ztg.) 1940. okt. 15. Remélik, hogy az idei – komponistának szánt – Hűség-díjat Kárpáti Sándornak ítéllik. – *Ehre, dem Ehre gebührt!* Oe. Ztg. 1944. febr. 26. Halálának 5. évfordulója. Hiányoljuk, hogy nem ítelték neki a Hűség-díjat. Ki kellene nyomtatni a műveit! Kőszeg emléktáblával emlékezett rá (múlt időben!).

197 (Megjegyzés - Popup)

Budaker Gusztáv volt a karnagya a kőszegi „Concordia” Férfidalegyesületnek a harmincas években. Ld.

Molnár Imre (szerk.): A magyar muzsika könyve. Bp., 1939, 313. lap. További kutatásra vár, hogy volt-e korábban már emléktáblája K. S.-nak Kőszegen. Ehhez ld. még: Eine Gedenktafel für A. K. Oe. Ztg. 1940. 250. szám (gyűjtenek rá) és Kárpáti-emléktáblát helyeznek el Kőszegen. Soproni Hirlap (a továbbiakban SH.) 1940. okt. 31.

198 (Megjegyzés - Popup)

Halála utáni hírek: a szombathelyi királydíjas MÁV Haladás dalárda hangversenye (vez. Jurányi János) az elhunyt K. S. soproni zeneszerző dalaiból 1940. jan. 28., ld. Hegedűs Sándor: A Soproni Frankenburg Irodalmi Kör története (1876–1949) 3 kötetes kézirat a SVL-ban. – K. S. emlékestet rendez a kelenföldi Ev. Nőegylet, számol be róla a SH. 1940. okt. 4-én. – Egyes művek: K. S. szerzeménye – Az Úr érkezése c. Ady-versre írt dala – a Budai Vígadóban. SH. 1940. febr. 16. Respighi Nebbiájához hasonlítja. – Peskó (Peschko) Zoltán orgonaestjén, 1941. febr. 21-én, a Zeneművészeti Főiskola nagytermében a Jézusom él c. kantáta. – Az irodalmi kör estjén Marosvásárhelyt és Nagyváradon Ch. Metz Piroska orgonaművésznő eljátszotta K. S. „egyik” szerzeményét. SH. 1943. ápr. 21.

199 (Megjegyzés - Popup)

A SVL-ban lévő műveinek értékelésére Nagy Alpár vállalkozik.

200 (Megjegyzés - Popup)

– arr – (Parragi György); Kis interjú Kárpáti Sándorral, Sopronvármegye (a továbbiakban Svm.) 1934. márc. 4.

201 (Megjegyzés - Popup)

Ld. G. Z. (Gárdonyi Zoltán): Kárpáti Sándor. Nekrológ. A Dunántúli ág. h. ev. Egyházkerületi soproni Tanítóképző Intézet (a továbbiakban Képezde) értesítője az 1838/39. évre, 6–9. lap, ill. Kárpáti László 1989. júl. 1-jei levele. Mőszai Lajos soproni tanárról: Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. SSz. 1958, 197. és 199. lap.

202 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1886/87. évre.

203 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a Képezdei ért. 1938/39.-ben közölt nekrológot.

204 (Megjegyzés - Popup)

Kőszeg zenei életéről ld. Molnár Imre i. m. 313. lap, valamint Bariska István adatközlése (33.–86/1989. sz. Kőszegi Levéltár, 1989. nov. 20.)

205 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1886/87. évre.

206 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1885/86. évre, 63. lap.

207 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1886/87. évre.

208 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1886/87. évre és folyt. az 1889/90. évig és a nekrológ az 1938/39. évben.

209 (Megjegyzés - Popup)

Pap József: A soproni evang. tanítóképző intézet története 1858–1908. Az intézet 50. éves jubileumára. Sopron, 1908. Házirend a 97. lapon.

210 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1908/9. évre 36. lap. Reggeli 0,3 l forralt tej és egy zsemlye, az ebédet és vacsorát hétről-hétre állapítják meg, szerdán és pénteken nincs hús, vacsorára is van leves. Részletesen felsorolja a választéket.

211 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1890/91. évre. A tanítóképesítésről a 25. lapon. Az iskolai tanulólétszám Pap József i. m. szerint 1903-ig 130-ra emelkedik, de 1908-ra visszaesik 86-ra.

212 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sajnos a statisztika neveket nem említ, ráadásul sajtóhiba.

213 (Megjegyzés - Popup)

Pap József i. m.

214 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1889/90. évre.

215 (Megjegyzés - Popup)

Uo. a 20–21. lapon.

216 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1889/90. évre.

217 (Megjegyzés - Popup)

Uo. a 17. lapon.

218 (Megjegyzés - Popup)

A hangszerekről: Képezdei ért. az 1905/6. évre, az állami támogatásról: Pap József i. m., Képezdei ért. az 1908/9. évre.

219 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti László 1989. júl. 1-jei levele.

220 (Megjegyzés - Popup)

Nekrológ. Képezdei ért. az 1938/39. évre. – Kárpáti Sándor: Húsz esztendő Sopron zenei életéből. In: Horváth László–Madarász Gyula–Zsadányi Oszkár (összeáll.): Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1934., Sopron, 1934, 98–99. lap.

221 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti László 1989. júl. 1-jei levele.

222 (Megjegyzés - Popup)

Ld. az Államsegéllyel fenntartott Kőszegi sz. kir. város – községi Fiú és Leány Polgári Iskola értesítőit 1882–1906. (Kőszegi Levéltár).

223 (Megjegyzés - Popup)

A zongoradarab kézírata a SVL-ban.

224 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1905/6. évre.

225 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1905/6. évre, Pap József i.m. és Oe. Ztg. 1905. aug. 18.

226 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Svm. 1934. márc. 4. – A Képezdei ért. az 1913/14. évre közli az énekekre és zenére kidolgozott, a tanárnak összesen 26 óra elfoglaltságot jelentő óratervet: ének és zenetan a négy osztályban 1–1 óra, karének a II–IV.-ben 1–1, zongora és orgona elsőben 2, másodikban 3, harmadikban 2, negyedikben 1, zeneszerkesztés (III. és IV.) 1–1 óra, hegedű elsőben 2, aztán 1–1 óra, fakultatív zenekari fogl. 1–1 óra.

227 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1905/6. évre.

228 (Megjegyzés - Popup)

Heintz Fülöp: Kárpáti Sándor. Írott Kő 1936. évi 2. sz. 115–120. lap. A Szombathelyen megjelent irodalmi folyóiratnak ez a cikke különlenyomatban a SVL-ban. Ismerteti (b. d.) (Berecz Dezső) SH. 1936. máj. 12. Heintz a soproni tanítóképző növendéke volt az 1910/11. tanévtől az 1913/14. tanévig. Ösztöndíjas. 1914 júniusában képesítőzött. Sokszor szerepelt zongorista- vagy orgonistaként az ünnepélyeken, sőt zenekart is

vezényelt. Részt vett a magasabb egyházi zenei tanfolyamon egy társával együtt (tanárok: Kapi Gyula és Altdörfer Viktor), 1914-ben. Tevékeny karnagya a Szombathelyi Iparoskör Dalárdájának 1929-től, szabadtéren előadták a Hány Jánost. Ld. Molnár Imre i. m. 319. lap.

229 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1905/6. évre

230 (Megjegyzés - Popup)

Részletes tantervét ld. Képezdei ért. az 1905/6. évre, a végzett tanítási anyag: 11. Ének és zene c. fejezetben. A növendékek tudás szerinti csoportosításáról: Képezdei ért. az 1907/8. évre. Megállapítása szerint a képezdebe felvettek 60–80%-a zenei analfabéta.

231 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Sándor: Kántorok zsebkönyve. 95 rövid és dallamos orgonaelőjáték, korálvariáció és kánon. Sopron, [1933], 64 lap, a szerző kiadása és egy másik, ez is saját kiadásban: Kárpáti Sándor: Énekeljtek az Úrnak I. füzet. Két- és háromszólamú korálok és vallásos énekek. Sopron, [1934], 31 lap. Az elsőt kapta kézhez Peskó (Peschko) Zoltán, aki akkor már a bp.-i fasori ev. gimn.- ill. templomban működött, de 1927. szept. 1-jétől 1929-ig Sopronban helyettes tanárként. Ld. Képezdei ért. és Hárs József: Önképzőkörök Sopronban a két világháború között. Kézirat a soproni városi könyvtárban. A 36–38. lapokon.

232 (Megjegyzés - Popup)

Az Andante religioso nincs benn Veress Endre jegyzékében. A zeneműtárra, tombolára von. adatokat ld. Képezdei ért. az 1905/6. évre.

233 (Megjegyzés - Popup)

Képezdei ért. az 1906/7. évre. Az új zongora Reinhold gyártmány, ld. Képezdei ért. az 1912/13. évre. A fuvolát ld. Képezdei ért. az 1907/8. évre.

234 (Megjegyzés - Popup)

Képezdei ért. az 1912/13. évre. Kirándulásaik is voltak. Az 1906/7. évre kiadott értesítőben olvashatunk egy ritkaságszámba menő háromnapos bp.-i útról. Az Operában is voltak.

235 (Megjegyzés - Popup)

Képezdei ért. alapján. Másik megközelítés: 1908/9-ben az elsőben németből hatan, számtanból négyen, történelemből öten kaptak elégtelent.

236 (Megjegyzés - Popup)

1915. nov. közepétől 1916. jan. 2-ig volt katona, ld. Képezdei ért. az 1915/16. évre.

237 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért az 1916/17. évre. Simkó 1917. máj. 1-jétől igazgató.

238 (Megjegyzés - Popup)

Bognár Károly–Kárpáti Sándor: Iskolai énekeskönyv az ág. hitv. evang. elemi népiskolák V–VI. osztályai számára. Bp., 1916, 84 lap. Ez a Luther Társaság kiadása volt.

239 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1916/17. évre, 42. lap.

240 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1918/19–1926/27. évekre egy kötetben. Szerk. Hamar Gyula igazgató. 1918 óta nem jelent meg értesítő.

241 (Megjegyzés - Popup)

Peskó (Peschko) Zoltán levele SVL. Kárpáti-anyag., vö. a 3. és 36. jegyzettel. Hamar Gyula egy munkája a SVL-anyagában. Még mint tanár szerzette. Végpárt. Kisfaludy Károly versére. Gyászkar néhai Hammer József györkönyi ev. tanító és síó vidéki ev. tanítóegyesületi karmester emlékezetére.

242 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs Sándor i. m. (2. köt.) 190. lap.

243 (Megjegyzés - Popup)

Pl. Lányok, lányok, magyar lányok (Reviczky Gyula verse) vegyeskar keletkezési dátuma: Sopronbánfalva 1928. júl. 28–29., a Dorottya c. vígoperáé (bef.) Sopronbánfalva 1911. aug. 30., Újságot küldenek Sopronból az özvegynek Sopronbánfalvára 1943. ápr. 21.

244 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a házassági anyakönyvben.

245 (Megjegyzés - Popup)

K. Zoltánról ld. Csapody István: Kárpáti Zoltán (1909–1972). SSz., 1973, 183–187. Elemér mérnök (említik az Oe. Ztg. 1944. febr. 26-i cikkében), ma Bp.-en él. K. László ny. középiskolai tanár, Sopron, Deák tér 22.

246 (Megjegyzés - Popup)

Lakásai: 1. Vlsz. az első a Jókai u. 7. alatt, de Elemér fia születésekor, talán tévesen, 6. sz. – 2. Domonkos u. 15. I. em. egy 1922. márc. 9-i keltezésű kéziratán, egy másikon u.ez a cím, de már ny. tanár megjelöléssel, tehát legkorábban 1924 nyara. – 3. A Tisza I. u. elnevezésének dátuma 1925 vége, de csak 1927. dec. 29-én erősítik meg. A Címtárban K. S. itt lakik. A Passacaglia c. művének kéziratán címe ez a Gróf Tisza István u. 13. A művet Bp.-en mutatták be, a Svm. 1926. dec. 17-én ír róla. – 4. A Kántorok zsebkönyve kapható a szerzőnél: Rákóczi u. 37. – 5. A Deák térre ezek szerint 1933 körül költözött.

247 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Kárpáti-anyag. Részletezése: megkezdte 1917. júl. 21. A 13. lapon: aug. 3., a 26.-on: aug. 13., a 27-en: okt. 10., a 29.-en: okt. 14., a 39.-en: nov. 14. és a 42.-en: nov. 15.

248 (Megjegyzés - Popup)

Heintz Fülöp i. m., Veress jegyzékében a IX. Zenepedagógiai munkák végén.

249 (Megjegyzés - Popup)

Segédtanárként és évi 1600 K törzsfizetéssel kezdte Sopronban. Pap József i. m. 87. lap.

250 (Megjegyzés - Popup)

Cédula a SVL Kárpáti-anyagban. 1938. nov. 3. Egy felöltő munkadíja szept. 15-én 24 P, 8 P-ös részletekben fizeti.

251 (Megjegyzés - Popup)

Svm. 1939. márc. 19. – A szövetkezetről ld. Molnár Imre i. m. 306. lap. 1907-ben alapították, 1926 óta tagja az akkor alakult világszövetségnek, 1930-ban Bp.-en volt a kongresszusuk. – A SVL-ban van tőlük egy levél 1935. dec. 5-ről, melyben – K. S.-nak válaszolva – mellékelten küldik a szükséges nyomtatványokat. Bíráló bizottság dönt majd a felvételéről.

252 (Megjegyzés - Popup)

Lakos Sándor, amint későbbi leveléből kiderül, faluja kórusának tagja, községi alkalmazott. Viták dúlnak a kórusban, elnök a jegyző. 1938. jan. 28-án reméli, hogy a viták elsimulnak. A kórus az OMDSZ XIII. kerületének tagja, „Kisfaludy Dalkör, Kisfalud” néven.

253 (Megjegyzés - Popup)

A SVL Kárpáti-anyagában.

254 (Megjegyzés - Popup)

Hegedüs Sándor i. m. 208., 218. lap.

255 (Megjegyzés - Popup)

Hegedüs Sándor i. m. 411., 414. stb. lapokon. – Értesítés a működő tagságról. SVL Kárpáti-anyag.

256 (Megjegyzés - Popup)

Választmányi tagságát említik: Svm. 1939. febr. 28. Ezt úgylátszik csak az 1938. nov. 8-án tartott tisztújító közgyűlésen érte el. Ld. a Zeneegyesületről gyűjtött Wrchovszky-anyagot a soproni múzeum kéziratárában.

257 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Képezdei ért. az 1918/19–1926/27. évekre. 1924. június 30.: a miniszter ideiglenesen nyugdíjba helyezte K. S.-t. Ld. még: Professor Kárpáti Pensionist. Oe Ztg. 1924. aug. 24.

258 (Megjegyzés - Popup)

A számára igen kedves Szombathelyi MÁV Haladás Dal- és Önképző Egyesületet (karnagy 1922-től Jurányi János) elkísérte olaszországi turnéjára 1929. ápr. 28–jún. 10. Milánó, Firenze, Róma, Nápoly voltak állomásaik. Kárpáti tudott olaszul, vannak olasz nyelvű szövegre írt kompozíciói, amelyekhez kiejtési tanácsokat is mellékel – éppen a mondott énekkarnak. Gyakran küldtek neki szöveget, pl. Dorosmai (Drosnyák) 1925–27-ben. Az egyiken megjegyzés: „Tanár úr! Egy bordalhoz volna-e kedve?” Egy másikon (Triani erdő): „Kaptam a vers írójától Sopronban 1929. jún. 22-én”. – Egy 1936. máj. 12-i levélből: „Mivel a beígért Kárpáti-féle »alkalmi énekek« c. füzet (gyászkar, bordal, tréfás énekek stb.) a mai napig nem jelent meg”, kéri a „túlololdali nótákat összhangosítani. Unisono kezdődjenek a harangozás és más zavaró körülmények miatt”.

259 (Megjegyzés - Popup)

Nagy sajtósiker kísérte K. S. hazafias szimfóniáját. Svm. 1932. febr. 10. Uraufführung der ersten Symphonie des Professors. A. K. Oe. Ztg. 1932. febr. 7. K. S. soproni zenetanár nagy zeneszerzői sikere. „Evangélikus Népiskola” 1932. március. (Febr. 7-én mutatták be a Feltámadást. Egyetértő elismerés. Pesti Hirlap: „A kitűnően elgondolt eszmemenethez méltó a muzsika, K. szolid tudással, harmonikusan és igen közvetlen hatással ragadta meg a figyelmet ... igen meleg sikert aratott.” Tóth Aladár a Pesti Naplóban: „Az újdonságot – mely befejezésül diadalmasan idézi az Erős várunk korálist – a közönség melegen fogadta, úgyhogy a tapsokat a szerzőnek a pódiumról kellett megköszönnie.”)

260 (Megjegyzés - Popup)

Heintz Fülöp i. m.

261 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

262 (Megjegyzés - Popup)

Amerikai pályadíjjal kitüntetett soproni zenetanár. SH. 1923. ápr. 8.; Thier, Ladislaus: Eine Übersicht des Schaffens von A. K. Oe. Ztg. 1936. máj. 13.; (Kj.): K. S. orgonaművének bemutatója Budapesten. Svm. 1925. dec. 17. (Passacaglia.) A líceum értesítője az 1935/36. évre 51. lapon: 1935. máj. 24-én az örömmünnep alk. bem. K. S. Toborzóját az ifjúsági zenekarral; K. S. királydíjas vegyeskara a mai rádióműsorban. SH. 1938. jún. 26.

263 (Megjegyzés - Popup)

Díjainak számáról eltérőek a közlések: Heintz i. m.-ben 20, Svm. 1939. febr. 28.: 40, Berecz a SH. 1934. márc. 4-i számában több mint 20, Kárpáti László 1989. júl. 1-jei levelében közel 60. Ide számít, hogy tiszteletbeli tagnak választotta meg közgyűlésén a Soproni Magyar Férfidalkör. Oe. Ztg. 1930. máj. 10. Királydíjon nyertes műve volt az Őszi idő c. kórusműve 1938-ból, amit a temetésén is elénekelték.

264 (Megjegyzés - Popup)

Heintz Fülöp i. m.

265 (Megjegyzés - Popup)

Takács Jenő cikke Svm. 1939. márc. 19.

266 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti László 1989. júl. 1-jei levele.

267 (Megjegyzés - Popup)

Svm. 1920. szept. 5., Svm. 1921. febr. 27., SH. 1922. jún. 28. (Tómalmi kirándulás.), SH. 1922. júl. 15. (Kirándulás Brennbergbe és a bánfalvi erdei malomhoz.), uo. szept. 22. okt. 1. dec. 7., Svm. 1923. febr. 22., márc. 11., ápr. 7. (KANSZ-kultúresten) és Húsz esztendő Sopron zenei életéből c. saját összefoglalójából, in: Horváth László–Madarász Gyula–Zsadányi Oszkár: i. m.

268 (Megjegyzés - Popup)

Úttörés készül Sopronban a modern zenének. Svm. 1925. márc. 11., előzetes uo. márc. 31., beszámolók: máj. 6., máj. 10., 12. (innen az idézet), az újabb két hangverseny előzetesei: Svm. május 31., jún. 5., 6., beszámoló: jún. 7. Kolb Jenő: A modern muzsika és dal reprezentánsai Sopronban. Svm. 1925. jún. 9. (K. meleg ünnepléséről itt). A SH.-ban 1925. márc. 22. (ua. mint a Svm.-ben), máj. 10. (Klacsó György cikke), jún. 5., 7., 9.

269 (Megjegyzés - Popup)

K. S. szerzői estje. Svm. 1922. jún. 13., Klacsó Győző: K. S. a komponista. Svm. 1922. jún. 9. A szerző polg. isk. tanár és zongorakísérőként is szerepel, ld. SH. 1921. dec. 6.; SH. 1922. jún. 4., Klacsó Győző: K. hangversenye. SH. 1922. jún. 11., Kárpáti Sándor: Húsz esztendő ... 105 lap.

270 (Megjegyzés - Popup)

Svm. 1934. márc. 2., -r.g. -: K. S. szerzői estje Svm. 1934. márc. 4. Előzetesek: SH. 1934. febr. 25., márc. 2., az Oe. Ztg.-ban: 1934. márc. 3., márt. 6., Kárpáti Sándor: Húsz esztendő ... Krónika c. rész.

271 (Megjegyzés - Popup)

(b.d.) K. S. szerzői estje. SH. 1934. márc. 4.

272 (Megjegyzés - Popup)

Műsor. SVL Kárpáti-anyag. A cikk: – rf –: Bensőséges, kegyeletes megemlékezés volt a Kárpáti-émlékhangverseny. SH. 1939. máj. 4.

273 (Megjegyzés - Popup)

SVL Kárpáti-anyag. Ide kívánczok, hogy a zeneegyesületben panaszkodnak (Kárpáti is jelen van), hogy magyar zeneszerzők műveit Sopronban nyilvános helyen csak Gyulai „szombathelyi kultúrigazgató”

engedélyével szabad előadni. Ez pedig pénzbe kerül. Dohnányi Desz dúr vonósnégyese 400 000 K + forg. adó. A főispán megígérte, hogy közbelép. SH. 1925. jan. 20. Itt Kárpáti mint választmányi tag szerepel, a Wrchovszky-gyűjteményben ilyen korai tagságát nem találtam.

274 (Megjegyzés - Popup)

SVL Kárpáti-anyag.

275 (Megjegyzés - Popup)

Két népdal. Férfikórusra átírta Kárpáti Sándor. 1. Látod-e babám. 2. Lányok, lányok, szombathelyi... Sopronban, 1934. febr. 5-én komponálta mindkettőt.

276 (Megjegyzés - Popup)

Gárdonyi Zoltán: Kárpáti Sándor zenei hagyatéka. SSz. 1960, 254. lap. Veress Endre: Néhai Kárpáti Sándor szerzeményeinek jegyzéke. Összeállította ... 1942. dec. 13-án. SVL Kárpáti-anyag.

277 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Sándor: Népdalgyűjtés Sopronvármegyében. SSz., 1937, 149–150. lap. „A megyében több helyütt én magam is jegyeztem föl néhány nótát...” A továbbiakban is keveri a 'népdal' és 'nóta' fogalmakat.

278 (Megjegyzés - Popup)

Jókay [sic!] versek – Kárpáti dalok. Svm. 1925. márc. 14. A csornai moziban rendezett hangversenyéről. K. S.: Üzenet. Oe. Ztg. 1925. márc. 15., viszontválasz: Az érzékeny K. S. Svm. 1925. márc. 15.

Kárpáti Sándor néhány cikke:

1. Zum Musikvereinskonzert. (Uraufführung einer Symphonie von Anton Klafsky.) Oe. Ztg. 1924. febr. 5.
2. Béla Bartók, der ungarische Neutöner. Oe. Ztg. 1924. márc. 11.
3. Beethoven als Mensch. Oe. Ztg. 1927. márc. 25.
4. Mozarts „Requiem” in der Sankt Michaeliskirche. Oe. Ztg. 1929. nov. 3.
5. Opera vagy szabadtéri játék? SH. 1935. jan. 1.
6. Művészet és dilettantizmus. SH. 1935. jún. 19.
7. Takács Jenő (Egy volt soproni muzsikus nagyszerűen felfelé ívelő pályafutása) SH. 1935. szept. 18.
8. Lángelmék találkozása (Liszt, Berlioz, Bülow, Wagner). SH. 1935. nov. 30.
9. Remekül sikerült a győri ev. énekkarok pünkösdhétfői hangversenye. SH. 1936. jún. 4.
10. Tündérszép éjszaka a rákosi kőfejtőnél. SH. 1937. jún. 29.
11. A Roth-vonósnégyes hangversenye. SH. 1937. dec. 1.

12. A Liszt Ferenc zeneegyesület Brahms-émlékhangversenye. SH. 1938. ápr. 6.

13. Leitner Ferenc igazgató, Magyarország legbuzgóbb nótagyűjtője. SH. 1938. ápr. 24.

14. Zenés játékkiskola. SH. 1938. szept. 3. (Pozitív beszámoló Geronnay-Kossow Mária zeneiskolai kezdeményezéséről.)

279 (Megjegyzés - Popup)

A Sapphóból töredék, rajta: „meine schönste Komposition. Der Klavierauszug (Manuscript) ist bei Zoltán Kodályi [sic!] in Bpest, Áldás u. 10. sz.” – Az ember tragédiája I. rész (első este) 92 oldalas ceruzás piszkozat. 1931. máj. 5-én kezdte és 1932. nov. 7-én fejezte be. (SVL Kárpáti-anyag.)

280 (Megjegyzés - Popup)

A soproni múzeumban őrzött Thier-gyűjteményben megmaradt az előadás kézírata. Helyesebben amennyi egyáltalán le volt írva belőle. Idézem az elejétől: „Hölgyeim és Uraim! Ne méltóztassanak megijedni! Nem tudós vagy nagyképű tudakos szakelőadásról lesz itt szó, ahol az új és eljövendő zene mibenlétét óhajtom Önök előtt fejtegetni, hanem egy kis csevegésről, amelyben a Frankenburg-kör estélyeire és némely koncert zeneművészi élményeire visszaemlékezve, némi perspektívát szeretnék nyújtani ...”

281 (Megjegyzés - Popup)

Képezdei ért. az 1938/39. évre. (Nekrológ)

282 (Megjegyzés - Popup)

Alexander Kárpáti † Oe. Ztg. 1939. febr. 28.

283 (Megjegyzés - Popup)

Képezdei ért. az 1938/39. évre. (Nekrológ)

284 (Megjegyzés - Popup)

Heintz Fülöp i. m. – Itt mondok köszönetet Nagy Alpárnak, Kárpáti Lászlónak, a múzeumnak és a levéltár dolgozóinak segítségükért. Külön köszönöm a Kőszegi Levéltár gyors és részletes adatszolgáltatását.